

Internasjonal idealisme og Norge

Utenrikspolitisk tenkning fra Justus Lipsius til Halvdan Koht

Halvard Leira

**Hovedoppgave i Statsvitenskap, levert ved Universitetet i Oslo, Institutt for
Statsvitenskap**

September 2002

Forord

”Forskning er som jazz, det kan virke individuelt, men må i siste instans være kollektivt for å swinge”. Omtrent slik formulerte min veileder det, og Iver B. Neumann skal da også være den første til å motta takk for å være del av det kollektiv som har vært til hjelp og støtte mens jeg har skrevet denne hovedoppgaven, og som har hjulpet til med at det kanskje svinger litt underveis. Han har, som veileder, arbeidsgiver, reisekamerat og venn vært sentral i at oppgaveprosessen har vært såvidt lite traumatisk. Han organiserte også en studiegruppe om norsk utenrikspolitikk, hvor en rekke gode innspill har kommet underveis. De andre deltagerne, Andreas Løvold og Nina Græger, skal ha takk for faglig og sosialt samvær. De har også lest og kommentert store deler av manus på forskjellige stadier, og for det skal de ha særlig takk.

De første spede skritt i retning hovedoppgave ble tatt mens jeg tok en MSc i International Relations ved London School of Economics and Political Science. Kapittel 2 er delvis basert på Masteroppgaven fra LSE. Ved LSE hadde jeg stor glede og nytte av samtaler og seminarer med Peter Wilson. Hovedoppgaven har jeg så skrevet som studentstipendiat ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt – NUPI. Nupister av alle slag skal ha takk for å skape et godt, dynamisk og inspirerende miljø. Spesiell takk må allikevel gå til noen enkelte. På biblioteket har Hazel, Dagfrid, Tore og Lars-Tore vært til stor hjelp med mine forespørsler etter mer eller mindre obskure tekster, og mine medstipendiater har skapt et muntret sosialt fellesskap. Stipendet fra NUPI kom også meget godt med, som tilskudd til Lånekassas bidrag.

I forskjellige sammenhenger har store deler av oppgaven blitt presentert og kommentert av velvillige tilhørere. Gjennom NUPI har jeg fått anledning til å være med i *Nordic Research Programme on Security Policy*, og konferanser i Helsinki våren 2001 og Oslo våren 2002, hvor jeg presenterte henholdsvis forprosjektet og viktige deler av kapittel 3-5. Mikkel Vedby Rasmussen skal ha særlig takk for kommentarer og litteraturtips i denne sammenheng. Deler av oppgaven er i tillegg finansiert med vit. ass. midler fra dette prosjektet. Disse midlene gjorde det også mulig å presentere det samme stoffet ved International Studies Association's konferanse i New Orleans i mars 2002, hvor Hayward Alker ga meg oppmuntring til å se nærmere på kvekerne. Store deler av oppgaven har også blitt presentert på seminarer på NUPI. Viktige deler av kapittel 2 og 3 ble presentert på teoriseminar 31/1 2002, og her skal Ole Jacob Sending, Espen Barth Eide og John Kristen Skogan ha takk for kommentarer. Et relativt gjennomarbeidet utkast av de fire og et halvt første kapitlene ble presentert på et internseminar 3/5 2002, hvor Henrik Thune var opposent. Ved siden av hans grundige kommentarer fikk jeg gode innspill fra Walter Carlsnaes og Pernille Rieker. Ole Jacob og Henrik har dessuten vært så snille å lese igjennom og kommentere det (nesten) ferdige manuset. Jeg er dem stor takk skyldig. Om noen allikevel skulle være i tvil, ansvaret for det som står i denne oppgaven er i siste instans mitt eget, ”It don't mean a thing if it aint got that swing”.

I tillegg til de ovennevnte skylder jeg også takk til Øystein Sørensen for litteraturtips og oppmuntring tidlig i løpet, til Nils Ivar Agøy, Per Jansson og Duncan Bell for at jeg fikk bruke paper under utarbeidelse og til personalet ved Nasjonalbiblioteket i Oslo, Nobelinstituttets bibliotek, Riksarkivet og Stortingsarkivet.

Til slutt takk til dem som står nærmest. Foreldrene mine, Arnlaug Leira og Halvdan Skard, har støttet sju års studier intellektuelt, moralsk og innimellom også økonomisk. De har også på sin vanlige pliktoppfyllende og nøyaktige måte kommentert sisteutkastet. For alt dette skylder jeg dem all mulig takk. Den som allikevel har vist størst tålmodighet med meg og Halvdan Koht er Vigdis. Den siste og største takken går derfor til henne.

Før alle analyser er det et ideal at man skal redegjøre for sin egen posisjon i forhold til stoffet. I forhold til denne oppgaven er det derfor rimelig å gjøre oppmerksom på at Halvdan Koht er min oldefar.

Opgaven er dedisert til mine bestefedre – Håkon Leira og Sigmund Skard.

Innhold

FORORD	II
INNHOLD	III
1. INNLEDNING.....	1
1.1 PROBLEMSTILLINGER	3
1.2 FRAMGANGSMÅTE.....	7
1.2.1 Teori og metode.....	7
1.2.2 Data/ kilder og deres utnyttelse.....	9
1.3 DISPOSISJON.....	10
2. TEORI OG METODE.....	12
2.1 OPPFATNINGER AV STATSMANNEN INNEN FAGTRADISJONEN	13
2.1.1 Statsmannen og nasjonen.....	14
2.1.2 Kritiske kommentarer – vitenskapelig praksis og begrepers historisitet.....	16
2.2. DISKURSANALYSE OG ANALYSE AV UTENRIKSPOLITIKK.....	18
2.2.1 Hvorfor studere agens?	20
2.2.2 Hvordan studere agens?.....	23
2.2.2.1 Genealogi og diskursens stabilitet	23
2.2.2.2 Muligheter for endring?.....	24
2.2.2.3 Begreper i brennpunktet	26
2.2.2.4 Sosiale felt, overlappende diskurser.....	30
2.3 OPPSUMMERING – STATSMANNENS Plass I DISKURSANALYSEN	33
3. PRUDENCE, ET ”REALISTISK” SYN PÅ PRAKSIS?	38
3.1 PRUDENCE OG PRAKSIS	40
3.2 RAISON D’ÉTAT OG MAKTENS PRIMAT	41
3.3 KLOKSKAP, MORAL OG MAKT	42
3.4 KLOKSKAP I TO DISKURSER	47
3.4.1 Klokskap og den borgerlig-liberale diskurs	47
3.4.1 Klokskap og “realisme”	50

4.	FRED, FRIHANDEL OG NØYTRALITET	55
4.1	FRA JUSTUS LIPSIUS TIL THOMAS JEFFERSON – FRIHANDEL OG FRED.....	55
4.2	MANCHESTERLIBERALISTENE OG FREDSDISKURSEN.....	61
4.3	INTERNASJONAL FREDSDISKURS ETTER 1870 – ARVEN ETTER COBDEN.....	66
4.4	TIDLIGE NORSKE FREDS- OG NØYTRALITETSOPPFATNINGER I FORLENGELSEN AV MANCHESTER-LIBERALISMEN	69
4.5	NORDISK FREDSDISKURS MOT SLUTTEN AV 1800-TALLET – ”FOLK” OG FRIHANDEL I FORENING	72
5.	NORSK FREDSDISKURS – ”FOLKET” I SENTRUM.....	76
5.1	IDEER RUNDT 1880 – FOLKESTYRE, SPAREPOLITIKK OG FRED	76
5.2	1890 OG UTOVER – VARIG ETABLERING OG MATERIALISERING AV NORSK FREDSDISKURS	78
5.3	HALVDAN KOHT OG DEN FREDSVENNLIGE REPRESENTASJONEN.....	85
5.4	ALTERNATIVE REPRESENTASJONER I FREDSDISKURSEN	92
5.5	BEGREPERES DISKURSIVE KONTEKST	97
5.6	UTVIKLINGEN I INTERNASJONAL OG NORSK FREDSDISKURS 1906-1935.....	102
6.	<i>”NORSK UTENRIKSPOLITIKK: PRAKTISK FREDSPOLITIKK PÅ RETTENS GRUNN” -</i>	
	KOHT SOM UTENRIKSMINISTER	105
6.1	FOLKET OG FREDEN.....	107
6.2	AKTIV FREDSPOLITIKK.....	112
6.3	NØYTRALITET.....	115
6.4	DISKURSIVE KONTINUITETER	119
7.	KONKLUSJON	123
	BIBLIOGRAFI	130

1. Innledning

Før 1960 var det knapt noen som tenkte om norsk utenrikspolitikk. Det er i hvert fall inntrykket man får av å lese Arild Underdals framstilling av fagfeltet Internasjonal Politikk (IP) i Norge (Underdal 1997). Knutsen (1997, note 2) gir en mye rikere framstilling, men fortsatt virker det som om norsk tenkning om utenrikspolitikk på den ene siden har entydig nasjonale røtter i mellomkrigstiden og på den andre siden var et resultat av påvirkning fra amerikansk statsvitenskap etter 2. Verdenskrig. Hvis man leser seksbindsverket om norsk utenrikspolitikks historie som kom i 1995-97 får man på samme måte et inntrykk av at det ikke foregikk noen videre tenkning om utenrikspolitikk i Norge før etter 1945, og den tenkningen som presenteres springer helt tydelig ut av særnorske forhold. Gjennom slike lesninger utelates en viktig del av historisk norsk tenkning om utenrikspolitikk, og dermed blir også forståelsen av forutsetningene for dagens utenrikspolitikk mangelfull. I denne oppgaven begynner jeg å bøte på denne mangelen, ved å antyde en alternativ framstilling. Jeg identifiserer en klar norsk tenkning om utenrikspolitikk fra omtrent 1890 og fram til 1940, der fred, frihandel og nøytralitet sto sentralt, og viser hvordan denne tenkningen forholdt seg til en etablert internasjonal borgerlig-liberal forståelse av utenrikspolitikk, som i sin tur lå i forlengelsen av 1600-tallets ideer om *prudencia civilis*. I den delen av oppgaven som undersøker norsk tenkning, fokuserer jeg særlig på en av relativt få nøkkelfigurer innen norsk utenrikspolitisk tenkning i perioden 1890-1940 – Halvdan Koht.

Halvdan Koht (1873-1964) var en av 1900-tallets viktigste og mest kontroversielle intellektuelle og politikere i Norge. Han regnes for en av de viktigste norske historikere fra det forrige århundre, og han var en sentral nasjonal strateg i overgangen fra Venstres folkelige nasjonalisme til sosialdemokratiet (Dahl 1990, Slagstad 1998). Koht var også en sentral figur i internasjonalt akademisk samarbeid, og han skrev en rekke arbeider om internasjonal historie. I tillegg var han akademisk og politisk opptatt av internasjonale politiske hendelser og trender i sin samtid, som utviklingen av det amerikanske industrisamfunnet, den russiske revolusjon og fascismens/nazismens framvekst. Klarest huskes Koht tross dette for perioden som utenriksminister (1935-1941), og da særlig i forbindelse med den tyske invasjonen i 1940. Han hadde imidlertid tatt aktiv del i det utenrikspolitiske ordskiftet helt fra sin studietid på 1890-tallet, og hadde politiske roller og

innflytelse lenge før han kom i posisjon.¹ I denne oppgaven skal jeg se på Koht i forhold til generell norsk utenrikspolitisk tenkning fra rundt 1895 til 1940, men jeg vil også undersøke den norske tenkningens forhold til en større internasjonal tradisjon og denne internasjonale tenkningens historiske utvikling. Den norske utenrikspolitiske diskursen i perioden 1895-1940 er alt for omfattende til å dekkes innen en hovedoppgave, selv om den i forhold til en rekke andre lands diskurser var lite utviklet. Jeg velger derfor å se på en bestemt del av den norske diskusjonen om det utenrikspolitiske, det jeg forstår som den norske freds- og nøytralitetsdiskursen. Denne diskursen var sterkt innleiret i flere andre diskurser, og i hvert fall i perioden 1890-1905 var freds- og nøytralitetsdiskursen langt på vei identisk med den utenrikspolitiske diskursen. Som jeg straks kommer tilbake til, er et sentralt poeng i denne oppgaven å påvise eventuell kontinuitet, og derfor legger jeg relativt stor vekt på perioden 1890-1906. Det var i denne perioden den viktigste representasjonen av fred og nøytralitet ble etablert, mens perioden 1906-1935 var relativt stabil. Mot slutten av 30-tallet ble den dominerende representasjonen igjen utfordret og forsøkt omskrevet, men jeg forsøker å vise at begrepene langt på vei var de samme som 30 år tidligere. Jeg vil videre hevde at Koht er viktig som eksempel på norsk utenrikspolitisk tenkning i første del av forrige århundre, men også i kraft av hans overgangsrolle og hans posisjon mellom nasjonal og sosialistisk ideologi. For å studere både Koht og den større nasjonale og internasjonale sammenhengen han sto innen, tar jeg i bruk diskursanalyse. En diskurs forstås i denne sammenheng som det som setter grensene for hva som kan uttrykkes meningsfullt, et system for frambringelse av utsagn og praksiser som er virkelighetskonstituerende for sine bærere. Innen hver diskurs antar man at det finnes visse sett av virkelighetsoppfatninger – her kalt representasjoner (Neumann 2001a:18). Diskursanalysen dreier seg om å studere reglene for hva som kan sies og ikke sies, hvordan visse handlingsmønstre er mulige og virker selvsagte for beslutningstagere og deres publikum mens andre handlingsmønstre utelukkes. I

---

¹ Koht hadde en rekke offentlige og organisatoriske verv. Blant de av relevans for denne oppgaven kan nevnes at han satt i styret for Norges fredsförening 1895-1902 og 1910-1912 (formann 1900-1902), var konsulent for Nobelkomiteen 1904-1913 og medlem av samme komité 1919-1936 og satt i styret for Norsk komité for varig fred 1915-1917. Han ble også brukt som kontaktperson med svenske arbeiderledere og radikale i Stockholm i juni 1905. Videre var han medlem av delegasjonene som forhandlet med Danmark om Øst-Grønland i 1923-24 og om utlevering av arkivsaker i 1929 (Koht hadde også ledet det hemmelige norske forarbeidet 1925-27). Internasjonalt var han medlem av l'Institut International de la Paix fra 1913, medlem av styret for Central Organisation for a Durable Peace 1915-1917, visepresident for Union Académique Internationale 1927-1930 og president for International Committee of Historical Sciences 1926-1933 (herunder ansvarlig for den første virkelig internasjonale historikerkongress, i Oslo i 1928).

---

forlengelsen av dette er diskursanalysen innrettet mot lengre tidsspenn heller enn enkeltbeslutninger. Jeg er altså ikke hovedsakelig opptatt av bestemte beslutninger eller spesielle saker, men av virkelighetsoppfatninger og begrepsforståelser, om og hvordan de endres.

1.1 Problemstillinger

Hvordan kan vi forstå freds- og nøytralitetstenkningen i Halvdan Kohts utenrikspolitikk i siste halvdel av 1930-tallet? Dette var den opprinnelige problemstillingen for oppgaven, og den ligger fortsatt til grunn for de andre problemformuleringene. Det ble allikevel relativt fort klart at de diskursive forutsetningene for Kohts utenrikspolitikk strakte seg over et langt tidsspenn, og at denne første problemstillingen måtte deles opp og konkretiseres. Oppgaven handler derfor mye om den norske og internasjonale tanketradisjonen Koht sto innen og den historiske utviklingen av disse tradisjonene. På bakgrunn av dette er oppgaven i stor grad en eksplorerende undersøkelse, jeg søker å klargjøre sammenhenger og lange linjer. Oppgaven er også eksplorerende i den forstand at jeg tar for meg emner og sammenhenger hvor det finnes begrensede mengder eksisterende forskning. Den følgende analysen er allikevel bygget på tre generelle antagelser; om forholdet mellom internasjonal og norsk diskurs, om Kohts rolle innen disse diskursene og om Kohts begrepsforståelse som handlingsbetingelse for hans virke.

Når jeg ønsker å belyse forholdet mellom internasjonal og norsk diskurs om utenrikspolitikk generelt, og fred og nøytralitet spesielt, så finnes et første allment inntak til tenkning om det internasjonale i konstitueringen av faget Internasjonal Politikk. Fra 1940-tallet av har man regnet med et skille mellom ”idealister” og ”realister” innen faget, med bakgrunn i E.H. Carrs [1946]klassiker *The twenty year's crisis*, som kom første gang i 1939.² Den felles forståelse har vært at disse to tradisjonene har stått i et historisk motsetningsforhold, og særlig sto mot hverandre i fagets første ”Great Debate” i mellomkrigstiden, at idealistene ble diskreditert av maktpolitikken på 1930-tallet og andre verdenskrig, og at realismen dermed ble etablert som fagets vitenskapelige ryggrad. De siste 10 årene har denne forståelsen blitt utfordret fra flere hold (Wilson 1998, 2000, Cox

---

² Dette til tross for at Carr selv brukte begrepene ”realisme” og ”utopisme” (ikke ”idealisme”), og la andre kriterier til grunn for sin ”realisme” enn det senere teoretikere gjorde. De siste årene er det mange som med styrke har hevdet at Carr ikke kan regnes

(red.) 2002), og det har blitt påvist dels at andre skiller var mer relevante i samtiden, dels at de to tradisjonene hadde likere opphav enn man tidligere hadde gått inn på.³ Ikke desto mindre gir de antydninger om idéhistoriske diskurser om det internasjonale. I denne sammenhengen er særlig den borgerlig-liberale diskursen viktig. Den generelle norske freds- og nøytralitetsforståelsen må nemlig forstås i forlengelsen av en borgerlig-liberal freds- og nøytralitetstenkning, hvor amerikanske revolusjonære og de britiske Manchester-liberalistene Richard Cobden og John Bright var sentrale figurer. Forskningsoppgaven er å spesifisere koblingene mellom disse diskursene, undersøke hvordan bærerene av de forskjellige representasjonene samhandlet og klargjøre hva slags nedslag internasjonal diskurs hadde i Norge.

Den første hovedantagelsen i oppgaven springer direkte ut av den teoretiske diskusjonen. Spesifisert i flere ledd er den som følger: ***Borgerlig-liberal og aristokratisk tenkning om utenrikspolitikk hadde felles opphav i ideen om prudentia fra rundt 1600. Med røtter i den borgerlig-liberale tenkningen og prudentia civilis, utviklet det seg i løpet av 1700- og 1800-tallet en internasjonal freds- og nøytralitetsdiskurs med vekt på folkerett, pasifisme, frihandel og ideer om et internasjonalt samfunn. Den norske freds- og nøytralitetsdiskursen var del av og inspirert av denne etablerte diskursen.*** Deler av denne sammenhengen kan også spesifiseres ytterligere. For det første har Neumann & Ulriksen (1995:81-82) framsatt en hypotese om at *aktørene i norsk nøytralitetsdiskurs lånte sin retorikk fra Cobden og Bright*, og denne hypotesen vil jeg etterprøve. Den sterke vekten på fred i norsk ordskitte rundt 1900 leder også til forskningsspørsmålet *hvorfor ble fredstanken så viktig i norsk utenrikspolitisk diskurs rundt 1900?* Antagelsen her er at dette først og fremst må belyses gjennom koblingene mellom begrepene ”folk” og fred, men at også geo-strategisk utkantposisjon, manglende adel og manglende selvstendig utenriksstyre spilte en rolle.

Hvis vi så fortsetter til Koht, så har den eksisterende forskningen i stor grad vært orientert mot forklaring av forløpet til 9. april, gjerne farget av etterpåklokskap, heller enn mot

---

som ”realist” i klassisk IP-betydning i det hele tatt (se f.eks. Howe 1994, Jones 1998, Dunne 1998, Wilson 2001 og flere av artiklene i Cox (red. 2000)).

³ Slik sett burde man kanskje med grunnlag i Howard (1977) heller snakke om en liberal tradisjon, en ”liberal conscience” enn ”idealisme”, både for å tydeliggjøre det idéhistoriske grunnlaget og for å skape større begrepsmessig orden. I denne oppgaven bruker jeg ”idealister” om de angloamerikanske teoretikerne som Carr markerte seg i forhold til, og diskuterer ellers det jeg kaller en borgerlig-liberal diskurs.

---

generell forståelse. Med dette mener jeg at det har vært lagt mer vekt på årsakssammenhenger, ”objektive fakta” og ”feilvalg” enn på kulturelt betingede ”fakta” og historisk konstituerte handlingsbetingelser. Den diskursanalytiske tilnærmingen jeg benytter i denne oppgaven er bevisst valgt for å belyse både Koht og den større sammenhengen han sto innen.⁴ Forskningsoppgavene blir å studere hvordan Koht plasserte seg i norsk diskurs om fred, frihandel og nøytralitet, og om og hvordan han bidro til oversettelse mellom nasjonal og internasjonal diskurs om de samme emnene. Dette kan utdypes på to punkter. For det første; selv om Koht sto i forlengelsen av den nasjonal-demokratiske representasjonen i norsk politisk diskurs, var rettferdighetstanken nasjonalt og internasjonalt viktigere for Koht enn det som var gjengs i norsk diskurs. Dette er helt i tråd med Kohts generelle historiefilosofi, hvor det nasjonal-demokratiske ble koblet sammen med sosialistiske idealer om omfordeling og rettferdighet (Dahl 1952). For det andre; skillet realpolitikk/idealpolitikk, som er nevnt over, har vært svært vanlig som forståelsesramme i forhold til norsk utenrikspolitikk både for norske historikere, statsvitere og politikere (Thune og Larsen 2000). Koht har i denne sammenhengen blitt regnet som en idealist. Imidlertid har nylesningen av britiske ”idealister” antydnet at det kan være nødvendig å revurdere disse kategoriene, og jeg vil antyde hvordan dette kan gjøres for Koht, med utgangspunkt i det idéhistoriske forholdet mellom *prudentia civilis* og *prudentia mixta*.

Den andre hovedantagelsen er da at ***Halvdan Koht var både en viktig bærer av den norske freds- og nøytralitetsdiskursen og en sentral figur i medieringen mellom internasjonal og nasjonal diskurs.*** Avledet fra dette er antagelsen at: *Kohts posisjon skilte seg fra den borgerlig-liberale diskursen ved at han forente nasjonale og sosialistiske ideer om fred og nøytralitet.* Den andre spesifisering er inspirert av teoretisk nylesning, og antyder at *Koht var sentral innen en nasjonal og internasjonal diskurs som senere er blitt kjent som ”idealistisk”, men som for ham virket som den eneste realistiske for Norge.* Denne diskursen hadde mer preg av å handle om demokratisering av internasjonal politikk og internasjonal rettferdighet enn skillet mellom idealer og interesser, og en undersøkelse av denne antagelsen vil også bidra til å kaste nytt lys på det som oppfattes som en sentral todeling av norsk utenrikspolitikk.

---

⁴ Min analyseform ligger i og for seg i forlengelsen av *verstehen*-tradisjonen etter Weber, men retter i større grad fokus mot hvordan våre oppfatninger av verden har blitt historisk mulige (jf. George & Campbell 1990).

Endelig reiser jeg også spørsmålet om Kohts begrepsforståelse, i hvilken grad den endret seg over tid og hvordan den var en handlingsbetingelse for hans virke. Konkret innebærer dette å se nærmere på hvordan Koht over tid tenkte både om begrepene fred og nøytralitet og om småstaters plass i det internasjonale samfunnet.⁵ Disse spørsmålene henger åpenbart sammen. Det er også nødvendig å understreke allerede nå at det gir liten mening å vurdere fred og nøytralitet (og senere voldgift og nedrustning) separat, de forskjellige begrepene sirkulerte om hverandre i felles og overlappende diskurser både nasjonalt og internasjonalt (jf. Finland 1948:46; Mathisen 1952:32). For Koht var fredsarbeidet heller ikke bare løse tanker: han forsøkte som utenriksminister aktivt å megle i internasjonale konflikter, å styrke Folkeforbundet og å styrke fredstanken nasjonalt og internasjonalt.

Den tredje hovedantagelsen er da at ***Kohts syn på fred, nøytralitet og det internasjonale samfunn var grunnleggende stabilt.*** Denne stabiliteten var tydelig i hans kobling mellom fred og nøytralitet, som uttrykt i antagelsen om at: *Kohts syn på fred og nøytralitet var aktivistisk – han så en nær sammenheng mellom nasjonale og internasjonale forhold, og ville at Norge skulle drive en aktiv fredspolitikk, både rundt 1900 og på slutten av 1930-tallet.* Den siste antagelsen kobler sammen Kohts stabile syn på fred og den underliggende problemstillingen som ble nevnt først, og er at *Kohts utenrikspolitiske virke var sterkt preget av hans posisjon innen den internasjonale og norske freds- og nøytralitetsdiskursen, slik den hadde blitt etablert rundt 1900.*

I et videre perspektiv er det også tenkt at denne studien av Koht kan tjene som eksempel på hvordan man kan studere statsmannen som en megler mellom statens innside og utside, mellom nasjonal kontekst og det internasjonale samfunn, gjennom hans presentasjon og re-presentasjon av begreper.

---

⁵ Igjen gitt oppgaveformatets begrensninger, ser jeg bare på artikler/taler og debatter som har eksplisitt tilknytning til disse emnene. Det er trolig at argumentene kunne underbygges ytterligere ved å se på Kohts arbeid med for eksempel Grønlandssaken, arkivsaken, sjøgrensespørsmålet eller handelstraktater, men det er det altså ikke rom for her. Basert på Fures (1996) gjennomgang av arkiver og debatter er det heller ingen grunn til å tro at Koht hadde synspunkter i disse sakene som avvek fra hans hovedsynspunkter.

1.2 Framgangsmåte

1.2.1 Teori og metode

Det som skal studeres i denne oppgaven er, for å si det enkelt, hvordan idéhistoriske diskurser strukturerer statsmannens handlinger, og statsmannens eventuelle rom for improvisasjon innenfor de diskursive rammene. Statsmannsbegrepet er her i første rekke et rollebegrep – statsmann er den som i kraft av posisjon handler på vegne av staten i forhold til andre internasjonale aktører. Hvis det, som i Norge før 1905, mangler klare formelle posisjoner for slik handling, kan den samme rollen dekkes av andre aktører. I Norge fram mot 1905 er Bjørnson, Nansen og Koht eksempler på det siste. Det trengs altså et teoretisk grunnlag som fanger opp helheten, – både statsmannen og tradisjonen han står innen. I analysekapitlene trekker jeg opp to idéhistoriske tradisjoner med utgangspunkt i ideen om statsmannens klokskap og disiplinering av individer gjennom *prudentia*, og i teorigjennomgangen ser jeg derfor først på ideer om statsmannen, deretter på de diskursive rammene. Jeg tar utgangspunkt i ”klassisk realisme”,⁶ og det fokus på statsmannen man finner der. I denne sammenheng går jeg særlig inn på Kissingers (1957) tanke om statsmannen som megler mellom en stats innside og utside. Imidlertid er det visse problemer ved denne tilnærmingen, blant annet det klare skillet som gjerne gjøres mellom subjekt og objekt innen ”realismen” og den manglende refleksjonen over egen teoretisering som praksis. Ved å følge realistenes tilnærming risikerer man å ”substitute the reality of the model for the model of reality”, og å studere handlinger i lys av deres konsekvenser heller enn slik de framsto for beslutningstageren. Til tross for interessen for statsmannen, legger ”realistene” heller ikke fram noen klar metode for å studere ham, bortsett fra biografiske eller psykologiske studier.

Foreliggende teori og metode for å studere statsmannen har etter mitt syn relativt store mangler. Kritikken som tas opp leder til en teoretisk forståelse og en analyseform som er rettet inn mot studiet av mening gjennom språket og dets begreper. Diskursanalyse er en slik analyseform. Den innebærer at man studerer mening gjennom de lingvistiske forskjeller mellom begreper. Det interessante er ikke begrepenes forhold til

---

⁶ Denne betegnelsen dekker tenkere som Morgenthau, Herz, Aron og Wolfers, og brukes stort sett for å markere forskjell mellom disse tenkerne og den strukturelle realismen som forbindes med Waltz. Se også note 12.

”virkeligheten”, men deres innbyrdes forhold.⁷ Slik kan man studere språket som det system hvor mening produseres. Man forsøker ikke å finne ut hva aktører ”virkelig” mener, utenfor språket, ettersom det antas at det ikke er mulig å tenke og presentere tenkningen utenfor diskursens språklige rammeverk. Det hevdes ikke nødvendigvis at språk er alt, eller at ”alt er tekst”, snarere at det er umulig å studere mening utenfor språket.

Diskursanalyse er teoretisk utviklet, og praktiseres oftest, som holistisk vitenskap. Fokus er på strukturer, ikke aktører. Jeg vil hevde at det både er ønskelig og mulig å studere aktører gjennom diskursanalyse, og søker gjennom en diskusjon av teoretiske bidrag til diskurslitteraturen innen internasjonal politikk å vise hvordan dette kan gjøres. I denne sammenheng er forfattere med tilknytning til den såkalte ”København-skolen” viktige. Deres vektlegging av lagdelte diskurser, sedimentering av begreper og kryssende diskurser knytter an til Kissinger, og viser hvordan statsmannen kan forstås som megler mellom innside og utside, uten å være hevet over noen av dem. Statsmannen har i denne forståelsen en sentral posisjon når det gjelder presentasjon og re-presentation av begreper gjennom lån og import fra andre tilgrensende diskurser. Denne forståelsen kontrasteres og kompletteres deretter med begrepshistoriske innsikter. Begrepshistorikerne, særlig de tyske orientert mot *Begriffsgeschichte* åpner for at aktørene selv er bevisste begrepens betydning og går inn i definitoriske kamper. Videre tar jeg kort opp Bourdieus felt sosiologi, som kan bidra til å belyse stabilitet der hvor diskurstilnærmingene i stor grad forventer endring.

I det endelige teoretiske rammeverket foreslår jeg etter dette å undersøke hvordan statsmannen innehar mutiple subjektposisjoner i forskjellige diskurser, og gjennom dette medierer og oversetter mellom diskursene og deres konsepter. Særlig viktig er denne virksomheten i overgangen mellom det nasjonale og det internasjonale. Å studere statsmannen som et slikt knippe av subjektposisjoner er derfor å studere diskursers overlappingsområde. Helt konkret foreslår jeg å studere hvorvidt og hvordan statsmannen støtter endring i begreper, motsetter seg slik endring eller søker å megle

---

⁷ Vitenskapsteoretisk kan dette funderes i vitenskapelig realisme – den uavhengig eksisterende virkeligheten kan framstå på ulike måter, og disse ulikhetene er det interessante å studere. Mer vanlig er det allikevel med en begrunnelse fundert i en eller annen form for pragmatisk tenkning – det er umulig å vite om det finnes noen ”virkelighet”, og ”sannhet” er derfor et spørsmål om organisering av kunnskap og prosessen hvorved vi skaper mening i verden rundt oss.

---

mellom forskjellige posisjoner. Det må allikevel understrekes at jeg ikke legger til grunn noen antagelse om at statsmannen kan stille seg over eller utenfor diskurser, enhver initiering, blokkering eller megling vil være fundert i statsmannens posisjon i en bestemt diskurs. Potensialet for endring i den utenrikspolitiske diskursen ligger i at det kan variere innen hvilken diskurs statsmannen tenker om utenrikspolitik.

1.2.2 Data/kilder og deres utnyttelse

Ettersom diskursanalyse er en tekstbasert analyseform, og jeg her i første rekke er opptatt av begrepsforståelse som handlingsbetingelse, er kildematerialet først og fremst publiserte tekster. Jeg ser i første rekke på to diskurser, og analyserer dem på litt forskjellig måte. Først ser jeg på den internasjonale borgerlig-liberale freds- og nøytralitetsdiskursen, slik den utviklet seg fra 1600-tallet og fram mot 1900. Den etablerer jeg stort sett gjennom sekundærkilder, men med vekt på kildenes sitater fra primærkilder. Videre går jeg nøye inn på den norske freds- og nøytralitetsdiskursen i perioden 1890-1940, og Halvdan Kohts plass i den. Her benytter jeg i langt større grad primærkilder. I første rekke er det her snakk om artikler, bøker og refererte taler, blant annet i Stortingstidende, fra perioden 1894-1968.⁸ For Koht er de relevante tekstene funnet gjennom hans bibliografi (Haukaas 1964; Skard 1974), mens tekster av andre forfattere er funnet gjennom referanser i tekst, bibliotekskataloger og arkivgjennomgang. Utvalgskriteriene har vært som følger: For Koht har jeg så langt mulig lest alle relevante tekster: bøker, tidsskriftartikler, møtereferater, avisartikler på mikrofilm og etterlatte papirer.⁹ For andre deltagere i diskursen har jeg særlig benyttet to diskursanalytiske utvalgskriterier – monumenter og bråk (Neumann 2001a:52). Monumenter er tekster som binder diskursen sammen og som refereres til som sannhetsbærere. I denne sammenhengen er Bjørnson (1896c, 1898) og Koht (1906a) eksempler på monumenter. Bråk refererer til at det ofte oppstår konflikt når alternative framstillinger av virkeligheten utfordrer den etablerte, og i norsk freds- og nøytralitetsdiskurs er diskusjonen mellom Bjørnson og Sørensen (Bjørnson 1896a, 1896b;

---

⁸ Jeg gjør også bruk av referater fra Stortingets Utvidede Utenriks- og Konstitusjonskomité (UUKK) fra perioden 1935-1940, som i sin samtid var hemmelige. Begrunnelsen for dette er at Koht gjentatte ganger understreket at han som utenriksminister ofte ikke kunne si sin fulle mening om forskjellige saker offentlig. For å få tilgang til de komplette argumentene er det derfor rimelig å ty til hemmelige kilder. Innleggene i UUKK var i større grad rettet mot en offentlighet, enn enn meget begrenset, enn det brev til legasjoner og interne memoranda var, og jeg har derfor valgt å konsentrere meg om førstnevnte.

⁹ En ting som vil bli tydelig underveis, er Kohts meget varierende (og selektive) normer for rettskrivning. Han skiftet mellom nynorsk, bokmål og samnorsk etter hvilken publikasjon han skrev for, og også i forhold til om han skrev lederartikler eller signerte innlegg. I tillegg til dette endret han sin rettskrivning i takt med språkreformene i første halvdel av 1900-tallet. Kohts rolle i norsk språkpolitikk droftes i Leira (kommer).

Sørensen 1896b) et godt eksempel på diskursiv konflikt. Gode referanser til Kohts syn på norsk utenrikspolitikk finnes også i hans forskjellige memoarskrifter. Disse utsagnene brukes imidlertid kun som ledesnor, – det er de samtidige historiske utsagnene som er viktige. De kildemessige problemene som hefter ved memoarlitteratur, som minneforskyvning, selektiv persepsjon og skjønning, gjør også at jeg har lagt relativt lite vekt på disse kildene. I tråd med historisk metode utnyttes de samtidige kildene hele veien som levninger heller enn beretninger, det interessante er de argumentene forfatterne legger fram om for eksempel nøytralitet, ikke hvordan de internasjonale forhold ”egentlig” var. Av samme grunn er heller ikke vanlige forutsetninger innen kildekritikk av tekstmateriale nødvendigvis så sentrale, – aktørenes utsagn er interessante uavhengig av deres korrespondanse med noen form for virkelighet. Når jeg gjengir årstall og lignende og henter sitater fra sekundærkilder har jeg allikevel så langt mulig forsøkt å sjekke opplysninger og sitater mot andre, uavhengige kilder. Jeg går mer konkret inn på gangen i diskursanalysen og hvordan man kan studere statsmannen innen diskurser i kapittel 2.

1.3 Disposisjon

Dette innledningskapitlet etterfølges av en drøfting av den teori og metode som benyttes videre i oppgaven. Jeg drøfter først eksisterende teori omkring statsmannen, diskursanalyse, begrephistorie og feltsosiologi, for deretter å utarbeide en teoretisk og metodisk tilnærming til studiet av statsmannen gjennom diskursanalyse. I kapittel tre gjør jeg så en historisk/teoretisk analyse med utgangspunkt i begrepet *prudence* (klokskap), og bruker det som et inntak til den bredere debatten mellom en borgerlig-liberal og en aristokratisk tradisjon i tenkningen om utenrikspolitikk. Jeg forsøker her dels å vise at de to tradisjonene har likere opphav enn vanligvis antatt, dels å etablere et idéhistorisk bakteppe for den senere diskusjonen av den internasjonale freds- og nøytralitetsdiskursen. Kapittel 4 tar nettopp for seg den internasjonale freds- og nøytralitetsdiskursen slik den ble etablert fra midten av 1700-tallet rundt 1900, med stor vekt på den angloamerikanske tradisjonen, de tidlige nordiske fredsagitatorene og de beskjedne innslagene denne diskursen hadde i Norge. I kapittel 5 tar jeg så opp den norske freds- og nøytralitetsdiskursen rundt 1900, med spesielt fokus på Kohts rolle. Her legges det særlig vekt på hvordan ”folket” som masterkonsept står sentralt i denne freds- og nøytralitetsforståelsen. I den sammenheng diskuteres også overføring av begreper mellom

diskurser, og jeg undersøker hvordan vi kan forstå at begrepene ser ut til å være så vidt like i forskjellige land.

I kapittel 6 ser jeg så på Kohts periode som utenriksminister. Her fokuserer jeg særlig på i hvilken grad Kohts freds- og nøytralitetsforståelse var stabil fra begynnelsen av hundreåret, og hvorvidt den var en handlingsbetingelse for hans utenrikspolitiske gjerning. Videre undersøkes helt konkret i hvilken grad Koht forsøkte å virke begrepsmessig medierende mellom forskjellige posisjoner innad og mellom norske og internasjonale posisjoner, med vekt på nøytralitet og aktiv fredspolitikk. Oppgaven rundes så av med en konklusjon om den idéhistoriske utviklingen av fredstanken, den norske utenrikspolitiske diskursens forhold til internasjonal diskurs, Kohts posisjon innen diskursene og nytten av å studere statsmannen gjennom diskursanalyse.

2. Teori og Metode

Som antydnet, ønsker jeg å diskutere både statsmannen (i første rekke Koht) og den tradisjonen han står innen. Dette kapittelet er derfor en gjennomgang og konkretisering av forskjellige måter å se statsmannen og hans omgivelser på. Innefor faget Internasjonal Politikk, og innen politisk teori, har studiet av statsmannen lange og ærerike røtter. Det har imidlertid mistet mye av sin sentralitet i løpet av de siste tiårene, og har vært under press fra teorier som vektlegger struktur i en eller annen form. Felles for materialistiske forklaringer, byråkratistudier innefor utenrikspolitisk analyse (FPA) og tilnærminger som står i gjeld til den såkalte språklige vendingen innenfor samfunnsvitenskapene, er fokus på strukturer heller enn aktører.¹⁰ Dette kan naturligvis være tilfelle fordi de strukturelle analysene er overlegne, agens er rett og slett ikke så viktig. En underliggende antagelse i denne oppgaven er at det ikke er så enkelt.¹¹ De to grunnleggende spørsmålene vi må stille oss er derfor dels om det er nødvendig, og dels om det i det hele tatt er mulig å innarbeide studiet av statsmannen i en analyse som i bunn og grunn er holistisk? Dette kapittelet er et forsøk på å besvare disse to spørsmålene, særlig det siste. La det her stå som svar på det første spørsmålet at vi innen faget Internasjonal Politikk burde være i stand til å studere politikere, og at vi som statsvitere burde være i stand til å studere dem som handler i statens navn.

Studiet av statsmannen har først og fremst vært forbundet med den fagretningen som har blitt kjent som ”klassisk realisme”, og kapittelet starter derfor med å undersøke hvilke ideer noen sentrale forfattere innen denne tradisjonen har hatt om statsmannen og hans forhold til verden.¹² Denne presentasjonen følges av en kritikk av enkelte trekk ved denne tradisjonen. Dels oppfatter tenkerene bare selektivt sine egne teorier som praksis og de tar derfor ikke opp den sosiale konstruksjon av virkelighet som ligger implisitt i deres teorier. Videre kritiseres forfatterne for å legge liten vekt på begrepers historisitet. De presenterer

---

¹⁰ Dette kapittelet er ikke nok et innlegg i aktør(agent)/struktur-debatten. Marx synes å ha fanget den problematikken best gjennom utsagnet om at aktører skaper historie, men innenfor rammer de ikke selv har skapt. Jeg skisserer her en mulig metode for studiet av aktører innenfor strukturelle bindinger. Diskusjonen er en klargjøring og oversikt over muligheter innen eksisterende tilnærminger, heller enn en presentasjon av en helt ny tilnærming.

¹¹ Slik sett følger min tilnærming en tendens i retning mer vekt på individer. Som redegjort for i 2.2.2 under har poststrukturalistisk inspirerte forskere tatt opp enkelttenkere til behandling, og Byman & Pollac (2001) er et klart eksempel på en økt interesse for statsmannen innenfor en ”realistisk” ramme. Den økende interessen for fagets tenkere, som referert i tilfellet Carr i kapittel 1, føyer seg inn i den samme trenden.

---

teorier om den internasjonale sfære som gis allmenn gyldighet, men som på avstand virker å være solid forankret i både tid og rom. Fokus er på store stater engasjert i den kalde krigen.

I den andre hoveddelen av kapittelet tar jeg så opp diskursanalyse anvendt som analyse av utenrikspolitikk.¹³ Først tar jeg opp noen forskjellige tilnærminger til diskursanalyse slik den er praktisert innen internasjonal politikk, og deretter presenteres et syntetiserende alternativ. Svaret på det andre spørsmålet fra forrige side er dermed at det er mulig å studere aktører innenfor rammene av diskursanalyse, og videre at et slikt fokus kan berike og komplettere innsikter fra andre former for diskursanalyse av utenrikspolitikk. Mitt forslag er å vurdere statsmannen som en megler mellom statens innside og utside, såvel som mellom forskjellige posisjoner innen statens grenser. Dette understreker hvordan aktører medierer og oversetter mellom diskurser, og dermed åpnes nye muligheter for å forstå både kontinuitet og endring innen diskurser.¹⁴ Diskusjonen rundes av med en kort konklusjon. Det bør imidlertid allerede nå understrekes at poenget ikke er å etablere et argument om at "agency matters", men heller å undersøke hvilke muligheter og begrensninger som ligger på agens innen diskursen. Hvis senere empiriske studier finner at agens ikke har vært viktig innen bestemte diskurser, så er det i seg selv interessant.

2.1 Oppfatninger av statsmannen innen fagtradisjonen

Moderne ideer om statsmannens rolle kan spores tilbake i hvert fall til Machiavellis råd til Fyrsten. Innenfor fagdisiplinen Internasjonal Politikk forbindes teoretisering omkring statsmannen med forfattere som Morgenthau, Aron, Kissinger, Wolfers og Hoffmann.¹⁵ Et trekk som går igjen er det sterke innslaget av preskripsjon og vurderinger. Teoretikerne

---

¹² Hvor nyttige merkelapper som "realisme" er kan diskuteres (jf. Wæver 1997), og burde sannsynligvis i alle tilfelle diskutere "realism" i flertall heller enn i entall (Wæver 1997:10; Guzzini 2001a). "Klassisk realisme" er i så måte åpenbart en anakronistisk betegnelse. Det kan allikevel som en kuriositet nevnes at Wæver har blitt kalt for en "neoklassisk realist" (Huysmans 2002:54).

¹³ Dette kapittelet argumenterer ikke for at diskursanalyse er "bedre" enn andre tilnærminger. Begrunnelser og forsvar for bruk av diskursanalyse i studiet av utenrikspolitikk kan finnes i Larsen (1997) og Wæver (1994, 2000). En tentativ typologi over diskurstilnærminger til utenrikspolitikk finnes i Smith (1999). Med dette kapittelet plasserer jeg meg innen diskurstradisjonen, og forsøker å foreslå en beskjeden, men viktig, utvidelse av fokus. I forhold til Adlers (2002) typologi, befinner min tilnærming seg mellom "modernist linguistic" og "radical" konstruktivisme.

¹⁴ Det er allikevel viktig at tanken ikke er at statsmannen står over diskursen og griper inn i den, han vil alltid være forankret i en eller annen diskurs. Min tilnærming er inspirert av Wæver (1994, særlig 264-269; 2000), men jeg forsøker å undersøke muligheten for agens mer systematisk.

¹⁵ Denne listen er på ingen måte utfyllende, men inneholder relativt varierte tenkere. Dette avsnittet er ikke lagt opp som en konstruksjon av en "realist"-stråmann, tanken er å utforske både hva vi kan lære fra disse tilnærmingene og hva deres begrensninger er.

er ikke bare interessert i hva statsmannen gjør, men har også sterke meninger om hva han *burde* gjøre.

2.1.1 Statsmannen og nasjonen

Den mest kortfattede begrunnelsen for å studere statsmenn er sannsynligvis gitt av Stanley Hoffmann (1990:21) idet han erklærer at “In short, leaders matter”. Morgenthau [1948:5] går videre, og gir noen helt generelle retningslinjer for hvordan man skal studere statsmannen:

We look over his shoulder when he writes his dispatches; we listen in on his conversations with other statesmen; we read and anticipate his very thoughts. Thinking in terms of interest defined as power, we think as he does, and as disinterested observers we understand his thoughts and actions perhaps better than he, the actor on the political scene, does himself.

Selv om andre tenkere helt klart er uenige i at den grunnleggende drivkraften i utenrikspolitikken er (nasjonal) interesse definert som makt (se f.eks. Aron [1962:16]), er denne historiske (man kan til og med si hermeneutiske) tilnærmingen felles for mange av de tradisjonelle tenkerene.¹⁶ Den samme tilnærmingen er klar hos nyere forskere som Byman & Pollack (2001), men i klassiske som i nyere tekster gis det lite konkrete råd om *hvordan* man skal studere statsmannen, rent bortsett fra at man må ”employ biography and psychology” (Byman & Pollack 2001:146).

Utenrikspolitikk vurderes hos Morgenthau som grunnet i det innenrikske, utenrikspolitikk foregår fra en statsmakt til en annen og statsmannen taler på nasjonens vegne. Det internasjonale nivå vurderes også som forskjellig fra det nasjonale, selv om maktmotivet er felles. Statsmannen kan derfor ikke følge stemninger og trender i folket ukritisk, ettersom “Thinking required for the successful conduct of foreign policy can be diametrically opposed to the rhetoric and action by which the masses and their representatives are likely to be moved” [Morgenthau 1948:165]. Statsmannen må være helten som leder nasjonen på den internasjonale arena, uten at folket eller andre politikere nødvendigvis vet om eller verdsetter hans handlinger. For å følge Hoffman&Hoffman (1968:849), “The key is provided by the elusive but essential notion of grandeur”.

Nasjonen kan stå overfor begrensninger med hensyn til ressurser og lignende, men dette

---

¹⁶ En meget interessant kommentar til den hermeneutiske tilnærmingen innenfor ”practical realism” og hvordan den er underordnet ”technical realism” finnes i Ashley (1981). Han hevder at begge typene gjenfinnes hos Morgenthau, og at de problemene jeg kommer tilbake til nedenfor skyldes den tekniske realismens uvilje mot å inkludere en hermeneutisk studie av seg selv i analysen. I følge Ashley unnlater altså realistene å tenke hermeneutisk om sitt eget teorigrunnlag.

---

er de vesentlige bindinger, ellers står statsmannen fritt. Statsmannen befinner seg her på innsiden av statens grenser og måten å studere ham på er en historisk metodologisk individualisme. Man skal beskrive hans handlinger og handlingsvalg inngående, gjerne ved hjelp av hemmelige opplysninger, og som Morgenthau postulerer, lese tankene hans.

Hvis vi vender oss til Henry Kissinger og klassikeren *A World Restored* (1957), kommer et annerledes og mer nyansert bilde fram. Her befinner statsmannen seg ikke innen det nasjonale eller på den storslåtte internasjonale scene, men heller på grensen, hvor han medierer mellom innside og utside (Wæver 1994:241-242). Statsmannen virker gjennom et diplomati som på den internasjonale arena skaper “the representation of a ground of action which reconciles particular aspirations with a general consensus” (Kissinger 1957:326, jf. 213). Begrensningene som ligger på statsmannens handlinger er ikke bare “geography and the availability of resources [...] but also the character of the people and the nature of its historical experience” (Kissinger 1957:324). Statsmannen står altså ikke fritt i forhold til nasjonen. Heller enn å finne den nasjonale makts beste uttrykk internasjonalt, må statsmannen forsøke å forene og forsone den nasjonale erfaring og rettferdighetsfølelse med de legitimeringsprinsipper som dominerer den internasjonale arena. Statsmannen kan fortsatt vurderes som en helt, men nå en helt “in a classical drama who has had a vision of the future but who cannot transmit it directly to his fellow-men and who cannot validate its ‘truth’” (Kissinger 1957:329). Det statsmannen opplever som ”sannhet” på den internasjonale arena kan ikke uten videre legitimeres som ”sannhet” nasjonalt, gitt at de to nivåene har forskjellige legitimerings- og sannhetskriterier.

Nasjonens historiske erfaring endres per definisjon sakte, og er ofte ikke åpen for villet endring, uavhengig av hvor sterkt statsmannen måtte ønske det. I den påfølgende striden for å endre det som ikke kan endres, ligger i følge Kissinger (1957:186) statsmannens “tragic quality”. Kissingers arbeid signaliserer en sterk interesse for statsmannen som sådan, og ikke minst hans heroiske kvaliteter. Men heltestatusen er relatert til statsmannes intuisjon, og “sandheden i hans politik er ikke givet, den skabes gennem hans handling” (Wæver 1992:51). I tillegg blir nasjonens syn på seg selv langt viktigere, i og med at statsmannen plasseres i en meglerposisjon. Interessen for enkeltaktører balanseres ved en forståelse av det nasjonale samfunnet som eksisterende over tid, og dermed som noe mer enn summen av individer. “At any given moment a state is but a collection of individuals,

[...] But it achieves identity through the consciousness of a common history. [...] History is the memory of states.” (Kissinger 1957:331). Det kan godt være at statsmannen evner å tenke ut over denne historien, og reflektere over historiens historisitet, men han vil ha lite hell i å få nasjonen til å følge seg i dette.

2.1.2 Kritiske kommentarer – vitenskapelig praksis og begrepers historisitet

Et underliggende fellestrekk ved de ”realistiske” forskerne som er sitert over, med unntak for Kissinger og muligens den sene Morgenthau (jf. Ashley 1981:209-210; Wæver 1992:47-48 se også Morgenthau [1970]), er troen på et klart skille mellom subjekt og objekt. Forskeren kan dermed lene seg tilbake, studere verden der ute, og trekke sine nøytrale konklusjoner. Nært knyttet til denne forestillingen er troen på at statsmannen kan gjøre akkurat det samme, lene seg tilbake, veie fakta mot hverandre og deretter forberede sine handlinger (se henholdsvis Morgenthau [1948:5] og Aron [1962:585]). Dette er eksempler på en empiristisk orientert epistemologi, forutsetningen om at verden kan observeres direkte. Denne posisjonen innebærer også “a correspondence theory of language and meaning in which words and concepts point unproblematically to their ostensible empirical referents.” (Weldes 1996:304). Selv om denne typen holdninger fortsatt er viktige innenfor samfunnsvitenskapene, har de blitt utsatt for stadig økende kritikk.¹⁷ En viktig form for kritikk påpeker hvordan både mening og kunnskap er sosialt konstruert, og det har betydning både for forskerne og aktørene de studerer.

En måte å framlegge denne kritikken på, er å insistere på at “any theory of action must be coupled with a theory of knowledge” (Guzzini 2000:160). Mer spesifikt blir det gjerne hevdet at forskerne trenger å gjøre bruk av “double hermeneutics” (Jenkins 1992:50). Det første skrittet tilbake har å gjøre med observasjon. Enhver form for observasjon vil medføre fordreining, og det felles studieobjekt blir dermed forskerens tolkning, ikke det originale objektet (Bourdieu 1977:2). Dette innebærer en risiko for å erstatte modellen av virkeligheten med modellen som virkelighet, eller å forstå det intellektuelle forholdet mellom forskeren og ”virkeligheten” som en egenskap ved den studerte, sosiale virkelighet (Jakobsen 2000:99). For å motvirke dette, må forskeren ta nok et skritt tilbake,

---

¹⁷ Smith (1996) er et eksempel på en slik kritikk, som også tar opp alternative tilnæringer og er basert i faggrenen internasjonal politikk.

---

reflektere over den fordreining som har blitt skapt og innrømme at hun selv er en kompetent aktør innen et eller annet kunnskapssystem. Man må forholde seg til en dobbel tolkning. Først av studieobjektets verden, dernest av forskerkollektivet. Bourdieu argumenterer for at det dermed er mulig å plassere “both observer and observed within the same epistemological framework” (Jenkins 1992:50-51). Verken vi (forskerne) eller de (forskningsobjektene) er fullstendig bundet eller fullstendig frie. De mer eller mindre bevisste improvisasjonsstrategiene er de samme for dem som for oss. Dermed er det ikke mulig å lese statsmannens tanker, slik Morgenthau vil ha oss til å tro, og slett ikke mulig å forstå studieobjektene bedre enn de gjør selv. Det kan imidlertid være mulig å sette seg i andres sted, og få en forståelse av handlingene deres som eksempler på praktisk fornuft (Jenkins 1992:50).

Hvis forskerkollektivets viten vurderes som sosialt konstruert, innebærer dette videre at nøytral viten er en selvmotsigelse. Som Smith (1996:21) påpeker: “Facts are always theory dependent, and not independent as empiricism maintains”. Forskere forsøker å ordne verden innefor deres egen forståelsesramme, en forståelsesramme som er intersubjektiv og relativ i tid og rom. Forskeren som lener seg tilbake og analyserer uten å forholde seg til dette vil sannsynligvis påtvinge andre tider og steder den forståelsesramme som forskeren selv har av sin egen tid. Data taler ikke på egen hånd, verken til statsmannen slik som Aron hevder, eller til forskeren slik empiristene generelt hevder. For mitt formål er dette viktig fordi alle de ovennevnte ”realistene” til en viss grad tar utgangspunkt i begreper fra sin egen tid når de generaliserer eller studerer historiske hendelser.

Hovedvekten er for eksempel lagt på stormakter, og de ignorerer stort sett den svært forskjellige situasjonen små land står overfor. Dette er viktig, ikke minst med hensyn til Kissingers idé om statsmannen som megler. Statsmenn i små stater må i enda større grad enn i store stater forsøke å forsone den nasjonale sfære med den internasjonale situasjon, og man vil anta at deres mulighet til å iverksette endring i den internasjonale situasjon for å tilpasse den nasjonale særtrekk vil være mindre enn den Kissinger tillegger Metternich.¹⁸

---

¹⁸ Disse problemene løses heller ikke i den såkalte småstatslitteraturen fra 1960- og 1970-tallet, som legger realismens forutsetninger til grunn. Rett nok ser man her på de særlige problemer for små stater, men stater vurderes som essensielt identiske enheter, og begreper historiseres i liten grad (se for eksempel Fox 1959:106)

De forskjellige forfatterskapene er videre preget av erfaringene fra mellomkrigstiden og andre verdenskrig, og dypt involvert i kaldkrigs-problematikken. En del av skepsisen de viser mot mulighetene for positiv endring i verden kan forstås mot denne bakgrunnen. Men om deres tilnærminger kan ha fungert godt for analyser av stormaktene der og da, er de mindre gunstige når man forsøker å forstå tidligere eller senere perioder. Britiske og tyske historikergrupper som har tatt for seg begreper historie har vist hvordan begreper gjerne endres over tid med hensyn til mening, implikasjoner og verditilknytning (se Richter 1995 for en oversikt). Ved å anvende kaldkrigs-forståelsen av nøytralitet og maktbalanse på tidligere perioder risikerer man derfor å forstå fortiden gjennom termer som var av liten eller annen betydning for de historiske aktørene (jf. Osiander 1994:198). Etterpåklokskap kan fortelle oss om bestemte veivalg var mer eller mindre heldige, men legger lite til vår forståelse av hvorfor de ble foretatt og hva som muliggjorde dem i første omgang. Diskursanalyse er en tilnærming som fokuserer på akkurat dette – hvordan handlinger blir mulige og meningsfulle – og den neste delen av kapittelet tar opp denne analyseformen. Derigjennom håper jeg å antyde noe mer håndfast om hvordan statsmannen kan studeres, for tross all sin vitenskapeliggjøring har ikke disiplinen Internasjonal Politikk kommet opp med noen konkret metode for nettopp dette.

2.2. Diskursanalyse og analyse av utenrikspolitikk

Diskursanalysen kommer opprinnelig fra lingvistiske fag, og har innen Internasjonal Politikk først og fremst blitt benyttet av forskere som kategoriseres (av seg selv eller andre) som poststrukturalister eller kritiske konstruktivister. På samme måte som det gir mening å vurdere flere forskjellige former for ”realismer”, kan man skille mellom flere forskjellige diskurstilnærminger. De skiller seg fra hverandre med hensyn til konkret metode, interesseområde, tilnærming og syn på politiske implikasjoner.¹⁹ Alle tilnærmingene tar utgangspunkt i at språk er relasjonelt, i motsetning til den vanlige oppfatningen at det er referensielt. Å anta at språk er relasjonelt innebærer at vi studerer mening gjennom de lingvistiske forskjellene mellom begreper, ikke som om begreper

---

¹⁹ Det følgende er derfor i første rekke tenkt som en kort introduksjon til fellestrekk ved diskursanalyser og til en bestemt form for diskursanalyse som er anvendt innen internasjonal politikk/analyse av utenrikspolitikk. Mer detaljerte gjennomganger av denne tilnærmingen finnes i Larsen (1997) og Wæver (2000), og en mer generell oversikt over forskjellige metoder og resultater for IP-faget finnes i Milliken (1999). Grunnen til at jeg ser på diskursanalyse av utenrikspolitikk heller enn diskursanalyse generelt, er at både politikere og analytikere vurderer skillet mellom statens innside og utside som grunnleggende, og at utenrikspolitikken derfor får en egen karakter. En god innføring i diskursanalyse finnes på norsk i Neumann (2001a).

refererer til ting som finnes i ”den virkelige verden” (Wæver 2000:44-45, jf. Milliken 1999:229). Dette gjør at vi kan studere språket som det system hvor mening produseres. Man forsøker altså ikke å oppdage hva aktører ”virkelig” tenker, utenfor diskursen, ettersom man antar at det er umulig å tenke og artikulere tenkning utenfor diskursens språklige rammeverk. Et slikt syn innebærer ikke nødvendigvis at ”alt er språk”, snarere at det ikke er mulig å studere mening utenfor språket. En diskurs forstås i denne sammenheng som det som setter grensene for hva som kan sies, eller rettere – hva som kan sies meningsfullt. Som Bartelson skriver: “a discourse is a system for the formation of statements” (sitert i Wæver 2000:46). Mange vil hevde at en fullstendig diskursanalyse også bør inkorporere en forståelse av diskursens materialitet, eller hvordan teksten skaper ”virkelighet”:

En diskurs er et system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner (Neumann 2001a:18).

Diskursanalyse handler altså om å studere reglene for hva som kan sies og ikke sies, hvordan bestemte handlinger er mulige og virker selvsagte for både beslutningstagere og befolkning (Weldes 1996:284).

Diskursanalyser gjøres på mange forskjellige måter, men en nyttig framgangsmåte kan være å se på avgrensning, representasjoner, lagdeling og materialitet (Neumann 2001a:kap. 3). Generelt gjelder at det leses tekster med det mål for øye å finne regularitet i virkelighetsoppfatning og selvdefinering, hvorvidt slike regulariteter henger sammen med veletablerte språklige strukturer og hvordan maktrelasjoner er med på å videreføre mønstrene. Det er viktig at alle trinnene ideelt sett skal grunnes i diskursen, det vil si at det er gjennom diskursen man oppdager avgrensning, representasjoner, lagdeling og materialisering, man bør ikke *a priori* anta hvordan en diskurs ser ut. Det er derfor ikke mulig å spesifisere fullstendig hvordan analysen skal gjøres på forhånd. Noen hovedtrekk kan allikevel antydes. Avgrensning refererer til hvordan en enkelt diskurs forholder seg til andre diskurser, i tid og rom, mens man med diskursens representasjoner mener dens forskjellige virkelighetsforståelser, altså regulariteter i oppfatninger om virkeligheten, gjerne institusjonalisert i posisjoner. Lagdeling referer for sin del til hvordan enkelte deler av diskursen er mer bestandige enn andre, og derfor vanskeligere å endre, gjerne i kraft av at de bestandige delene er uttrykk for en underliggende enighet mellom de forskjellige

representasjonene. Endelig har materialisering å gjøre med den makt som gjennomsyrrer diskursen, hvordan den (og dens eventuelt dominerende representasjon) opprettholdes og hvilke sosiale praksiser og institusjoner som reproducerer diskursen.

Det følger av det ovenstående at diskursanalysen ikke er beregnet på studiet av enkeltbeslutninger, men heller de langsiktige trender og handlingsbetingelser for politikken (Wæver 2000:44). De som har analysert utenrikspolitikk ved hjelp av diskursanalyse har først og fremst tatt for seg generelle nasjonale diskurser. Grunnen til denne interessen for nasjonale diskurser, er at det regnes som viktig for en stats utenrikspolitikk hvordan sentrale begreper defineres og forstås. Enhver intern kamp om begrepers betydning som kan relateres eller kontrasteres til den internasjonale arena er av interesse, ettersom utenrikspolitikk i noen grad vurderes som grense-produserende praksis. Politisk argumentasjon avhenger i dette perspektivet av de diskursive koder som er tilgjengelige og virker samtidig reproduserende eller modifierende på de samme kodene (Wæver 2000:49). Som en følge av dette har det blitt hevdet at diskurstilnærminger til en viss grad oppløser subjekt/objekt-dikotomien, og tar oss “beyond the structure/agency level of analysis problem in the domestic arena of foreign policy” (Larsen 1997:26, jf. Wæver 2000:46).²⁰ Før jeg går videre er det også viktig å understreke at i denne oppgaven tar jeg ikke i første rekke for meg den samlede nasjonale diskurs, men går dels et nivå ned og ser på den utenrikspolitiske diskursen, og også videre ned og ser på freds- og nøytralitetsdiskursen.²¹ Tanken er at diskurser finnes på flere generalitetsnivåer, og at diskurser i tillegg overlapper – de er *innleiret* i hverandre gjennom felles tekster og hendelser, rollekoblinger og innramming av saker.²²

2.2.1 Hvorfor studere agens?

Uavhengig av om diskursanalyse overskrider spørsmålet om aktør og struktur, så har det strukturelle helt klart vært i fokus for de diskursanalysene som har tatt for seg

---

²⁰ Her, som i resten av kapittelet, referer ”struktur” til det nasjonale nivå hvis ikke annet er spesifisert. Slik sett skiller diskurstilnærmingen seg fra andre tradisjoner som vurderer internasjonale strukturer versus staten som aktør (jf. Wæver 1994:269).

²¹ En del diskursanalytikere er motstandere av å bruke ”diskurs” om noe annet enn den totale nasjonale diskursen, og vil for eksempel protestere mot at det gir mening å analysere ”kålrot-diskursen” (jf. Neumann 2001a:111-116). I mine øyne må det sentrale være om analysen er internt konsistent og forteller noe nytt, ikke om den passer med noen bestemt ”mal”.

²² I perioden 1890-1940 var for eksempel norsk forsvarsdiskurs og statsøkonomisk diskurs innleiret i freds- og nøytralitetsdiskursen, gjennom saksoverlapping (nedrustning som både freds- og sparetiltak, behovet for militær nøytralitetsvakt), rollekoblinger (sentrale personer i Stortingets fredsforening satt også i Stortingets Budgetkomité og koblingene mellom

---

utenrikspolitikk. Diskursanalysen slik den er presentert ovenfor, og slik den stor sett benyttes i studier av utenrikspolitikk, er en holistisk tilnærming (Larsen 1997:15). Hovedvekten er på de diskursive strukturene som alle individuelle utsagn må forholde seg til, ikke på individene eller de individuelle utsagn som sådan (Larsen 1997:32).²³ Gitt denne bakgrunnen, kan man spørre seg hvorfor man skulle være interessert i den individuelle statsmannen, og hvorfor man bør undersøke muligheten for agens innenfor diskursens struktur?

Den første grunnen er at valget mellom agent og struktur er et analytisk valg, basert på at forskeren mener den ene av de to er viktigere enn den andre, men samtidig med en visshet om at noe går tapt i og med valget som gjøres. Derfor bør man, selv om man har foretatt et valg av hovedfokus, i det minste være åpen for overraskelser og utfordringer til sine *a priori* antagelser. Det kan hevdes at man vil finne at strukturer determinerer hvis man starter med struktur, og at aktører er alt hvis man starter med aktører. Et delvis botemiddel for dette ville være å undersøke den ene av de to i den andres termer. Det følger av dette og den grunnholdning at både aktører og strukturer har betydning, at man bør unngå endimensjonale analyser.

Den andre grunnen for å studere rommet for aktører innen diskursen er knyttet til tidligere forskning innenfor diskurstradisjonen. Som Edward Said først påpekte, virker det som om den individuelle tekst og forfatter spiller en rolle for diskursens form og utvikling:

I do believe in the determining imprint of individual writers upon the otherwise anonymous collective body of texts constituting a discursive formation like Orientalism. [...] Foucault believes that in general the individual text or author counts for very little; empirically, in the case of Orientalism (and perhaps nowhere else) I find this not to be so (Said 1978:23).²⁴

I tillegg til dette virker det også rimelig å anta at Foucault selv mente at hans egne tekster kunne avstedkomme endring i diskurser, eller at han kunne beskrive diskurser kritisk fra utsiden. Her er vi da ved et kjernepoeng – det kan være mulig å forholde seg til diskurser utenfra, men man vil da samtidig stå innen en annen diskurs. Foucault beskrev nok

---

Nobelinstituttet og Storting/Regjering var meget tette – jf. note 103) og felles hendelser (unionsoppløsningen, krisen i verdensøkonomien på 1930-tallet, den spanske borgerkrigen).

²³ Diez (2001:13) kritiserer hvordan dette skillet mellom diskursiv struktur og utsagn skaper en årsak-virkning sammenheng. Selv om det er et eksplisitt strukturalistisk fokus hos Wæver treffer ikke denne kritikken helt. Tanken er nettopp at praksiser virker reproduserende og potensielt endrende på strukturene.

²⁴ Se Neumann (1999:227) for lignende funn i andre diskurser.

diskurser fra utsiden, men hans analyser sto samtidig klart innen fransk akademisk diskurs. Det bør også påpekes at det ligger et sterkt etisk og politisk engasjement til grunn for mye av det som regnes som poststrukturalistisk forskning. Sentralt i denne sammenheng er å påvise hvordan ting kunne vært annerledes, hvordan det finnes rom for motstand. Hvis dette etiske engasjementet skal ha noen praktisk betydning, må man regne med at endring er mulig. Denne endringen bør da logisk sett forbindes med aktører/subjekter.

En del av teoretikerene som jobber innen det som kan kalles en poststrukturalistisk tradisjon har da også vist interesse for enkeltindivider, særlig gjennom sine studier av nøkkelfigurer innen tenkningen om det internasjonale.²⁵ Gitt en lingvistisk tilnærming gir dette mening, ettersom de tekstene man studerer åpenbart er skrevet av noen, og endring må spores gjennom bestemte tekster. Men det har fortsatt ikke blitt presentert noe systematisk argument for studiet av statsmannen innen diskursanalyse, ei heller noen metode for å gjennomføre en slik analyse.²⁶ Hvis de ovennevnte forfattere har rett i at diskursanalysen transcenderer spørsmålet om aktører og strukturer, vil jeg hevde at det er på høy tid å begynne å se på diskursen med utgangspunkt i agenters praksis, ikke bare med utgangspunkt i de diskursive strukturer.²⁷ Et videre poeng i denne sammenheng, er at de individer som regnes for å ha påvirkningsmuligheter i forhold til diskursen stort sett er intellektuelle. Politikere nedvurderes helt regelmessig, hvis de nevnes i det hele tatt. Et mulig unntak finnes i den lingvistiske tilnærmingen til sikkerhet som Wæver har lagt fram. Han hevder at "Security is articulated only from a specific place, in an institutional voice, by elites" (1995:57, jf. Huysmans 2002:54). Skrittet fra en interesse for hvordan politiske eliter deltar i forming av diskursen til en interesse for den enkelte statsmann er ikke

---

²⁵ Den økende tendensen til å behandle bestemte IP-teoretikere som individer heller enn som representanter for "skoler" kan sees som et uttrykk for denne trenden, applisert på selve disiplinen. Se f.eks. Neumann & Wæver (1997).

²⁶ Flere forskere har undersøkt rommet for motstand, hvordan marginaliserte og undertrykte grupper kan utfordre den dominerende diskursen gjennom "subversive resignification", og dermed handle som subjekter (Butler 1999:123; Doty 1997; Laffey 2000). I forlengelsen av dette deler også gjerne forfattere som er inspirert av Foucault, Derrida og Butler en tro på at egne tekster gjør en forskjell, som eksempler på undergravende IP. Denne vekten på de undertrykte og tilsidesatte er viktig, og et resultat av et sterkt etisk og politisk engasjement. Jeg vil allikevel si meg enig med Wæver (1994) i at det virker mer sannsynlig at de etablerte diskurser vil fortsette å være effektive enn at det vil komme massive endringer. Derfor må vi også se nøyer på de subjektene som virker innen de dominerende representasjonene. Ved å understreke hvordan selv de mest etablerte elementene i en diskurs per definisjon er politiske, og gjennom det statsmannens ansvar for bevaring eller endring, er det etisk aspekt ved dette argumentet også.

²⁷ Nok et argument i denne retning er at Foucaults diskursbegrep var formulert med tanke på å studere fenomener over lange tidsspenn. Andre diskursanalytikere har brukt Foucaults rammeverk på langt kortere tidsspenn, uten å reflektere eksplisitt over hva innsnevring av tidsperspektivet medfører for betydningen av agens i reproduksjonen av de diskursive strukturer.

---

overveldende langt, og resten av dette kapittelet er en undersøkelse av hvordan denne interessen for statsmannen kan settes inn i en analyse.

2.2.2 Hvordan studere agens?

Agens kobles ofte til endring, og i det følgende er det også en god del vekt på statsmannens mulighet for endrende agens gjennom oversettelse av begreper og megling mellom diskurser. Ikke desto mindre må også stabilitet og kontinuitet forstås, og jeg argumenterer for at det kan være rom for agens også i forbindelse med bevaring av begreper i motstand mot ytre påtrykk. Stabilitet og endring diskuteres her i forbindelse med noen av de sentrale diskursanalysene av utenrikspolitikk.

2.2.2.1 Genealogi og diskursens stabilitet

David Campbells *Writing Security* (1998a) er sannsynligvis det oftest siterte eksemplet på en diskurstilnærming til studiet av utenrikspolitikk, og kan derfor være et nyttig utgangspunkt for en tilnærming til statsmannen.²⁸ Metoden hans er genealogien, det vil si at han skriver “a history of the present”, en tilnærming som “asks how certain terms and concepts have historically functioned within discourse” (Campbell 1998a:5-6). Campbell (1998a:68-69) er interessert i utenrikspolitikk som en bestemt form for grense-skapende praksis, som bidrar til å produsere og reprodusere identiteten til staten i hvis navn den utføres. Videre understreker han hvordan statens identitet stadig må re-presenteres, den kan aldri bli endelig ”ferdig” og stabil (1998a:31). Imidlertid har flere kritikere påpekt hvordan Campbells analyse av amerikansk utenrikspolitikk presenterer en relativt trygg identitet, som ikke utfordres, og hvor diskontinuitet og motstand mot den dominerende identiteten blir borte (Milliken 1999:246; Neumann 1999:26-28; Laffey 2000:440-441). Det Campbell dermed gjør, er å fryse identitet i binære opposisjoner og fjerne muligheten for endring. I dette perspektivet er det bare rom for individer som ifølge Campbell uttrykker den dominerende linjen (som George Kennan), og disse individene forstås mer som redskaper for diskursen enn som aktører.

Ikke desto mindre har flere forfattere påpekt åpninger for endring gjennom agens innen diskursen. Laffey (2000:441) viser til hvordan Campbell ser på identitet som performativ, og antyder at “performativity opens up space for agency”. Videre hevder Laffey at

---

²⁸ En grundigere analyse av *Writing Security*, hvor de samme poengene utdypes, er Leira (2002).

Campbell underforklarer kontinuitet, og at dette henger sammen med hans manglende fokus på hvordan diskursen materialiseres og sedimenteres, samt manglende vilje til å diskutere hvordan enkelte aktører er mer sentralt plassert enn andre.²⁹ Campbells analyse har altså mangler både med hensyn til mulighetene for endring og forståelse av kontinuitet i utenrikspolitikken. Begge deler kan belyses bedre gjennom å se på statsmakten og aktører i sentrale posisjoner.

2.2.2.2 Muligheter for endring?

Om Campbell har blitt kritisert, så har andre fulgt opp kritikken med nye konstruktive forslag. Med inspirasjon fra blant annet Foucault og Laclau & Mouffe, har flere understreket hvordan språkets ustabile natur bidrar til at mening aldri kan fryses, og at enhver begrepsmessig stabilitet derfor er midlertidig (Larsen 1997:19; Wæver 2000:36). Dette reiser spørsmålet om hvordan endring skal forstås, og gjennom hvilken idé om agens.

Hvis vi begynner med ideen om endring, finner vi en rekke innsikter som peker mot en viktigere rolle for statsmannens hos forskere forbundet med Københavnerskolen. Et utgangspunkt for dem er at “a change *in* discourse is not a complete change *of* discourse” (Larsen 1997:17, uthevet i original). Diskurser sees som lagdelte, og betydningen av diskursens begreper sedimenteres eller de-politiseres over tid, gitt at de ikke blir utfordret (Wæver 2000:50). Dette innebærer at de fleste politiske debatter vil finne sted i diskursens øverste lag, mens de dypere lag forblir uendret. En annen måte å se det på er at de fleste politiske uenigheter utspilles på grunnlag av en felles enighet om politikkenes spilleregler, eller diskursens termer. Men selv de praksiser og begreper som har sedimentert og blir tatt for gitt, som er del av det Bourdieu (1977:164-169) kaller *doxa*, – det selvsagte, kan i prinsipp bli utfordret og endret gjennom re-politisering (Wæver 1994:267-268). Spørsmålet er hvor mye press som behøves, og hvilke politiske kostnader endring vil medføre. Det er mer vanskelig å forestille seg en endring som overskrider systemet, og utfordrer diskursens nederste lag (Wæver 2000:50-52). Som alle struktur-orienterte teorier har denne tilnærmingen vanskelig for å konseptualisere endring ut over strukturen.

---

²⁹ Campbell framhever muligheten for endring, og også agens, langt klarere i *National Deconstruction* (1998b), hvor han med basis i Hayden White diskuterer muligheten for å etablere ”counternarratives”. Gjennom disse lanseres muligheten for å fortelle andre historier enn den dominerende. Samme sted tar han også opp diskursens materialitet i sammenheng med hva som skaper kontinuitet (se f.eks. Campbell 1998b:25).

Viktigere her er at ideen om lagdelte diskurser åpner for at endring innen diskursen er mulig gjennom individers politiske handlinger. Statsmannen er begrenset av diskursen, men han kan utfordre begrepers mening i diskursens høyere lag. Eller som Laffey (2000:432) formulerer et lignende argument: “Reiteration [of the norms and terms through which subjects are constituted] is compulsory, but agency lies in the possibility of resignification, i.e. the reworking of the discourse through which subject effects are produced”. Diskursen re-produseres, men ikke nødvendigvis slik at den forblir akkurat den samme. Begrepene i diskursen kan derfor endres i hvert fall i noen grad.

Så langt om endring, men hvor kommer aktørene inn i bildet? Milliken (1999:229) foreslår en åpning, når hun understreker hvordan “discourses define *subjects authorized to speak and to act* (e.g. foreign policy officials...) [...] Discourses also define *knowledgeable practices* by these subjects towards the objects which the discourse defines” (uthevet i original). Diskursen skaper altså subjektposisjoner hvorfra ting kan sies og gjøres, og definerer hva som kan sies og gjøres derfra. Weldes (1996:287) er inne på noe lignende når hun diskuterer ”interpellation” – hvordan subjektposisjoner skapes og individer assosierer seg med dem, og det dermed skapes aksept for diskursens representasjoner av ”common sense”. Begge disse innsiktene er viktige for å forstå hvordan individer er situert innen diskursen, men de etterlater svært lite rom for agens.³⁰

Et slik rom åpnes hvis man undersøker hvor ideen til ”resignification”, eller omskrivning om man vil, kommer fra. Wæver (1994:261) gir igjen et inntak, når han med basis i Foucault foreslår at subjekter bør vurderes og studeres som krysningspunkter for forskjellige diskurser. I Wævers Kissinger-inspirerte rammeverk vil krysningspunktet helst være mellom internasjonal og nasjonal diskurs. Tanken er da at nasjonal diskurs vil endres (gjennom statsmannens virke) som følge av internasjonal endring (1994:267). Jeg vil hevde at det også kan gi mening å se på subjekter som krysningspunkter mellom forskjellige diskurser innen et land, hvor endring i en diskurs gjerne avstedkommer endring i andre diskurser. Overlapping mellom forskjellige diskurser åpner rom for endring og diskontinuitet, både mellom forskjellige nasjonale diskurser og på grensen mellom det nasjonale og det internasjonale (jf. Milliken 1999:230). Dette leder oss til å

---

³⁰ Det bør allikevel nevnes at Weldes (1996:308,note 27) påpeker at individer kan motsette seg interpellasjon, uten at hun går nærmere inn på hvordan.

anta at variasjon i ”resignification” og kamp om begrepers mening innen diskursen kan forstås gjennom mer eller mindre bevisste ”lån” fra andre diskurser. Larsen (1997:19) er inne på mer eller mindre det samme når han diskuterer det diskursive felt hvor diskurser møtes og kampen om mening finner sted.

Diskusjonen ovenfor leder videre til to forskjellige sett av teorier som kan belyse statsmannens rolle innen diskursen. Først er det behov for en teoretisk forståelse av hvordan begreper defineres og redefineres innen politiske diskurser. Deretter vil det være til hjelp å vurdere hvordan begrepene ”sosialt felt” og ”habitus” kan øke forståelsen av kryssende og overlappende diskurser og hvordan de nedfelles i aktører.

2.2.2.3 Begreper i brennpunktet

Innen faget Internasjonal Politikk har de mest utviklede studiene av kampen om begrepers mening og begrepers historie kommet fra Københavnerskolen. For dem er dette helt sentralt, som Larsen (1997:19) understreker: “struggles over meaning form a main societal battlefield, perhaps the most important”. Den videre utfordringen har vært å undersøke de sentrale begrepene som nasjonale diskurser kretser om, og hvordan disse konseptene har vært omstridte i nasjonale identitetsformingsprosesser (jf. Wæver 2000:37).³¹ Disse ideene henger sammen med tanken om de lagdelte diskursene som ble presentert ovenfor, hvor det er overflatebetydningen av begreper som er den enkleste å endre. Men selv om det åpnes rom for politisk endring av diskursen, er statsmannen fortsatt bundet, og hans handlinger vurderes som bestemt av diskursen heller enn som et resultat av kreativitet. Det virker for meg i noen grad som om kampen om mening i Larsens framstilling utkjemper mellom diskurser som sådan heller enn mellom bærerene av dem.

Andre tilnærminger til begreper og hvordan de brukes er utviklet av historikere. I Tyskland har en rekke historikere med Koselleck som den sentrale utviklet *Begriffsgeschichte* (begrepshistorie) til en sentral vitenstradisjon, mens britiske historikere som Pocock og Skinner har tatt opp lignende spørsmål fra en annen vinkel.³² De tyske historikerne har lagt stor vekt på bevisst endring, hvordan man i krise- og endringstider ser at “Meanings

---

³¹ Neumann (2001b) er et eksempel på en analyse av Norge som har dette utspringet.

³² En meget nyttig innføring i begrepshistorie, som også tar opp et forslag om hvordan den tyske og britiske tradisjonen kan forenes, kan finnes i Richter (1995). Bell (2002) ser mer direkte på forholdet mellom ”Cambridge-skolen” og kritisk IR.

and definitions were more often than not contested by groups concerned with the effects of such concepts on their interests and programs” (Richter 1995:89).³³ Her har aktørene, enten enkeltpersoner eller grupper, stor innflytelse på diskursens begreper. Begreper manipuleres av bevisste aktører til deres egen fordel. Dette synet skiller seg åpenbart fra mye av det som er presentert ovenfor, hvor diskursen former individenes handlinger og språket endres sakte og gjennom krefter vi ikke kan identifisere. Som Richter (1995:10) påpeker med hensyn til den tyske tradisjonen: “Such historical treatment of the language in terms of agents with identifiable political and social affiliations contrasts with the absence of conscious subjects postulated by poststructuralist theorists, or genealogists of discourse such as Foucault”. Denne kontrasten er viktig, ettersom det virker som om de tyske begrephistorikerne følger en form for metodologisk individualisme og har et epistemologisk standpunkt som åpner for muligheten av å tenke utenfor diskursens termer. Diskurstilnærminger (i hvert fall de som forholder seg til utenrikspolitikk) legger som nevnt metodologisk kollektivismen til grunn, og regner med at tenkning uunngåelig vil være begrenset av diskursen. Ikke desto mindre er det viktig å ta med innsikten om at aktører er bevisst at de er med i kamper om begrepers betydning, og hvilke konsekvenser disse kampene kan ha. Dette innfører et element av refleksivitet som mange av de andre tilnærmingene til agens innen diskursen mangler. Vektleggingen av agentenes politiske og sosiale tilhørighet er også viktig, og vil behandles mer inngående nedenfor.

En annen tilnærming til hvordan begreper er blitt brukt historisk, som legger mer vekt på de strukturene som begrenser lingvistiske nyskapninger, finnes hos Cambridge-historikere, og da særlig Quentin Skinner. Selv om han stort sett tar for seg individuelle politiske tenkere, understreker han hvordan teoretisering er en form for språklig handling som finner sted innen historisk definerte kontekster. Dermed reduseres rommet for nyskapning *ex nihilo* (jf. Ball, Farr & Hanson 1989), og Skinner kan hevde at

the problem facing an agent who wishes to legitimate what he is doing at the same time as gaining what he wants cannot simply be the instrumental problem of tailoring his normative language in order to fit his projects. It must in part be the problem of tailoring his projects in order to fit the available normative language. (sitert i Richter 1995:132)

---

³³ I norsk sammenheng kan periodene opp mot 1905 og 1940 sees som denne typen krise- eller endringstider, hvor det var klar bevissthet om at forskjellige betydninger av begreper som ”nøytralitet” kunne ha forskjellig politiske konsekvenser.

Selv om talehandlinger er med på å legitimere de dominerende samfunnsgruppens politiske handlinger og holdninger (Skinner 1989:21), så er denne legitimeringen begrenset av det tilgjengelige politiske vokabular. Det forblir uklart hvorvidt dette utelukker tenkning utenfor diskursens rammer, men sitatet ovenfor kan leses som en understreking av hvor vanskelig det er å forestille seg ekstra-diskursiv tenkning. Skinner ligger slik sett nærmere diskurstilnærmingene enn det de tyske historikerne gjør, i og med vekten han legger på historiske (eller diskursive om man vil) begrensninger på språkbruk. I noen grad minner vektleggingen hans av "available language" om senere arbeider fra Københavnerskolen. I Buzan, Wæver & de Wilde (1998:25) understrekes det for eksempel hvordan en sak sekuritiseres ikke bare ved at den settes i bevegelse (av eliter), men også ved aksept fra mottagerne. For sammenligningens skyld kan vi si at mottagerne er identiske med bærerene av det tilgjengelige språk (diskursen), og at endring derfor må studeres gjennom en eller annen form for metodologisk kollektivism. Selv om det kan være mulig for individer å tenke utenfor diskursens begrensninger, er det vanskelig å se hvordan de kan presentere disse tankene utenfor det tilgjengelige diskursive rammeverket.³⁴

I mine øyne gir det mening å følge Skinner og diskurstilnærmingene i å understreke rammeverket heller enn oppfinnelser. Subjekter setter begreper i spill i diskurser hvor begrepene ikke hadde vært før, og redefinerer også kjente begreper. Imidlertid trekkes ikke de nye eller modererte begrepene ut av tomme lufta. Inspirasjon kommer noensteds fra, om ikke nødvendigvis fra den bestemte diskursen en intervenserer i med nye begreper. Videre er det ikke slik at nye eller redefinerte begreper tvinges på andre subjekter. Vanligvis kan de motsette seg slike "(re)significations". Som Milliken (1999:229) påpeker definerer diskurser "knowledgeable practices" for subjekter i forhold til objekter, og det er ikke slik at "anything goes".³⁵ Allikevel bør det endelige rammeverket åpne for at agenter er bevisst de potensielle implikasjonene av begrepsmessig endring. Dermed blir det mulig å se kampen for eller mot "nye" eller redefinerte begreper som tilfeller av agens.

---

³⁴ Som vi skal se var det for eksempel svært problematisk å presentere virkningsfulle fredsargumenter uten tilknytning til "folket" i norsk diskurs rundt 1900, ettersom koblingen mellom folk og fred allerede var sterkt etablert.

³⁵ Som vi kommer tilbake til, møtte for eksempel Koht stor motstand da han forsøkte å koble en sosialistisk idé om nasjonal rettferdighet til fredstanken.

Igjen følger det spørsmål fra denne konklusjonen. Ikke minst må det belyses hvor inspirasjonen til ”nye” eller redefinerte begreper kommer fra.

En velkjent innfallsvinkel til innførsel av nye begreper i diskurser ser på begrepsmessige overganger mellom internasjonalt og nasjonalt nivå, eller mellom forskjellige nasjoner. Benedict Anderson understreket i den meget innflytelsesrike *Imagined Communities* (1991) at nasjonsideen var modulær, så snart de første nasjoner hadde blitt konstituert fantes det et mønster som andre kunne etterape. Chatterjee (1991) protesterte mot denne framstillingen, og understreket det unike i hver nasjon. Mer generelt synes spørsmålet å være hvordan forholdet er mellom det generelle og det unike i begreper innhold, mellom internasjonal påvirkning og nasjonal kreativitet og egenart. I forlengelse av diskurstilnærmingene vil jeg hevde at Chatterjee går for langt i sin kritikk. Det vil naturlig nok være forskjeller i hvordan begreper forstås, mellom stater eller innen stater, hvilket for øvrig er et hovedpunkt i flere av Wævers arbeider, men disse forskjellene bør ikke overskygge hvordan begreper både re-produseres og omskrives i møtet mellom det nasjonale og det internasjonale. Et overdrevet fokus på det unike leder interessen bort fra interaksjonen mellom nasjonale og internasjonale diskurser.

Innen faget Internasjonal Politikk har studiet av ”epistemic communities” sett nettopp på hvordan ideer og begreper blir felleseie på forskjellige internasjonale arenaer. Thomas Risse-Kappen (1994) har spesifisert dette ytterligere, og forsøkt å se nærmere på hvordan bestemte internasjonale ideer påvirker nasjonal politikk. Han legger særlig vekt på den politiske struktur i mottagerland og hvordan det må være mulig å skape vinnende koalisjoner mellom internasjonale pådrivere og nasjonale aktører med innflytelse, for at nye ideer skal tas opp og få innflytelse. Som vi skal se har denne tilnærmingen en klar verdi i forbindelse med internasjonal fredsdiskurs, men i forhold til de andre nevnte tilnærmingene mangler Risse-Kappen fokus på de muligheter og begrensninger som ligger i språket. For det første leder dette til at det han underspiller muligheten for begrepsmessig og idémessig endring uten at det finnes internasjonale pådrivere. For det andre, og viktigere, mangler han en forståelse for viktigheten av det tilgjengelige legitimerende vokabularet, som understreket av Skinner og diskurstilnærmingene. Nye begreper eller nye betydninger av begreper må være oversettelige, de må kunne gi mening i den nye diskursen (jf. Diez 2001:26). Risse-Kappen gir allikevel et viktig tillegg til de

nasjonalt baserte analyseformene, i og med at han understreker hvordan begreper og ideer er strukturert innen transnasjonale ”epistemic communities” og hvordan disse fellesskapene forsøker å påvirke nasjonal diskurs.³⁶ Ideer og begreper flyter ikke fritt, verken på nasjonalt eller internasjonalt nivå.

Spørsmål som følger fra dette, er dels hvordan forskjellige diskurser er koblet sammen, men også hvordan de er strukturert og hva slags diskursive strukturer som kan lede den enkelte aktør til å godta eller forkaste nye begreper. Et tentativt svar på de to siste spørsmålene kan finnes i de sosiologiske teoriene om felt og habitus.

2.2.2.4 Sosiale felt, overlappende diskurser

De sosiologiske arbeidene som tar for seg sosiale felt og deres habitus er nært knyttet til Bourdieu.³⁷ Han forsøker helt eksplisitt å finne en middelvei mellom strukturer og aktører, og blir noen ganger regnet som strukturasjonsteoretiker (Bourdieu 1977:72-73).³⁸ Et første inntak til balansen mellom struktur og aktør kan finnes i begrepet om sosiale felt. Et sosialt felt er hos Bourdieu et sosialt subsystem som er organisert omkring konflikter om spesifikke ressurser og posisjoner. Feltet forstås som et historisk utviklet system av felles forståelse, som definerer situasjoner for de som befinner seg i feltet (Jenkins 1992:84-85). Eksempler på sosiale felt er det kunstneriske felt, det akademiske felt og ikke minst maktens felt. Feltene regnes oftest for å være nasjonale, men i tråd med Risse-Kappen kan man også tenke seg transnasjonale felt. Hvert enkelt felt har en intern struktur hvor agentenes posisjon bestemmes av deres tilgang til ”kapital”. Denne kapitalen vurderes som felt-spesifik, og den er derfor ikke nødvendigvis mulig å overføre til andre felt.

Alle felt har et bestemt sett av holdninger og forventninger, et habitus, som er både produkt av og produsent av de strukturene i feltet som tas for gitt (doxa). Bourdieu (1977:82) skriver selv at “In short, the habitus, the product of history, produces individual and collective practices, and hence history, in accordance with the schemes engendered by

---

³⁶ Det internasjonale nettverket av fredsaktivister på slutten av 1800-tallet kan for eksempel godt regnes som et epistemisk fellesskap, hvilket vi kommer tilbake til senere.

³⁷ En god introduksjon til Bourdieus begreper, illustrert med figurer og skrevet for et IP-publikum er Guzzini (2000:164-169).

³⁸ Det bør gjøres klart allerede her at Bourdieu ikke nødvendigvis deler de ontologiske og epistemologiske forutsetningene som diskursanalytikere legger til grunn. Metodologien hans er eksplisitt forskjellig. Han regnes ikke desto mindre som en konstruktivist innen samfunnsvitenskapene, og begrepene hans skulle derfor kunne oversettes i hvert fall til de formene for diskursanalyse som betegnes som ”kritisk konstruktivisme”.

---

history”. Feltet og dets habitus utgjør derfor konteksten for agenters praksis, og praksis vurderes som improvisasjoner på bakgrunn av habitus. Et felts habitus vil derfor stort sett reprodusere seg selv, gjennom de mer eller mindre bevisste handlingene til feltets aktører. Men feltet kan ikke desto mindre endres, enten ved hendelser som er felt-eksterne eller gjennom strategier hos aktørene i feltet (Guzzini 2000:166,168). Man kan derfor defineres som aktør i et felt hvis man handler innen det og bidrar til å endre det (Jakobsen 2000:86). De endringene man forestiller seg innenfor dette rammeverket er imidlertid fortsatt innen feltets habitus, og minner om den formen for endring i de høyere lag av diskursen som ble diskutert ovenfor. Guzzini (2000:166) kan på bakgrunn av dette understreke at “In other words, identity (agency), interests and strategies are field-specific and can be understood only after a prior analysis of the field itself”.³⁹

Den formen for agens som her lanseres er altså begrenset til bestemte felt, og i diskursive termer går den ikke ut over moderate omskrivninger av begreper innen spesifikke diskurser. Ikke desto mindre er det slik at man regner med at grunnleggende holdninger kan strukturere andre kontekster enn de som de oppsto i og opprinnelig er passende for, og dermed virker det rimelig å anta at felt kan påvirke hverandre (Jenkins 1992:78). Det som fortsatt mangler hos Bourdieu er imidlertid refleksjon over hvordan de forskjellige feltene sameksisterer semantisk, og hvordan oversettelser og språklige lekkasjer mellom feltene foregår (Jakobsen 2000:114).

Bakgrunnen for denne tilsynelatende mangelen kan være at Bourdieu er mer skeptisk enn diskursanalytikere med hensyn til språk. Han kritiserer hvordan lingvistiske tilnærminger bare fokuserer på de språklige aspektene ved talehandlinger, og ser bort fra makt, og han understreker hvordan “the constitutive power which is granted to ordinary language lies not in the language itself but in the group which authorizes it and invests it with authority” (Bourdieu 1977:21). Denne autoriteten er nært knyttet til den sosiale kapitalen i det bestemte feltet. Kritikere har påpekt at Bourdieu gjennom en slik vektlegging av makten som ligger i posisjoner faktisk antar et stabilt system, hvor makten reproducerer seg selv, og at teorien hans burde åpne for at agenter (og ikke bare teoretikere – som

---

³⁹ Det som utelates i Guzzinis gjennomgang, og som heller ikke vil følges videre her, er den potensielt problematiske dualiteten i Bourdieus ide om habitus. På den ene side referer det til kroppsliggjorte praksiser hos enkeltindivider, på den annen side til kollektive holdninger innen et felt (Jenkins 1992:93, jf. Bourdieu 1977:kap.2).

utdypet i 2.1.2) kan være refleksive (Bohman 1999). I forlengelsen av denne kritikken har andre antydning at selv om makt og posisjoner er viktig, så er det mulig for talehandlinger å feile og det finnes åpninger for kreativitet. Det gis altså muligheter for endring som er mindre avhengig av kapital (Buzan, Wæver & de Wilde 1998:31, 46 – note 5, Butler 1999). Vektleggingen av den felt-spesifikke sosiale kapital er viktig, ettersom den understreker at kapital ikke nødvendigvis kan overføres fra et felt til et annet, men den tildekker hvordan andre ting, som begreper, kan importeres og eksporteres fra et felt til andre.

Doty (1997) presenterer et stykke på vei en tilnærming som tar opp nettopp denne formen for oversettelser og lekkasjer mellom felt. Hun hevder at “A radical understanding of practice suggests that the possibility of agency results from a complex weaving together of the subject-positions and meanings that are available within multiple and overlapping discourses” (Doty 1997:385). Det som lanseres her er en form for interdiskursivitet. Subjekter vil inneha posisjoner i flere forskjellige diskurser, og dermed blir grensene mellom diskursene uklare. Dette åpner for at omskrivning av betydningen av begreper innen en diskurs kan være påvirket av andre diskurser. Dette er viktig, i den forbindelse at diskursanalytikere, som nevnt, regner det for umulig å uttrykke mening utenfor diskursen. Man bør allikevel regne med muligheten for å uttrykke mening utenfor en bestemt diskurs, i overlappende eller konkurrerende diskurser. For Doty er dette av spesiell interesse ettersom det gir muligheter for motstand mot den dominerende diskursen, og hennes teoretiske utforskning er orientert mot endring.

Poenget med å trekke inn Bourdieu i diskusjonen, er at selv om han åpner for agens og endring i form av strategier og improvisasjon, så undersøker han også hvordan vi kan forstå stabilitet og varighet, gjennom begrepene habitus og felt. Doty insisterer på diskursens uunngåelige ustabilitet, men allikevel virker mange diskurser å være relativt stabile. At noe i prinsipp kan endres bør ikke lede oss til å forvente endring, men heller til å undersøke hva som eventuelt hindrer endring. Dotys vektlegging av det vilkårlige og overlappende diskurser er viktig, men Bourdieu minner oss om at selv om mening er sosialt konstruert (eller diskursivt avleiret), så oppfattes den som konstruert omkring bestemte saker og ressurser som det er konflikt om. Representasjoner av materielle gjenstander er gjerne spesielt vanskelige å endre, og virker ofte sterkt strukturerende på diskursen (jf. Neumann 2001a:66). At aktører oppfører seg som om det finnes en bestemt

---

ekstra-diskursiv ontologisk virkelighet betyr ikke at den finnes, men at vi må legge opp analysen slik at den fanger opp deres verdensbilde. I dette perspektivet vil man regne med at endring er moderat, og holder seg innefor feltets etablerte parametre. Slik sett er det likheter mellom Bourdieus tilnærming og de som ble presentert av Wæver, Laffey og andre. En hvilken som helst endring i diskursen er i prinsipp mulig, men den mest sannsynlige endring er den moderate. Hvis vi kombinerer ideen om overlappende diskurser i stadig moderat endring og ideen om relativt stabile sosiale felt, kan vi finne et inntak til hvor nye ideer og begreper kommer fra – parallelle diskurser innen andre felt. Laffey er inne på det samme for den sosiale helhet: “the social is constituted through multiple logics” (2000:444). Dette mangfold av logikker (eller diskurser/felt) hjelper oss langt i å forstå endring innen bestemte diskurser. Graden av stabilitet i etablerte felt og diskurser kan dermed hjelpe oss til å forstå hvorfor endringer aksepteres eller forkastes. Vi vil anta at stabile, sedimenterte diskurser innen veldefinerte felt er mindre mottagelige for eksternt tilført endring i termer og begreper enn skiftende diskurser i ustabile felt. Vi vil også anta at de aktørene som innehar mest sosial kapital er de som lettest kan iverksette eller blokkere endring. Det er til dem vi må vende oss for å få et virkelig tak på endring og stabilitet, og i tilfellet utenrikspolitikk er det statsmannen vi derfor må undersøke.

2.3 Oppsummering – statsmannens plass i diskursanalysen

Neumann (2001a:116-129) antyder at man kan nærme seg diskursen fra flere forskjellige utgangspunkt, blant annet subjektposisjon. Forslaget her er ikke å studere en bestemt diskurs utfra dens subjektposisjoner, snarere å studere hvordan aktører kroppsliggjør multiple subjektposisjoner i forskjellige diskurser og hvordan de dermed kan oversette og mediere mellom diskursene og begrepene som finnes i dem.⁴⁰ Å studere statsmannen (forstått som et komplekst sett av subjektposisjoner) er dermed å studere diskursers skjæringspunkt. Fokus er på diskursenes samspill heller enn fullstendige diskurser. En forutsetning for å studere statsmannen gjennom diskursanalyse er en forståelse av både det nasjonale og det internasjonale nivå som grunnleggende politiske, som potensielle arenaer for kamp. Når man studerer statsmannens praksiser vil det sannsynligvis være

---

⁴⁰ Eller for å si det på en annen måte; diskurser er innleiret i hverandre delvis gjennom bærernes posisjoner i flere diskurser.

noen som er mer spennende enn andre, de som skaper endring i begreper der hvor diskursen ville lede oss til å anta kontinuitet og de som skaper kontinuitet i begrepsbruk der hvor vi regnet med endring. I tråd med diskusjonene ovenfor vil jeg hevde at det er av interesse å studere statsmannen både som pådriver og som motstander av endring. Og igjen, dette er ikke et argument om at ”agency matters”, heller et forslag om å studere statsmenns diskursive praksiser for å belyse hva som gjør disse praksisene mulige og ønskelige.⁴¹ Den første oppgaven blir da å lokalisere disse praksisene. De mest lovende områdene å lete i virker for meg å være de hvor felt og begreper kolliderer, de politiske arenaene hvor statsmannen opptrer som oppfinner, bevarer eller megler. Som belyst ovenfor, kan de interessante brytningene finne sted både mellom interne diskurser og mellom nasjonalt og internasjonalt nivå.

I tråd med Kissinger (1957) og Wæver (1994), kan vi vurdere statsmannen som en megler mellom innside og utside, nasjonalt og internasjonalt, plassert i diskursers brytningspunkt og i stadig virke for å få de to til å stemme overens. Agens kan da finnes i forsøk på omskrivning av begreper betydning eller i forsøk på å importere nye begreper fra en diskurs til den andre.

Hvis vi starter med å se på vellykket import av begreper fra internasjonal til nasjonal diskurs, skiller min framstilling seg fra Larsen (1997:199), som har sett på noe av det samme. Han skriver at “international structural effects do not influence the foreign policies of the states in a direct and uniform way. Structural effects always have to be mediated by national discourses”.⁴² Jeg vil si meg enig i hovedtrekkene i denne påstanden, men prosessen blir her i overkant mekanisk, og det mangler et bindeledd mellom det internasjonale og det nasjonale. Jeg vil derfor foreslå at før den nasjonale diskursen kan mediere noe som helst, må det som skal medieres introduseres i diskursen. Dette er stikkordet for statsmannen, som i hvert fall i prinsipp er sentral i overføring av eksterne begreper og tilpasning av dem til nasjonal diskurs. For det første er han i en privilegert

---

⁴¹ Ole Karup Pedersen har utviklet et teoriapparat som på en del områder minner om det som jeg presenterer her, med basis i det han kaller for ”sociologisk-historisk metode” (1970:kap.1). Pedersen benytter en form for begrepsmessig tekstanalyse, og er opptatt av statsmannen som berøringspunkt mellom det nasjonale og det internasjonale. Imidlertid er hans fokus nesten utelukkende personorientert, og han er stort sett bare opptatt av utenriksminister P.Munchs forståelse av Danmarks rolle i internasjonal politikk. Han berører ikke spørsmål om endring og kontinuitet, eller spørsmål relatert til det vi vil kalle diskursens materialitet.

---

posisjon med hensyn til å oppfatte endring i internasjonal diskurs. For det andre vil den nasjonale diskursen i maktfeltet oftest være strukturert slik at statsmannens utsagn og eventuelle omskrivninger vil ha sterk autoritet.⁴³ Hvis vi tar for oss endring i motsatt retning, vil statsmannen være helt sentral i ethvert forsøk på å tilpasse den internasjonale struktur til nasjonal diskurs, som Metternich i Kissingers perspektiv. Igjen er det slik at hans privilegerte posisjon i begge diskurser gjør ham til den mest sannsynlige kanal for endring. Det vi derfor må undersøke er hvordan nye begreper introduseres i diskurser hvor de ikke har vært før, hvem som innfører dem, og om begrepene endres gjennom importen, endres i den nye diskursen eller om de forblir omtrent som i opphavsdiskursen.⁴⁴

Et annet alternativ er å studere praksis der hvor vi ville regne med endring i nasjonal diskurs som følge av endringer i den internasjonale struktur, men hvor den nasjonale diskursen forblir uendret, hvor meglings forsøk feiler eller ikke forsøkes. Her er det naturligvis spesielt interessant om statsmannen forsøker å megle eller ikke. Her finnes flere muligheter. Dels kan nasjonal diskurs være så sterk at den gjør det uaktuelt for statsmannen å engang forsøke mediering. Videre kan statsmannen oppfatte endring, men aktivt motsette seg den, og klare å holde den borte fra nasjonal diskurs. Endelig kan statsmannen akseptere den internasjonale endringen og forsøke å introdusere et mediert eller umediert begrep i nasjonal diskurs, men feile og dermed oppleve at den nasjonale diskursen forblir uendret. Dette ville være et eksempel på mislykket agens, og kan godt vurderes som en feilslått talehandling. Denne situasjonen minner oss i noen grad om statsmannen slik Kissinger (1957:329) framstiller ham som helten "of a classical drama", som forsøker å megle, men som ikke klarer å få sine landsmenn til å følge seg på grunn av styrken i den nasjonale diskurs. Det finnes også mange eksempler på statsmenn som har forsøkt å påvirke den internasjonale diskursen på basis av nasjonal diskurs, men feilet.

---

⁴² De internasjonale strukturene det refereres til i sitatet forstås som sosialt konstruerte, og er som sådan i prinsipp mulige å endre. For å følge denne logikkens til dens konklusjon, kan vi si at det som vanligvis betegnes som internasjonal struktur bør forstås som de mer eller mindre sedimenterte trekk ved internasjonal diskurs (jf. Wæver 1994:268).

⁴³ Det kan godt være at den sterke økningen i grenseoverskridende kontakt gjennom TNCs, INGOs, internasjonale media og desslike samt den voksende mistro til politikere kan bidra til at andre agenter kan forsøke seg på import eller omskrivninger inspirert av internasjonal diskurs, slik Risse-Kappen (1994) antyder. Deres autoritet kan komme fra andre nasjonale sosiale felt.

⁴⁴ Denne siste muligheten, hvor eksterne begreper tas opp uendret er særlig interessant. Ukritisk opptak kan illustrere hvor viktig agens er, ettersom det belyser hva som kan skje hvis statsmannen bare viderefører begreper uten å oversette dem. Koht og Hanssen var, som vi skal komme tilbake til, for eksempel sentrale i en relativt ukritisk overtagelse av begrepet om erklært nøytralitet rundt 1900.

Hos Kissinger (1957) er det nettopp når Metternichs forsøk på å forlike den internasjonale orden med dobbeltmonarkiets indre orden feiler, at revolusjonene i 1848 kommer.

I den nasjonale sfære regnes praksiser ofte for å være felt-spesifikke. Men ettersom subjekter innehar posisjoner i forskjellige felt og diskurser, finnes det en mulighet for at subjekter igangsetter praksiser og presenterer begreper i andre felt enn de opprinnelige. Denne iverksettingen kan være ubevisst, som Doty synes å antyde, eller mer bevisst som begrephistorikerne vil anta. Nye praksiser og begreper kan naturligvis forkastes, eller simpelthen ikke gi mening i den nye settingen, men de kan også lede til omskrivninger og at nye begreper blir importert til nye diskurser. Det er derfor spesielt interessant å studere hvordan statsmenn som kommer inn i politikken fra andre diskurser enn den etablerte utenrikspolitiske diskursen kan bidra med nye begreper og tankesett. Statsmenn har en bakgrunn, om den er i partier, fagforeninger, academia, media, religion eller andre felt.⁴⁵ Oversettelse mellom disse feltene og deres diskurser kan i prinsipp forsøkes av hvem som helst som er interpellert inn i mer enn en av dem, men statsmannens posisjon i den utenrikspolitiske diskursen gjør at han er den mest sannsynlige oversetter eller megler. Enda mer interessant er situasjonen hvis maktens felt er åpent og sterkt omstridt, hvis det finner sted en mer grunnleggende debatt om begreper på diskursens lavere lag. I så tilfelle kan alternativ legitimitet fra andre diskurser eller internasjonalt nivå være avgjørende, og relativt vidtrekkende endringer kan forventes. Spørsmål som dette begrunnes i en tro på at det kreves hardt diskursivt arbeid for å holde den dominerende representasjonen stabil. En tilnærming som antydnet her kan gi oss ny forståelse for både endring og kontinuitet. Den foreslåtte analyseformen tar hensyn både til potensialet for endring og de kreftene som arbeider for stabilitet, og er i siste instans basert på at statsmannen må forholde seg til en verden som er politisk per definisjon.⁴⁶

---

⁴⁵ Koht hadde for eksempel en bakgrunn fra den radikale norskdomsrørsla, samt norsk og internasjonal academia. Det bør også nevnes at de fleste av disse andre feltene har egne kontakter med internasjonale diskurser, og at internasjonal diskurs derfor kan endre den sentrale nasjonale diskursen gjennom mer felt-spesifikke diskurser.

⁴⁶ Det finnes flere grunner til at akkurat denne analyseformen er valgt. Det er for eksempel bare diskursanalysen av de nevnte analyseformene som tar opp både forholdet mellom internasjonalt og nasjonalt nivå, et nøkkelpoeng i denne oppgaven, og betydningen av tilgjengelig legitimerende språk. Det er i og for seg ingenting i veien for å gjøre en begrephistorisk eller Bourdieu-inspirert analyse som trekker inn både internasjonalt og nasjonalt nivå, men dette ville kreve et større teoretisk forarbeid. Hvis fokus derimot hadde vært bare på innslaget av internasjonale ideer om fred og nøytralitet i Norge, hadde det holdt med en modifisering av Risse-Kappens rammeverk. En Skinner-inspirert begrepsanalyse er det som ligger nærmest det som her er presentert, men diskursanalysen har i mine øyne to klare fordeler. Før det første er jeg interessert i konstellasjoner av begreper slik

---

Det altså i skjæringspunktene mellom diskurser det finnes rom for begrepsendrende agens, og før man kan si noe fornuftig om statsmannens rolle må man si noe om diskursene han står innen. I denne oppgaven er det altså særlig norsk freds- og nøytralitetsdiskurs som er av interesse, og denne diskursen kartlegger jeg nøye for perioden 1890-1905, noe mer kursorisk for perioden 1935-1940. Begrepsbruk i andre, overlappende diskurser, nasjonalt og internasjonalt, etablerer jeg først og fremst gjennom lesning av sekundærkilder.

I forhold til gjengs diskursanalyser legger jeg mer vekt på enkeltpersoner og deres utsagn, og jeg plasserer Koht relativt sentralt i den dominerende representasjonen i norsk freds- og nøytralitetsdiskurs, både i kraft av hans posisjon i Norge og i kraft av hans rolle i innføringen av nye begrepsforståelser. Denne posisjonen ble spesielt klar i hans periode som utenriksminister. De to viktigste generelle grepene er derfor dels å etablere hvordan Koht argumenterte, hvilke begreper som var sentrale i hans analyser, dels hvordan denne begrepsbruken forholder seg til de eksisterende representasjonene i norsk og internasjonal diskurs. Helt konkret innebærer dette å lese tekster med øye for hvilke begreper som sammenstilles med de for analysen sentrale begreper, som nevnt i innledningen, – ”nøytralitet”, ”fred” og ”folk”, og hvordan disse begrepene er knyttet til hverandre i forskjellige representasjoner med større eller mindre grad av regularitet og stabilitet. Som det vil framgå av det ovenstående er det sentrale ikke å operasjonalisere disse begrepene, men å undersøke hvordan de er operasjonalisert i diskursene og om (og eventuelt hvordan) denne operasjonaliseringen og begrepsforståelsen endret seg over tid.

Jeg innleder analysen i neste kapittel, med å se på forskjellige forståelser av begrepet *prudence* (klokskap); hvordan de endret seg over tid og hvordan én forståelse av begrepet ble knyttet til aristokratisk tenkning om statsmannen og en annen ble knyttet til folkets kontroll over utenrikspolitikken og nettopp ”fred” og ”nøytralitet”.

---

de kommer sosialt til syne i representasjoner og posisjoner, og hvordan de materialiseres over tid, heller enn endring i enkeltbegrepene som sådan. For det andre krever en Skinner-inspirert analyse enda mer inngående lesning enn en diskursanalyse (Bell 2002).

3. Prudence, et ”realistisk” syn på praksis?

Hittil har jeg gått igjennom hvordan man kan se på statsmannen, hva man kan vite om ham og hvordan man kan forsøke å oppnå slik kunnskap, – ontologiske, epistemologiske og metodologiske spørsmål. Som nevnt i forrige kapittel er det i tillegg et mål å nærme seg studieobjektene på deres egne premisser, og vi må da bevege oss videre, fra hvordan vi kan studere statsmannen til hvordan statsmannen selv tenker om sine handlinger, hva som er statsmannens handlingslære eller hans praxeologi. Målsetningen med dette kapittelet er både å antyde en parallell i handlingsideologi mellom Koht og ”realistene”, gjennom begrepet *prudence*, og å skissere opphavet til de to sentrale tradisjonene for tenkning om utenrikspolitikk i den historiske konstitueringen av to forskjellige former for *prudence*.

Det vil være en overdrivelse å si at Halvdan Koht hadde noen entydig handlingsideologi (se allikevel kapittel 6 nedenfor), men han gir et nyttig inntak i en artikkel som kom i *Foreign Affairs* i 1937, med tittelen ”Neutrality and Peace – The View of a Small Power” (1937a). Han skriver der om Norges situasjon under første verdenskrig at: ”It already required a remarkable measure of prudence and balance for us to escape being drawn into the World War of 1914” (1937a:281).⁴⁷ Nøkkelordet her er *prudence*, et begrep som Koht, kanskje overraskende, deler med de tidligere nevnte ”realistene”.

De ovennevnte ”realistiske” tenkerene deler nemlig alle den grunnleggende holdningen at statsmannen gjennom sine handlinger må forsøke å tilpasse midler til mål på en hensiktsmessig måte. Statsmannen må planlegge og utføre handlinger som “involve, more or less consciously, a calculation, a combination of means with a view to an end, the acceptance of a risk varying with certain probabilities. This calculation itself is dictated by both a hierarchy of preferences and by circumstances” [Aron 1962:16]. Et gjennomgående poeng med hensyn til overlegningene som må gjøres, er at de må basere seg på en viss moderasjon. Eller, for å følge Kissinger (1957:83): “policy is proportion, [...] its wisdom depends on the relation of its measures to each other, not the ‘cleverness’ of individual moves”.

---

⁴⁷ Denne artikkelen er viktig ikke bare fordi den kom i et stort og anerkjent amerikansk tidsskrift, men også fordi den ble oversatt til norsk og fikk førstesideplass i Arbeiderbladet under tittelen ”Småstats-synspunkt” 5. og 6. januar 1937 (1937b). Hvis man

---

På denne bakgrunn foreskriver flere av forfatterne nettopp *prudence* som ledesnor for statsmannen: "Realism, then, considers prudence – the weighing of the consequences of alternative political actions – to be the supreme virtue in politics" [Morgenthau 1948:12]. Hos Morgenthau er dette så klart at hans biograf vurderer *prudence* som "the single most important virtue in the context of Morgenthau's practical philosophy" (Frei 2001:224). Arild Underdal (1999:331) er inne på det samme når han hevder at hos Morgenthau er *prudence* "utenrikspolitikkens fremste dyd".⁴⁸ I en oversikt over tidligere filosofers politiske tenkning, understreker Arnold Wolfers (1962:237) hvordan "they were also concerned with what they called the prudence of certain types of action, prudence meaning expedience guided and moderated by morality and wise judgement". Handlinger styrt av klokskap oppfattes (passende nok) som plassert midt mellom de to ytterpunktene som utgjøres av ren makt og ren idealisme. Videre er de nært knyttet til statsmannens praktiske innsikt, hans *Fingerspitzengefühl*. For igjen å følge Underdals (1999:329) utlegning av Morgenthau: "Politikk er en *kunst* og ikke en vitenskap [...] og det som trengs for å beherske den er ikke ingeniørens tekniske kompetanse, men statsmannens klokskap og moralske styrke". Statsmannen må altså beherske en form for erfaringsbasert improvisasjon, styrt av situasjonen som han står overfor. Aron [1962:585] definerer det slik: "To be prudent is to act in accordance with the particular situation and the concrete data, and not in accordance with some system or out of passive obedience to a norm or pseudo-norm".⁴⁹ Klokskap er det moralske kompromiss mellom makt og idealisme, fakta og verdier og også i medieringen mellom innside og utside. "[The] morality of prudence [attempts] to forget neither the relation of forces nor the will of peoples" [Aron 1962:609]. I det han tar hensyn til maktfordeling, folkets vilje og situasjonen slik den framstår for han, blir statsmannens oppgave "å forene moralsk dømmekraft og mot med politisk klokskap" (Underdal 1999:329).

---

følger Fure (1996) i at Koht vurderte den internasjonale situasjonen på 1930-tallet og de medfølgende utfordringene for Norge som analoge med perioden opp til 1. verdenskrig, blir Kohts vurderinger av datidens politikk enda mer relevant.

⁴⁸ *Prudence* har ingen entydig norsk oversettelse, og det er videre et grunnpoeng i denne oppgaven at begrepets betydning endres over tid. Noen betydninger kan allikevel antydes. I den norske versjonen av artikkelen fra 1937 bruker Koht "klokskap og varsemnd" (1937b) som oversettelse av "prudence and balance" (1937a: 281), helt i tråd med hans norsk-engelske ordbok (Brynildsen 1927, Kohts eksemplar er i forfatters eie), hvor *prudence* er oversettelse av både "klokskap" og "forsiktighet". Underdal har i sin artikkel om Morgenthau antydnet "veloverveid nøkternhet" som oversettelse (1999:330-331). Ved å følge Wolfers som han er sitert under, kan kanskje "klok og moralsk opportunist" også passe. I denne oppgaven følger jeg Koht, og oversetter *prudence* med klokskap der det er rimelig. Som vi skal se lenger nede, var de moralske aspektene ved *prudence* sentrale hos tidligere tenkere og hos både Koht og Morgenthau.

⁴⁹ Dette rimer godt med det Koht mente var essensen i norsk utenrikspolitikk: "Praktisk fredsarbeid på rettens grunn" (1938a). Koht understreker gjentatte ganger at det er de praktiske og konkrete løsninger han søker, i motsetning til de utopiske.

3.1 *Prudence* og praksis

Til tross for interessen for *prudence*, så har realistene underspilt en del viktige poenger. Hvor kommer for eksempel ideen fra og hvordan skal vi studere *prudence* som handlingsideologi historisk? I redegjørelsen over ble det understreket hvordan *prudence* sees som en form for praktisk kunnskap, en form for kunst eller improvisasjon med basis i den historiske erfaring og den aktuelle situasjon. Dette minner om beskrivelsen av det som innen samfunnsvitenskapene er kjent som ”praksis”, og som er beskrevet i kapittel 2.2.2.4.⁵⁰

For kort å rekapitulere, henger praksiser sammen med felt og habitus. Et sosialt felt betegner et sosialt subsystem som er organisert omkring konflikter om spesifikke ressurser og posisjoner. Feltet forstås som et historisk utviklet system av felles forståelse, som definerer situasjoner for de som befinner seg i feltet. Alle felt har videre et bestemt sett av holdninger og forventninger, et habitus, som er både produkt av og produsent av de strukturene i feltet som tas for gitt (doxa). Feltet og dets habitus utgjør derfor konteksten for agents praksis, og praksis vurderes som improvisasjoner på bakgrunn av habitus. Et felts habitus vil derfor stort sett reproducere seg selv, gjennom de mer eller mindre bevisste praksisene til feltets aktører.

Likheten mellom ”praksis” slik det her er presentert, og handlinger som er styrt av *prudence* hos realistene, er slående. Hvis vi antar at klokskap er normen for handlinger i det internasjonale systemet, vil statsmannen som utfører kloke handlinger virke til å reproducere habitus i den internasjonale sfære, ved at han gjør som alle forventer at han skal gjøre, han viser nøkternhet og måtehold i sine improviserte handlinger. *Prudence* som handlingsideologi uttrykker altså en ønsket egenskap ved praksis. Vellykkede praksiser regnes som kloke, mens mindre vellykkede praksiser ses som ukloke.⁵¹ Det postuleres eksplisitt hos ”realistene” at *prudence* innebærer evnen til improvisasjon, og det gir mening å se handlinger styrt av denne formen for klokskap som improvisasjon på bakgrunn av

⁵⁰ To presiseringer må gjøres umiddelbart. For det første er det jeg som her vurderer *prudence* i forhold til praksis, tidligere teoretikere og praktikere har ikke sett på *prudence* på denne måten. For det andre så de nevnte ”realistene” ikke bare *prudence* som en handlingsideologi, det var også en historisk målestokk for handlinger. Jeg er her først og fremst interessert i den historiske utviklingen av *prudence* som handlingsideologi hos teoretikere og praktikere, og jeg antyder i de neste underkapitlene at denne handlingsideologien ledet til historiske praksiser som bidro til å opprettholde en bestemt habitus.

⁵¹ Merk her parallellene mellom *prudence* og praksisteoriens begrep om *metis*, den tilsynelatende uanstrengte, inkorporerte og improviserende egenskapen ved handlinger i møte med naturlige og menneskelige omgivelser i stadig endring. *Metis* kan man også ha mer eller mindre av (Neumann kommer).

etablert habitus innen et felt. Handlinger tøylet av klokskap er som alle andre praksiser sosialt konstituerte, de gir bare mening innen en bestemt diskurs/et sosialt felt.

Spørsmålet blir da hvordan klokskap ble konstituert som handlingsideologi innen det internasjonale politiske felt. Dette gitt at vi ikke aksepterer *prudence* som naturgitt og alltid tilstede hos statsmannen, og innen min teoretiske forståelse er dette en rimelig antagelse.⁵² Historisk gis to umiddelbare inntak til konstitueringen av *prudence* som handlingsideologi. For det første var ideen om *prudentia* tilstede i antikken, for det andre er det en sammenheng mellom *prudence* og *raison d'état* fra rundt 1600.

3.2 *Raison d'état* og maktens primat

For å begynne med det andre inntaket, så regnes *raison d'état* (eller *Realpolitik* om man vil) også gjerne til den ”klassiske realismens” aner. Standard-redegjøringen for *raison d'état* finnes hos Meinecke. Han var tysk, av generasjonen før Morgenthau, og på samme måte opptatt av maktmotivet i internasjonal politikk.⁵³ Hans utgangspunkt er den generelle trang til makt, som han hevder finnes overalt. Mennesket søker stadig å øke sin makt, og i det ypperste menneskelige kollektiv, staten, blir derfor makttrangen selve drivkraften:

Raison d'état is the fundamental principle of national conduct, the State's first Law of Motion. It tells the statesman what he must do to preserve the health and strength of the State. The State is an organic structure whose full power can only be maintained by allowing it in some way to continue growing; and raison d'état indicates both the path and the goal for such a growth (Meinecke 1957:1).

I denne naturalistiske framstillingen av staten og dens stadige makttrang, blir *raison d'état* en metode for å kanalisere makttrangen, og den framstår som i sitatet ovenfor som noe nær en naturlov, selv om den vil variere noe fra stat til stat. Staten kan ikke gjøre annet enn å følge *raison d'état*, og de statene som finnes i det internasjonale systemet er der fordi de har fulgt sin *raison d'état*. I enhver valgsituasjon er det kun ett valg som oppfyller *raison d'état* til fulle, og for å realisere seg selv må staten altså følge sin egen *raison d'état* (jf. Vincent 1982:75).

Nå er makt allikevel ikke det eneste hos Meinecke, han understreker hvordan *raison d'état* kan fungere som en slags middelvei mellom makt og moral:

⁵² Denne forståelsen er åpenbart forskjellig fra den vi finner hos mange realister, hvor interesser er ahistorisk gitt og klokskap derfor er umiddelbart tilgjengelig og forståelig på tvers av tid og rom.

⁵³ Morgenthau kjente godt til Meineckes arbeid, og siterte ham i sine egne bøker. Frei (2001:122-123,218-220) ser Morgenthaus syn på praktisk politikk, nasjonale interesser og trangen til makt og selvhevdelse som avgjørende inspirert av Meinecke.

Between Kratos and Ethos, between behaviour prompted by the power-impulse and behaviour prompted by moral responsibility, there exists at the summit of the State a bridge, namely raison d'état: the consideration of what is expedient, useful and beneficial, of what the State must do in order to reach occasionally the highest point of its existence (1957:5).

Imidlertid krever det helt eksepsjonelle kvaliteter hos statsmannen for at moralen skal komme inn i bildet, det vanlige er at det er trangen til makt som overstyrer alt annet:

So raison d'état is continually in danger of becoming a merely utilitarian instrument without ethical application, in danger of sinking back again from wisdom to mere cunning, and of restraining the superficial passions merely in order to satisfy passions and egoisms which lie deeper and are more completely hidden (1957:7).

I sin beste form virker *raison d'état* til det beste for både de styrende og de styrte, i og med at den er innrettet mot at staten som organisk fellesskap skal trives og vokse. For å oppnå dette, må også folket tilfredsstilles. Imidlertid ligger det klare begrensninger på hvor mye vekt som kan legges på velferd: ”*Raison d'état* forces the power-impulse to satisfy more general needs, but the power-impulse forces this satisfaction back again within definite frontiers” (1957:11). Makttrangen vil føre til en viss generell forbedring av situasjonen for de styrte, men er samtidig så sterk at *raison d'état* bare i begrenset grad kan tøylen den.

Moralen står ikke sterkt i dette bildet, og som Vincent (1982:75-76) har skrevet om de preskriptive elementene i *raison d'état*:

If maxims of this kind have any moral content at all it is provided by the attention they pay to the virtue of prudence. The primacy of interest in the doctrine of raison d'état does not exclude the possibility that right conduct and interested behaviour might coincide.

Imidlertid er dette så langt det rekker. Hvis det er nyttig for staten å følge moralsk høyverdige mål, så vil den gjøre det. Ellers ikke. Staten står over loven, og gjør i ytterste instans det staten må gjøre. Imidlertid bringer Vincent oss tilbake til *prudence*, det er i følge ham her det kan finnes snev av moral innen *raison d'état*.

3.3 Klokskap, moral og makt

Tanker som minner om *prudence*, med vekt på kalkulerende forsiktighet eller lignende finnes hos både Platon og Aristoteles.⁵⁴ Imidlertid var dette filosofiske ideer, tankekonstruksjoner som ikke var knyttet direkte til historisk erfart politisk handling, og for senere politisk tenkning ble romerske forfattere viktigere. For renessansetenkere som

---

⁵⁴ Hos Aristoteles og Platon finner man begrepet *phronesis* (jerne oversatt som *prudence*) som ledesnor for riktig politisk handling (Morford 1993:135-136), mens Thukydides fant at *sôphrosunê* (også oversatt som *prudence*) ikke var tilstrekkelig (Lattimore 1998:xvi), og Chrysos (1992:31) hevder at “According to early Byzantine sources, prudence (synesis) is the highest virtue of a diplomat”. De forskjellige begrepene har noe forskjellig betydning, men indikerer alle en form for praktisk klokskap og moderasjon.

Machiavelli var Cicero grunnleggende, og rundt 1600 ble Tacitus sentral. Gjennom arbeidene til Justus Lipsius fra perioden 1570-1607 ble Tacitus avgjørende for det tidlige enevelde og utviklingen både av de moderne stater og det moderne statssystem. Lipsius var en nederlandsk politisk tenker og filolog, som vant sitt ry dels som tilrettelegger av Tacitus, dels for sine ”lærebøker” for fyrster og deres rådgivere. For ham var det sentrale hvilken nytteverdi man kunne ha av fortidens tenkere, og der sto Tacitus sterkt:

Lipsius preferred to draw universal lessons from the examples of history, which he found to be more valuable than the general precepts of philosophers. On these terms the prudentia of Tacitus contained more valuable doctrine than the precepts of Aristotle and Plato (Morford 1993:136).

Tacitus ble altså en læremester i *prudentia* mot slutten av 1500-tallet, men hvor klar var hans egen tenkning om *prudentia*? Det er ganske gode grunner til å anta at den slett ikke var klar, og at den nok skilte seg fra Lipsius’ gjengivelse av den:

Tacitus himself seldom used the word, and his prudentia is to be found in his narrative. Therefore the definition of the word depends on the intelligence and judgement of each reader. [...] The prudence of Tacitus is to be found in his knowledge of the realities of power, his psychological insights, his brilliant accounts of the nobility and meanness of human character, his perception of the subtle relationship between the ruler and those closest to him. [...] The prudentia of Tacitus lies as much in what he does not reveal as in what he does display in his narrative. [...] Tacitean prudentia therefore is the foundation of doctrines that are those of Lipsius, not necessarily of Tacitus (Morford 1993:150-151, uthevet i original).

Arven fra antikken leder oss altså bare et stykke på vei. Det finnes klassisk inspirasjon for Lipsius, men hans utlegninger er også naturlig nok formet av hans egen samtid. I vår sammenheng er det helt sentralt at *prudentia* for Lipsius ikke først og fremst er en utenrikspolitisk ledetråd. Tvert imot er det et begrep om individuell moral og hvordan man skal ordne seg innenriks. Lipsius mente i følge Oestreich (1982:162) at:

The major concept in politics was prudentia civilis or prudentia politica. This embraced the whole area of the training of princes and the education of their advisers, the new bureaucracy and, not least, the military. At the same time it took in all the institutions of the early modern state. Political ethics, like prescriptions for private morality, gave direct precepts for practical conduct.

I den tidlige barokken, som Lipsius var en del av, fikk romerske ideer inspirert av stoikerne stort innpass. Stoisismen ble utformet i hellenismens Athen, og understreket blant annet hvordan lidenskapene skulle undertrykkes og hvordan man skulle leve asketisk i pakt med naturen, både den fysiske natur og ens egen natur (Baltzly 2001). Dyd og lydighet var sentralt, likeså hvordan enkeltindividet skulle underordne seg universets orden. Begrepet om ”stoisk ro” bærer fortsatt med seg den opprinnelige betydningen av stoisisme. I barokken kom denne innflytelsen til uttrykk gjennom neo-stoisismens begreper om autoritet, selvkontroll, skjebne, lydighet og disiplin (Oestreich 1982:162).

Den sentrale dyd for enkeltmennesket var *constantia* (trofasthet/standhaftighet) (Tuck 1993:52; Oestreich 1982:6,13,18).⁵⁵ Disse begrepene var på den ene side viktige for personlig moral, men var også overførbare til samfunnet som helhet, og var viktige for disiplineringen av det tidlige eneveldet. Disiplineringen av enkeltindividet og disiplineringen av samfunnet gikk hånd i hånd: ”The cities, with the concept of ’police’, led the way in the regulation of society, setting the pattern for the territories, while in these the idea of *prudentia civilis* was spread by a new ruling élite educated in the universities” (Oestreich 1982:161). Oestreich (1982:162) understreker videre hvordan tidens politiske lærebøker ”reinforced the idea of authority, the government of state and town, and the imposition of discipline on the subjects”. At disse ideene hadde gjennomslag, illustreres kanskje best ved at Lipsius viktigste lærebok kom i 96 opplag, på flere språk, over en hundreårsperiode, og flittig ble kopiert og brukt som referanse av andre forfattere (Oestreich 1982: 90,162, jf. Morford 1993:151). *Prudentia* var den ideelle handlingsideologi, ikke bare i teori, men også i praksis.

Politiske teorier som understreket statens sentrale rolle og disiplinering av samfunnet var forsåvidt tidens orden, i forskjellige tapninger gjenfinnes de blant annet hos Machiavelli, Bodin, Hobbes og Richelieu (Meinecke 1957). For å forstå det egenartede hos Lipsius og betydningen av *prudentia* må vi derfor se nøyere på de definisjoner han la til grunn:

Lipsius rejected the amorality of Machiavelli’s doctrines while sharing his view of the didactic purpose of history. Accordingly he began the work by naming Virtue and Prudence as the foundation of the prince’s rule. [...] Prudence he found to be the rector of Virtue, the architect’s blueprint and plumb line, the rule of life, the eye of the soul, the medicine of health. Lipsius defined it as [...] “the power to understand and choose between things that should in public and private life be avoided or sought out” [...] Continuing, he showed that the parents of prudence were experience and memory, of which the latter was derived from the reading of history (Morford 1993:145-146, jf. Oestreich 1982:43).

Prudence har altså hos Lipsius å gjøre med evnen til å fatte vanskelige beslutninger på bakgrunn av erfaring og historiske eksempler. Det er imidlertid sentralt at den ikke kan virke uten moral, uten *virtus*, da blir den ikke annet enn ”craft and cunning” (Oestreich 1982:42). Slik sett blir *virtus* og *prudentia* en kombinasjon av på den ene side religiøse og

---

⁵⁵ Vi ser her en klar forskjell mellom neo-stoikerne og tidligere tenkere som Machiavelli. Det er ikke lenger de republikanske dyder og enkeltmenneskets frihet som er sentralt, snarere dyder som passer i et samfunn med sterkere sentralmakt, individuell underordning og stående armeer (Tuck 1993:346-348, jf. Oestreich 1982:7). Tuck (1999: 6-7) ser overgangen fra Cicero til Tacitus som inspirasjon som et stilistisk uttrykk for denne dreiningen i syn på samfunnet. Der Cicero fremhevet republikanske dyder, så staten hos Tacitus på sine borgere som overvunne motstandere. Fyrstens overordnede makt er i siste instans viktigere enn befolkningens interesser. Imidlertid var det sentralt for Lipsius at fyrsten bare kunne bryte landets lover med det mål for øyet å bevare sin makt. Vilkårige lovbrudd, i søken etter ære eller prestisje, ble regnet for tyranniske (Tuck 1993:56-58). Her ligger nok en viktig forskjell fra for eksempel Machiavelli.

etiske overlegninger og på den annen side empirisk og vitenskapelig tenkning. På statsnivå virker denne moralsk styrte klokskap til å lede maktbruk i riktig retning: "Power and prudence are the basis of the state. Power without prudence is blind and acts in an improvidential manner. Power tempered and directed by prudence (*vis temperata*) is the ideal; it is at the same time the strongest power" (Oestreich 1982:44-45). Det er altså ikke bare slik at makt styrt av *prudentia* er moralsk høyverdig, den er også den mest effektive makt. Fortsatt er det her snakk om innenrikske forhold, og i en oppsummering så langt skriver Oestreich (1982:164) at:

Prudentia civilis is conducive to an understanding of what is useful in social and political conduct. Taken together with ethics and psychology, it always has a practical orientation. [...] Prudentia civilis or prudentia politica subordinated the individual to the purposes of the state and in effect supported moderate absolutism. It stressed obedience and discipline as necessary conditions for well-ordered government [...] It taught the individual to control his own life by mastering his emotions and to subordinate himself politically without resistance.

Prudentia innordnet de styrte under den styrende, men la samtidig bånd på maktutøvelsen. Her ligger, som nevnt ovenfor, et skille mellom Lipsius og Machiavelli. Dette skillet finnes også når vi beveger oss over til internasjonale forhold. I fortsettelsen av Oestreichs (1982:164) konklusjon om prudence heter det:

In the form of prudentia mixta it made a casuistical distinction between three degrees of deception: distrust and secrecy were recognized in the literature as necessary, as were also bribery and dissimulation, but breach of contract and infringement of the law were rejected. Thus, it was by way of dissimulation that the poison of reason of state found its way into political thought.

Raison d'état finner i denne beretningen veien inn i den politiske tenkningen som handlingsideologi ad omveier, men det er verdt å merke seg at moralen står mye sterkere enn det Meinecke hevder.⁵⁶ Det framtrer da hos Lipsius en *raison d'état* som ikke bare søker statens maktmaksimering, men hvor balanse, ro og orden er sentralt. I motsetning til hos Machiavelli, gis det også en del maktmidler som ikke kan tas i bruk. Makt er nok viktig, men uten klok styring gjør den mer skade enn nytte, og makt for maktens egen skyld er ikke noe å trakte etter. Den klokt administrerte makten, som utøves med

---

⁵⁶ Tuck (1999) presenterer ansatser til en meget spennende analyse av lignende spørsmål fra en annen vinkel. Han hevder i motsetning til gjengs oppfatning at moderne politisk teori overførte ideen om den autonome agent fra det internasjonale nivå til samfunnet, ikke omvendt. Tacitistenes viktigste grep i legitimeringen av sterkere disiplinering av samfunnet var derfor å gjøre krigen til et dagligdags fenomen: "the essential move which the Tacitists made can be seen as the importation of ideas about war into *civil* life: all politics was now seen as at least potentially civil war, and our fellow citizens were no different from enemies with whom we lived in uneasy peace" (Tuck 1999:10). Det er ingen nødvendig motsetning mellom Tucks utlegning og Oestreichs ide om at *prudentia* hadde sitt opphav i disiplineringen av den enkelte og samfunnet, og siden ble overført til det internasjonale nivå. Det var nettopp den grunnleggende likheten Justus Lipsius og hans samtidige så mellom samfunnslivet og den internasjonale arena som muliggjorde en slik overføring av handlingsideologi.

moderasjon og innenfor loven, er idealet. Det gis tilfeller hvor man må handle umoralsk til beste for staten, målet kan hellige midlene. Imidlertid er det viktig at man ikke går for langt i den retningen, og uansett ligger begreper om verdighet, selvkontroll og disiplin til grunn for den *prudencia mixta* som foreskrives for utenrikspolitikken: ”He [Lipsius] stresses the fact that he is talking of *mixing* prudence and deception; he is not recommending a complete departure from what is honourable. [...] What he wishes to recommend is a detour, not a false path” (Oestreich 1982:48). Som Osiander (1994:36,77-78) har påpekt, fantes det visse ansatser til konsensusagenda innen statssystemet på 1600-tallet, også før 1648, ikke minst sentrert om autonomi. Det var derfor ikke slik at statene søkte mest mulig makt hele tiden, konsensus om at de eksisterende aktørene i systemet hadde rett til autonomi satte begrensninger for maktbruken og maktmaksimeringen. Det var ikke ”prudent” å søke mest mulig makt, ettersom man da satte seg ut over den felles konsensusagenda.

Lipsius fikk en nær etterfølger i Hugo Grotius. Faren hans var elev og venn av Lipsius, og Grotius hadde stor respekt for Lipsius, selv om han også hadde kritiske innvendinger (Tuck 1993:155,159).⁵⁷ Videre var de begge også inspirert av den tidligere spanske skolastiske tenkningen om lover og statens rolle, og ikke minst av den klassiske stoicismen (Oestreich 1982:37,51, note 12). Enda viktigere er det at de begge sto innenfor det man kanskje kan kalle for den framvoksende nederlandske borgerlig-vitenskapelige diskursen (det Oestreich (1982 *passim*) omtaler som ”the Netherlands movement”). I frigjøringskampen mot Spania var det livsviktig å utvikle militærvesenet og mobilisere statens ressurser til fulle. Neo-stoicismens vekt på disiplin og underordning var helt sentral for utformingen av den stående armeen, som siden ble kopiert over hele Europa. Det borgerlige elementet kommer tydelig til syne gjennom den vekten som ble lagt på økonomi, hvordan militærvesenet måtte finansieres gjennom regelmessig beskatning. Her ligger nok en klar forskjell fra tidligere italienske tenkere som Machiavelli. Lipsius, Grotius og andre var altså sentrale i utviklingen av doktrinene som ga staten sterkt økede maktmidler både i krig og fred. Samtidig lå det et sterkt ønske hos borgerskapet om å begrense vilkårligheten fra adelens og kongens side. Tankene om bindinger på

---

statsmakten gjennom naturrett og internasjonal lov er uttrykk for dette på internasjonalt nivå (Oestreich 1982:75). Det er slik sett ikke tilfeldig at Grotius' tanke om *pacta sunt servanda* er utviklet i Nederland. Datidens sterkeste bastion for borgerskapet var nettopp Nederland, og rettstanken var sentral for den stabilitet og orden som var nødvendig for at handelen skulle gå uforstyrret. Lipsius' *prudencia mixta* og Grotius' senere utvikling av internasjonal rett var forsøk på å overføre den sterkere disiplineringen av det enkelte samfunn til det internasjonale nivå.

3.4 Klokskap i to diskurser

For å gå tilbake til praksisbegrepet, så ga *prudence* som rettesnor for praksis mening i to forskjellige felt fra Lipsius og framover, det nasjonale maktfeltet og det internasjonale politiske felt, hvilket allerede Lipsius understreket. *Prudentia* var et av de sentrale begreper i disiplineringen både av de framvoksende statene og de mellomstatlige forhold.⁵⁸ Det var også en viss vekselvirkning mellom disse to feltene, i og med at tanken om *prudencia* fungerte som en moralsk binding på fyrstene både internt og internasjonalt. Selv om *prudencia* var det felles opphav, og skulle gå igjen som ønsket kvalitet ved handling i begge diskursene, så er det ikke den rene begrepsutviklingen som her er sentral. Det interessante er hvordan borgerlig-liberal tenkning om utenrikspolitikk ble formet i forlengelsen av det innenrikske begrepet om *prudencia civilis*, i motsetningen til aristokratiet, og hvordan utenrikspolitikken dermed ble sett som grunnet i innenrikske forhold. Aristokratisk tenkning om utenrikspolitikk forble relativt stabil, med *prudencia mixta* som eksplisitt norm, og utenrikspolitikken ble i denne diskursen vurdert som fundert i ytre forhold.

3.4.1 Klokskap og den borgerlig-liberale diskurs

Prudentia og det framvoksende borgerskap henger altså nøye sammen. *Prudentia civilis*, med regelstyring, forutsigbarhet og kontraktens gyldighet fikk umiddelbar betydning for de vesteuropeiske staters interne liv på 1600-tallet, i den grad at eneveldet ofte forstås som en allianse mellom kongens politiske makt og borgerskapets økonomiske makt (jf. Jones

---

⁵⁷ Grotius har fått betydning for faget Internasjonal Politikk gjennom arbeidene til "den engelske skolen". Det er allikevel symptomatisk for fagets selektive interesse for politisk teori at Lipsius ikke er nevnt en eneste gang i den engelske skolens sentrale verk om Grotius (Bull, Kingsbury & Roberts (red.) 1993).

⁵⁸ Igjen er dette i tråd med den lesningen Tuck (1999:6) gir, hvor *raison d'état*-teorier og naturrettstanken ikke står i motsetning til hverandre, men hvor egennytte og overlevelse blir universelle rettigheter og makt og rett har samme rot. Dette står i sterk kontrast til for eksempel Drapers (1990: 199-200) analyse av Grotius og forholdet mellom *raison d'état* og internasjonal rett. Tucks nærlæsing og hans kontekstuelle analyse gjør at hans argumenter allikevel virker overbevisende.

1987:92-96,118,137). Borgerskapets interesser ble også tidlig overført til den internasjonale arena. Allerede i 1623 presenterte den franske munken Eméric Crucé en teori om at kriger oppsto på grunn av misforståelser og adelens krigstrang, og at frihandel ville løse problemene ved å fremme borgerskapets makt og fredelig kontakt mellom nasjonene (Howard 1978:20).

Tanken om internasjonal rett ble også videreutviklet gjennom 1600-, 1700- og 1800-tallet. Fred gjennom rett var idealet, det skulle skapes stabilitet og orden internasjonalt gjennom de samme midler som man var vant til innenriks. Med borgerskapets sterkere inntog i statsstyret, og etterhvert diplomatiet, ble ideer i forlengelsen av *prudentia civilis* viktigere også internasjonalt.⁵⁹ I tillegg til rettstanken ble også ønsket om folkelig kontroll fremmet, og tanker og krav om demokratisering av utenrikspolitikken ble framsatt i løpet av 1700-tallet, blant annet av de franske *philosophes*, Bentham og Paine. Den tanken som lå til grunn, var at utenrikspolitikk var et sekundært fenomen, en avspeiling av sosial struktur og styresett. Aristokratiet avlet krig, mens demokratisk styre ville lede til fred. Disse ideene ble forsterket fra slutten av 1700-tallet. Med nasjonalismen og demokratiet i etterkant av de amerikanske og franske revolusjoner forsvant dels mye av legitimiteten for den opplyste enehersker, dels begynte den kosmopolittiske diplomatiske habitus å smuldre opp (Anderson 1993:121-123). Det var ikke lenger akseptert å gjøre det som tjente fyrsten eller staten, folket ble viktigere. I Kissingers beretning om Metternich er det nettopp dette som skaper mye av problemene. All den tid *prudentia* var en innenrikspolitisk konstituert såvel som en utenrikspolitisk konstituert praksis, oppsto det problemer i det de nasjonale rammer for *prudentia* ble radikalt endret. Med gjennomslag for tankene om folkenes selvbestemmelse og individuelle rettigheter i motsetning til autoritet, disiplin og underordning på nasjonalt nivå, ble den adelige forståelsen av *prudentia* på internasjonalt nivå alvorlig utfordret.

Fortsatt var det altså slik at ideene om fred, regler og kontrakter i det internasjonale samfunn ble fremmet i motsetning til adelen, helt tydelig i amerikansk tenkning etter revolusjonen, og i britisk tenkning fram mot midten av 1800-tallet. Den britiske liberale politiker John Bright (1868:382) kunne således i 1858 hevde at “this foreign policy, this

---

⁵⁹ Dette behandles langt mer inngående i kapittel 4.

regard for ‘the liberties of Europe’, this care at one time for ‘the Protestant interest’ this excessive love for ‘the balance of power’ is neither more nor less than a gigantic system of out-door relief for the aristocracy of Great Britain”. Den borgerlige inntreden i den internasjonale politikken som fulgte med tanken om folkenes selvbestemmelsesrett ødela langt på vei den eksisterende habitus i det internasjonale felt som ble konstituert gjennom *prudentia mixta* og *raison d'état*, og søkte å erstatte den med en habitus fundert i *prudentia civilis*.

Som nevnt brukte Halvdan Koht selv begrepet *prudence* som resept for vellykket norsk norsk utenrikspolitikk, og han tenkte også omkring *raison d'état*.⁶⁰ Ideen om klokskap forsvant som sagt ikke med demokrati og nasjonalisme, men den erfaringsbaserte improvisasjonen måtte forholde seg til en annen nasjonal og internasjonal politisk habitus. Koht er også interessant som et eksempel på en tenkning om forholdet mellom innenriks og utenriks som er samtidig med Morgenthau men trekker andre konklusjoner. I 1950 understreker han at statens moral ikke i første rekke er et spørsmål om utenrikspolitikk:

Now, in discussing state morals, we generally and almost exclusively think of international relations, foreign politics. But we ought not to forget that primarily the question is a matter of internal politics, of the relations between governments and subjects (1950:368).

Derfor er det en klar sammenheng mellom etableringen av innenriks rettferdighet og større internasjonal rettferdighet. De ekspansive statene på 1930- og 1940-tallet ble i dette perspektivet ekspansive etter at ”*ragione di stato*” (Koht 1950:369) hadde blitt etablert som innenrikspolitisk praksis. Kohts forståelse av *raison d'état* ligger her nær Meinecke i vektleggingen av maktmotivet, men i forståelsen av *raison d'état* som en innenrikspolitisk såvel som en utenrikspolitisk strategi ligger han nærmere Lipsius. Videre skiller Koht seg fra tanken om at alle stater har de samme interesser, og at de derfor vil følge samme utenrikspolitikk. Her ligger han helt klart i innen det samme diskursive univers som de franske *philosophes*, Bentham og Paine, hvor utenrikspolitikken er en avspeiling av politiske og sosiale forhold innen hvert enkelt land.

---

⁶⁰ Koht refererte ikke selv til Tacitus i sine skrifter om fred og nøytralitet, men han foreleste over *Germania* i 1906/07 (Koht 1928: 10), og sto for en oversettelse av teksten hvor det går klart fram av kommentarene at han også var godt kjent med *Annales* og *Historiae* (Tacitus 1928).

3.4.1 Klokskap og “realisme”

Adelens privilegier og vilkårlighet hadde ingen plass internt i de nye statene som ble konsolidert i løpet av 1600-tallet. Imidlertid rekonstituerte adelen seg i det framvoksende diplomati (Anderson 1993:88,119). Der fortsatte makt og uforutsigbarhet å råde grunnen, og *prudentia mixta* og *raison d'état* forble i stor grad ledesnor (Anderson 1993:45).⁶¹ Det er allikevel mulig å spore en endring i diplomatisk praksis i perioden etter Lipsius, i tråd med hans begrep om *prudentia mixta* som en mellomting mellom moral og makt. Målet var ikke lenger å lure og utmanøvrere motstanderen, men snarere å legge opp til fredelig sameksistens. Callières, den fremste forfatter av lærebøker i diplomati rundt 1700, ”stressed more than any of his predecessors the role of the diplomat as a moderating influence and the extent to which, through prudence and common sense, apparently divergent state interests could be at least partially harmonised.” (Anderson 1993:45-46). Hvis man kan snakke om en begynnende habitus i det internasjonale politiske felt på 1600-tallet, den habitus som Morgenthau og Kissinger lengtet tilbake til på midten av 1900-tallet, så var klokskap altså en sentral praksis innen produksjon og reproduksjon av denne habitusen. Utdannet innen den samme tradisjonen, oppførte fyrster og deres rådgivere seg i tråd med en felles norm om hva som var rimelig bedrag og hva som var over grensen.

I form av *prudentia*, *raison d'état*, og *realpolitik* finnes det derfor en klar kontinuitet i tenkning om staters maktutøvelse og i statsmannens praksis. Men viljen til makt var altså mindre viktig enn Meinecke legger opp til, makten måtte underlegges moralske overlegninger og det fantes virksomme konsensusnormer i det internasjonale systemet som begrenset den frie maktutøvelsen. Den gjensidige konstitueringen av stater og statssystem fortsatte også, og den samme *prudentia* som herskeren måtte vise i forhold til sine undersåtter, bandt også staten internasjonalt. Dette er helt klart hos den britiske tenkeren William Paley i 1785: ”Paley also put forward two ‘rules of prudence’. The first advised princes to ‘place their glory and their emulation, not in extent of territory, but in raising the greatest quantity of happiness out of a given territory’. The second warned states ‘never to pursue national *honour* as distinct from national *interest*’” (Ceadel 1996:70).

---

⁶¹ Det er et tegn på hvordan denne formen for tenkning ble internalisert at en britisk oversetter i 1704 kunne referere til ”that Ancient and all-commanding Idol call'd Reason of State” (siteret i Anderson 1993:159).

Leter man etter et bindeledd mellom Lipsius og Morgenthau kommer man ikke stort nærmere enn dette.⁶²

Forsøkene på å etablere en helt ny habitus omkring internasjonal lov og regelstyring møtte altså mye motstand, allerede fra slutten av 1700-tallet. Denne motstanden og kritikken ble særlig eksplisitt etter den andre verdenskrig og det som ble oppfattet som liberalismens og idealismens fallitt. Det gir derfor mening å vurdere Morgenthaus angrep på Wilson og ”idealismen” som et forsøk på å beholde *raison d'état* og en variant av den gamle habitusen til tross for folkenes selvbestemmelsesrett og de liberale ideer om fred og fordragelighet i internasjonal politikk.⁶³ Flere har påpekt hvordan Morgenthaus teorier er et forsøk på å legge grunnen for ny regelmessighet på grunnlag av tidligere praksis. Men ettersom 1900-tallets statsmenn ikke delte den felles moral og fellesskapsfølelse som hadde preget den tidligere internasjonale politiske habitus, måtte Morgenthau finne en ny legitimering. Resultatet ble en videreføring av *prudence*, men omskrevet til ”nasjonal interesse” heller en statens/fyrstens, og med en essensialisering av interessebegrepet. Interesser blir eksternt gitt, og er i siste instans felles for alle stater. Slik forsøkte Morgenthau å etablere den forsiktighet og skepsis til universelle dogmer som hadde preget tidligere diplomati, som amerikansk utenrikspolitisk praksis: ”IR would be the academic support for the diffusion of the practical knowledge shared by the former European Concert [...] It is at this point that the evolution of realism, of US foreign policy, and of the discipline of IR became inextricably linked” (Guzzini 2001b:13). Morgenthau var bevisst sin egen teori som en form for preskriptiv praksis i den grad han forsøkte å benytte den til å endre amerikansk utenrikspolitikk. Imidlertid er det lite som tyder på at han så den deskriptive delen av teorien som noen form for praksis. I hans nåtid var hans forslag til politikk et av flere, men i ettertid var hans lesning den ene.

---

⁶² Fra samme periode er også Burke et godt eksempel på denne formen for tenkning om klokskap, og han ble sitert direkte av Morgenthau (Frei 2001: 224).

⁶³ Morgenthau og Carr var enige om at et hovedproblem ved den ”utopiske” eller ”idealistiske” utenrikspolitikken var at liberale ideer om det sivile samfunn hadde blitt overført ukritisk til det internasjonale samfunn. Hvis vi følger Tuck (1999: 195-196,226) i at den liberale ideen om den autonome agent som vi blant annet finner hos Locke hadde sin modell i det internasjonale statssystemet, åpner dette for et interessant historisk paradoks. Liberalismens vekt på det enkelte individ som autonomt sees da som inspirert av forholdene i det internasjonale system. Imidlertid utviklet disse ideene seg så til en ideologi om hvordan individer kunne samhandle i samfunn, som Carr og Morgenthau reagerte mot da den ble re-eksportert til det internasjonale nivå. Poenget er i og for seg det samme som for *prudence*, disse ideene ble utviklet i en tid hvor skillene mellom utenriks og innenriks ikke ga den samme mening som de har gjort senere, og senere tiders motsetninger har tildekket begrepenes felles idéhistoriske opphav.

Imidlertid følger det et problem av å forsøke å vitenskapeliggjøre og legitimere etablert praksis. I det øyeblikk man forsvarer og rettferdiggjør en form for praksis i motsetning til andre, synliggjøres hvordan den praksis som man argumenterer for er kontingent, og ikke doksisk gitt. Guzzini kaller dette for realismens konservative dilemma:

Morgenthau faced the conservative dilemma. If realism is practical knowledge, then it can [be] said to exist because it is shared by a diplomatic community; it is real and does not need explicit justification. Yet, if the same realist maxims are no longer or not necessarily shared, and need justification in our democratic times, this foundation cannot simply rely on tradition; instead it must argue with evidence which can be intersubjectively shared. To defend realism, Morgenthau was forced to take the second road, although he believed in the first (2001b:14).

I løpet av relativt få år førte behovet for bevisførsel til ”teknikerens” inntog i studiet av internasjonal politikk og i den utenrikspolitiske praksis, i sterk kontrast til Morgenthaus syn om at statsmannen måtte være en kunstner.

Henry Kissinger videreførte tanken om statsmannen som en form for kunstner, men han aksepterte som vi har sett at folket var av stor betydning, og ligger slik sett i en logisk idehistorisk videreføring av Morgenthau. Kissinger innrømmer at det ikke er mulig å komme utenom folket, og ser dette som et grunnlagsproblem for statsmannen. Vi kommer altså tilbake til statsmannens dilemma, som er å megle mellom to uforenlige felt med forskjellig habitus og praksis; innenriks og internasjonalt. Imidlertid kan vi nå kanskje anse de to feltene som konstituert av to forskjellige typer klokskap. Den klokskap som Koht og andre argumenterte for sto i forlengelsen av den borgerlige diskursen med regelstyring og kontrakter, mens Morgenthau og Kissinger forholdt seg til en form for klokskap hvor adelens uforutsigbarhet hadde beholdt sin viktighet.

Ideen om en form for klokskap fortsatte altså å ha betydning, om enn knyttet til andre grunnideer enn maktmaksimering. Og her er vi ved et kjernepoeng. Hva som regnes som *prudent* vil naturlig nok avhenge av både det nasjonale maktfeltets habitus og det internasjonale politiske feltets habitus, og habitus endres, om enn gradvis. Her ligger et klart problem ved Morgenthaus og Meineckes voldsomme framheving av maktmotive og generaliseringen av begrepet om den nasjonale interesse. Det internasjonale samfunn har alltid inkludert andre drivkrefter enn viljen til makt, og den nasjonale egeninteresse er ikke statisk. Det er i og for seg ikke rart at politikere skulle ønske å bli sett som *prudent*, all den tid *prudence* har signalisert klokskap, måtehold og en balansegang mellom makt og moral. Imidlertid er blandingsforholdene mellom makt og moral i den generelle oppfatningen av

---

klokskap ikke kontinuerlige, og hvis vi skal kunne øke vår forståelse gjennom dette begrepet må vi altså sette oss inn i statsmannens begrepsforståelse og forsøke å forstå hva han og hans samtid oppfatter som klokt. I en historisk analyse bør det bæres i mente at handlinger som *ex post* vurderes som *imprudent* godt kan ha virket *prudent* for statsmannen som utførte dem. Det er i det hele tatt tvilsomt om det gir mening å vurdere handlinger i forhold til *prudence* i ettertid, all den tid begrepet kun er gjeldende i forhold til en bestemt horisont, som alltid er i endring. Analytikeren som kommer i ettertid vil også nødvendigvis vite mer om konsekvensene av handling enn det statsmannen gjorde, så når Morgenthau foreskriver at man skal titte over statsmannens skulder (som sitert over s.14) og forstå ham bedre enn han gjør selv, blir dette en ahistorisk lesning av fortiden i lys av ettertidens rasjonalitetsnormer.

Morgenthau's innspill bør altså vurderes ikke bare som teori, men i høyeste grad som en politisk intervensjon i en tenkning om utenrikspolitikk som opp til den andre verdenskrig var preget av den liberale diskursen, den amerikanske. Det ligger her en interessant parallell mellom USA og Norge i at ingen av landene hadde noen innfødt adel. I begge landene kunne derfor den borgerlige klokskaps-tanker utvikle seg uten å behøve å markere seg i motsetning til noen. Det kan antydes flere følger av dette. For det første var begge landene stort sett vendt innover. Diplomati var som nevnt et adelsprivilegium, og de borgerlige kreftene brydde seg lite om utenrikspolitikk så lenge handelen gikk greit. For det andre er det tydelig i begge land hvordan utenrikspolitikken vurderes i forlengelsen av den borgerlige utviklingen innenlands. Regelstyring og stabilitet skulle overføres fra det nasjonale til det internasjonale nivå, og tanken om voldgiftstraktater, internasjonale domstoler og fred gjennom lov sto sterkere i disse to landene enn i mange andre. Det var ikke tilfeldig at Morgenthau følte et behov for å lære amerikanerne *Realpolitik*, det fantes ingen videre tradisjon for denne tankemåten i USA. Uten adel har landet manglet en konservativ og forsvarsvennlig tradisjon, og det har vekslet mellom isolasjonisme og korstogsmentalitet – i følge Hartz ”an impulse to impose Locke everywhere” [1955:13]. Noe av det samme gjelder for Norge også, – det var den tyske invasjonen i 1940 som for alvor satte *Realpolitik* på kartet. I motsetning til USA og Norge fantes det i Storbritannia en adel å markere seg mot, og den sterke tradisjonen for å tenke om frihandel og fred på det internasjonale nivå som fantes der, ble utviklet i opposisjon mot adelen. Imidlertid

førte den tidlige industrialiseringen til at mennesker som tenkte på denne måten kom til maktposisjoner i Storbritannia tidligere enn i de fleste andre land. Hvordan den liberale diskursen med dens vekt på fred, frihandel og nøytralitet ble artikulert i den atlantiske (særlig anglo-amerikanske) kulturen og deretter spredt til andre land er tema for de neste kapitlene.

---

4. Fred, frihandel og nøytralitet

I dette kapitlet skisserer jeg hvordan den borgerlige diskursen om fred og nøytralitet utviklet seg i forlengelsen av Lipsius og Grotius. Jeg forsøker å vise hvordan det i løpet av 1700- og 1800-tallet utviklet seg en internasjonal freds- og nøytralitetsdiskurs, med tyngdepunkt i USA og Storbritannia, og hvordan denne diskursen fikk en del innslag i Norge rundt 1865. Deretter diskuterer jeg den internasjonale og nordiske utviklingen i den siste tredelen av 1800-tallet. Hensikten er å greie ut bakgrunnen for den norske freds- og nøytralitetsoppfatningen, hvorfra den hentet sin begrepsforståelse og hva som var de operative begrepene i denne sammenhengen. Det er forutsatt i teorikapitlet at begreper ikke oppstår *ex nihilo*, hvilket i denne sammenheng har to følger. Den første er at formidling av begreper mellom diskurser kan belyse hvordan megling mellom diskurser foregår eller ikke, altså om begrepene som overføres tilpasses den nye diskursens institusjoner og virkelighetsoppfatninger. Det umiddelbare poeng her er at det norske freds- og nøytralitetsbegrepet rundt 1900 synes å være overtatt relativt uendret fra diskurser som var preget av ganske andre institusjoner og virkelighetsoppfatninger enn den norske. Det andre poenget er at det er helt nødvendig å forstå hvorfra Halvdan Koht hadde sine ideer om fred og nøytralitet, hvilken diskurs hans ideer om nøytralitet og fred ble formet innen, for å forstå om og hvordan ideene hans vedvarte og hvordan de artet seg i møtet med andre diskurser.

Dette kapitlet innledes med den freds- og nøytralitetsforståelse som utviklet seg internasjonalt på 1700- og 1800-tallet, og som fikk sine viktigste politiske uttrykk hos amerikanske revolusjonære politikere og diplomater og hos de såkalte Manchesterliberalistene. Det fortsettes med noen tidlige eksempler på hvordan begrepene slo inn i norsk diskurs, og hvordan nordisk fredsdiskurs ble utviklet etter 1870.

4.1 Fra Justus Lipsius til Thomas Jefferson – frihandel og fred.

Innenfor internasjonal politikk kjenner man til begreper om nøytralitet like langt tilbake som man kjenner til begrepet krig. De etterrettlige forfatterne bak *Geschichtliche Grundbegriffe* (Brunner m.fl. 1978:315-370) går tilbake til Thukydid for den første

behandling av ideen. I Melos-dialogen gjengir Thukydid (1998:294-301)⁶⁴ hvordan innbyggerne på øya Melos reiser et ønske om å stå nøytrale i krigen mellom Sparta og Athen, et ønske som blir brutalt avvist av athenerne. Imidlertid avvises bare det konkrete ønsket, ikke nøytralitetsprinsippet som sådan.⁶⁵ Dette blir allikevel først og fremst et preludium, for mitt formål er det ikke nødvendig å gå fullt så langt tilbake.

Imidlertid gir det god mening å vende tilbake til den borgelig-liberale diskursen som ble skissert i forrige kapittel, og som ble utviklet i Nederland på 1600-tallet. I løpet av det 17. århundre opplevde Nederland store økonomiske og politiske framganger, og landet ble inspirasjonskilde for tenkere og politikere i andre land. I denne sammenheng er særlig de franske *philosophes* fra 1700-tallet av interesse.⁶⁶ De var sterkt imot den gjeldende intrige- og maktbalansopolitikken som stormaktene førte, og mente at utenrikspolitikk måtte underordnes innenrikspolitikk (Gilbert 1951:6-10). Dette kunne best skje ved at man gjorde statens interesser til førende for politikken, og gikk bort fra den vilkårlige fyrstepolitikken. For å komme fram til statens sanne interesser, måtte folket selv ta kontroll over politikken (Gilbert 1951:10,13).⁶⁷ Idealet var en økonomisk basert politikk, hvor varestrømmene var frie, den gjensidige avhengigheten mellom statene økte og alle ville forstå at krig var ulønnsomt. Middelet for å komme over i denne tilstanden skulle være frihandel (Gilbert 1951:12). Tanken var altså at frihandel ville lede til fred og at alle fikk realisert sitt økonomiske potensial på best mulig måte. Inspirasjonen til denne tilnærmingen hadde tenkerne særlig fra Nederland og Venezia, to republikker som hadde lyktes gjennom å holde seg utenfor allianser og å satse på handelen og de bånd som den skapte mellom landene (Gilbert 1951:16). En form for handelsorientert nøytralitet var eksempelet til etterfølgelse. Den borgerlige diskursen, som Lipsius og Grotius hadde vært med på å etablere, fikk altså gjennomslag også i andre land når borgerskapets økonomiske innflytelse økte, og kom til uttrykk i ønsket om mer politisk makt. Imidlertid ble vekten på lydighet og underkastelse hos Lipsius gradvids erstattet med ønsket om mer folkestyre,

---

⁶⁴ Den generelle referansen (uavhengig av utgave) er bok 5, kap. 84-116.

⁶⁵ Adcock & Mosley (1975:207) understreker da også at nøytralitet ikke var noe fremmed konsept i antikkens Hellas: "Neutrality was a concept which was fully accepted by the Greeks, although it was not one that was regularly incorporated in the form of a treaty".

⁶⁶ Disse tenkerne (som Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Condorcet og Diderot) er sentrale for hele opplysningstiden, her tar jeg bare opp deres syn på utenrikspolitikk.

⁶⁷ Denne tanken ble satt ut i praksis i Frankrike etter revolusjonen. I 1791 ble det opprettet en diplomatisk komité i den lovgivende forsamling, og i 1794 ble det franske utenriksdepartementet avskaffet og erstattet av en utenrikskomité som sto til rette for velferdskomiteen (Anderson 1993:144).

noe som ikke bør forbause gitt de ulike nasjonale og internasjonale kontekstene i Nederland rundt 1600 og Frankrike rundt 1750.⁶⁸

Tankene om folkelig kontroll over utenrikspolitikken, frihandel og fred skulle komme til markere seg tidligere i konkret politikk i andre land enn Frankrike. Med den amerikanske revolusjon ble de franske tankene for første gang forsøkt satt ut i praksis (Gilbert 1951:17), tilsynelatende uten vidtrekkende endring i begrepene. Allikevel finnes det klare betonings- og betydningsendringer. Potensielle begrepsmessige meglere, som Benjamin Franklin, gjennomførte små, men viktige og vellykkede endringsforsøk i begrepsforståelsen. Særlig ble fokuset på handel og økonomi forsterket, noe som ikke burde forundre gitt at det ikke fantes noen klare bærere av en storpolitisk diskurs i det amerikanske samfunnet, som var uten adel. Syntaktisk sett var begrepene de samme, men i en ny diskurs fikk de en annen valør.

Den generelle koblingen mellom den opplysningstenkningen som de franske *philosophes* sto for og den politiske tenkningen i USA rundt 1776 er ofte påpekt (se f.eks. Gilbert 1951; Stourzh 1969), og helt konkret var for eksempel Benjamin Franklin sterkt inspirert av franske tenkere (jf. Stourzh 1969:105,107). I hans utilitaristiske perspektiv var krig ikke bare frastøtende på grunn av de lidelsene den innebar, men også for kostbart i form av ressurser, penger og energi. Han kunne derfor skrive om krig at ”I think it wrong in point of human prudence” (sitert i Stourzh 1969:186).⁶⁹ I motsetning til aristokratiets kriger og politiske allianser satte de amerikanske tenkerne og politikerne folkestyre og handel. Den kanskje viktigste teoretikeren av dem, Thomas Paine, argumenterte ivrig for begge deler. Med *Rights of Man* fra 1791-92 leverte han den første kosmopolittiske begrunnelse for den demokratiske fred.⁷⁰ Der heter det at ”The right of war and peace is in the nation. Where else should it reside, but in those who are to pay the expense” (sitert i Walker 2000:58). Tanken er at folkene vil velge fred så snart de er kommet til makten, ettersom det er de som vil måtte bære kostnadene ved krig. Der hvor adelen og monarkene samhandlet

⁶⁸ Se ellers Tuck (1999) for utviklingen i tenkningen om krig og fred i perioden, selv om han legger mer vekt på den internasjonale konteksten (kolonier, sjørett og internasjonal handel) enn den nasjonale konteksten med borgerskapets framvekst.

⁶⁹ Vi ser altså her nok et eksempel på at *prudence* ble brukt av en politiker som står innen den borgelige diskursen skissert i forrige kapittel. Også i innenrikspolitikken understreket Franklin den opplyste egeninteressen i motsetning til lidenskaper og fordommer. Han hevdet at ”there is a vast variety of good and ill Events, that are in some degree the Effects of Prudence or the want of it” (sitert i Stourzh 1969:21). Som hos Lipsius blir det altså viktig å legge følelsene under fornuften. Tacitus var forøvrig favoritthistorikeren til Jefferson og Adams, som vi straks kommer tilbake til (Grant 1970:403).

gjennom kriger og allianser, ville folkene ha kontakt gjennom handel. Allerede i 1776 skrev Paine pamfletten *Common Sense*, sannsynligvis etter påskyndelse fra Franklin (Stourzh 1969:117). Boka fikk stor innflytelse i amerikansk offentlighet og populariserte frihandelstanken (Armstrong 1993:44; Walker 2000:59). Paine skriver der blant annet at

Our plan is commerce, and that, well attended to, will secure us the peace and friendship of all Europe; because it is the interest of all Europe to have America a free port. Her trade will always be a protection... As Europe is our market for trade, we ought to form no partial connection with any part of it. It is the true interest of America to steer clear of European contentions (sitert i Stourzh 1969:117).

Handelsforbindelser er altså greit, men man bør holde seg utenfor de politiske kontroverser. Dette skulle by på få problemer, ettersom stater som ligger i konflikt er tjent med at andre stater står utenfor konflikten og opprettholder handelen.⁷¹ John Adams, som tok aktiv del i den tilsynekomende amerikanske utenrikspolitiske diskursen og var direkte inspirert av Paine og Franklin, konkretiserte tanken om å stå utenfor bestemte ”allianser” i sine prinsipper for hva slags forbindelse USA kunne ha med Frankrike i 1776:

1. *No political connection: Submit to none of her authority, receive no governors or officers from her.*
2. *No military connection. Receive no troops from her.*
3. *Only a commercial connection; that is make a treaty to receive her ships into our ports; furnish us with arms, cannon, saltpeter, powder, duck, steel (sitert i Gilbert 1951:23-24).*

Selv i krigstid var det altså en handelsavtale Adams først og fremst så for seg, og han mente videre at handel generelt kunne og burde gå uforstyrret av krigføring.⁷² Så snart freden var sikret, skulle man arbeide for å holde seg utenfor alle senere kriger: ”My principle was perpetual peace, after that war should be concluded, with all powers of Europe, and perfect neutrality in all their future wars” (sitert i Stourzh 1969:118). Også i fredstid var det handelsforbindelser Adams var ute etter, ikke bindende avtaler. I et tilbakeblikk fra 1783 formulerte han det slik:

We should calculate all our measures and foreign negotiations in such a manner, as to avoid a too great dependence upon any power of Europe – to avoid all obligations and temptations to take any part in future European wars: that the business of America with Europe was commerce, not politics or war (sitert i Gilbert 1951:19).

⁷⁰ Paines utlegning kom altså for Kants, og ettersom *Rights of Man* ble svært populær er det vanskelig å forstå hvorfor man innen IP-faget regner Kant som opphav til tesen om den demokratiske fred (jf. Ceadel 1996:79; Walker 2000)

⁷¹ Det er slik sett et tegn i tiden at den amerikanske frigjøringskrigen og det europeiske nøytralitetsforbund (merk denne begrepsmessige konstruksjonen, som var umulig rundt 1900), hvor også Danmark-Norge var medlem, ledet til en endring i oppfatninger om handel i krigstid. Tidligere hadde uformell sjørett anerkjent at fiendens varer kunne beslaglegges fra nøytrale skip, mens nøytrale varer var trygge på fiendens skip. Nå utviklet det seg en forståelse, støttet av USA, om ”free ships free goods, unfree ships unfree goods”, som gjorde det lang lettere for borgere av nøytrale stater å fortsette handel med de krigførende parter og også seg imellom i krigstid (Stourzh 1969:227-230). Det ble etablert et skille mellom staten og dens borgere, og samtidig dreiet fokuset fra de nøytrale staters rettigheter til deres plikter (Ørvik 1962:132)

⁷² Det er begrephistorisk interessant at Adams kalte denne formen for handelsavtale for en allianse, det var altså mulig å inngå ”handelsallianser” uten man antok at dette medførte politiske bindinger (jf. Stourzh 1969:118-119).

Her er fokuset på handel enda sterkere, det er ikke bare krig man skal unngå, men politiske forbindelser mer generelt. Denne formen for tenkning har blitt vurdert som isolasjonistisk, men det ligger også elementer av internasjonalsisme i den, ettersom man tenkte seg at handelen ville skape nye bånd mellom folkene, øke den gjensidige avhengigheten og lede til fred. Den første amerikanske utsendingen til Frankrike, Silas Deane, skrev i 1777 at:

It is my ultimate and early wish that America may forever be as unconnected with the politics or interests of Europe as it is by nature situated distant from it, and that the friendly ties arising from a free, friendly, and independent commerce may be the only ties between us (sitert i Stourzh 1969:128).

Det bør heller ikke benektes at det var klare elementer av maktpolitikk i denne vektleggingen av handel. USA hadde, som Paine påpekte, et klart fortrinn i at de europeiske statene ønsket å handle med USA og redusere Storbritannias handelsmakt, og det de amerikanske politikerne forsøkte å gjøre var å benytte økonomiske virkemidler for å nå de politiske mål om selvstendighet og fredelig utvikling. Dette kom også til uttrykk i den offisielle amerikanske holdningen til væpnet nøytralitet i 1783: "the true interest of the States requires that they should be as little as possible entangled in the politics and controversies of European nations" (sitert i Gilbert 1951:31). Den opplyste egeninteressen tilsa at man skulle arbeide for sin egen utvikling, og handle med andre stater, ikke drive ekspansiv og aggressiv politikk. I forlengelsen av dette argumenterte Thomas Jefferson under sin presidentperiode (1801-1809, her sitert fra 1804) på følgende måte:

I have ever considered diplomacy as the pest of the world, as the workshop in which nearly all the wars of Europe are manufactured. [...] as we wish not to mix in the politics of Europe, but in her commerce only, Consuls would do all the business we ought to have there quite as well as ministers (sitert i Gilbert 1951:31, note 92).

Motstanden og mistroen mot det tradisjonelle diplomatiet og diplomatene var altså så sterk at Jefferson ønsket å trekke USA helt ut av den formen for samkvem. At diplomatiet stadig var dominert av adel bidro heller ikke til å svekke mistilliten. USAs interesser, som først og fremst var handel, kunne beskyttes vel så godt av konsuler som av ambassadører.

Etter den franske revolusjon kom lignende ideer også til uttrykk i fransk politisk diskurs, som dels sto i en direkte forlengelse av tidligere fransk diskurs, dels hadde hentet inspirasjon fra den amerikanske revolusjonen. Franklin, Adams og Deane var alle

utsendinger i Paris, og bidro til å vise at de tidligere teoriene kunne omsettes i praksis. Igjen finner vi ideer om å stå utenfor de krigerske statenes rekker, om Frankrike het det at landet ville stå utenfor “the intrigues of all the European cabinets [...] by preserving an absolute neutrality in the wars among the monarchs, she will exist in a different hemisphere” og videre at det ikke skulle finnes noe diplomati ”other [...] than the diplomacy of commerce which forms the natural bond among people, the most solid foundation of their prosperity and the most powerful means of maintaining or recovering their political freedom” (oversatt og sitert i Gilbert 1951:36). Nøytralitet og handel står også her sentralt, og skal lede til fred og forståelse. Og det er svært viktig å merke seg at båndene skal knyttes mellom folkene, ikke mellom statene. Tanken om folkesuvereniteten og at en folkelig styrt utenrikspolitikk ville være fredelig hadde gjennom den amerikanske og franske revolusjon for første gang kommet til politisk uttrykk på den internasjonale arena.

Tanker som minner om de ovenstående fantes også hos andre i samtiden, Bentham, Smith og Kant er bare noen eksempler på dette. Det fantes altså en relativt velutviklet internasjonal intellektuell og politisk diskurs om fred, frihandel og nøytralitet på slutten av 1700-tallet. Imidlertid var de politiske følgene av dette begrensede. USA sto på grunn av sin geografiske plassering og sin vending vestover på 1800-tallet delvis på utsiden av det internasjonale samfunnet, og det revolusjonære styrets nye diplomati i Frankrike falt med Direktoriet fra 1795. Det skulle ta enda femti år før vidtgående tanker som dette fikk internasjonalt politisk gjennomslag. En helt konkret følge av tankene om fredlig konfliktløsning var imidlertid inngåelsen av den såkalte *Jay Treaty* mellom USA og England i 1794.⁷³ Her ble de siste utestående problemene etter frigjøringskrigen avgjort, og det ble gjort avtale om voldgift i tilfelle av senere konflikt. Ideen om voldgift var heller ikke grepet ut av løse luften, men *Jay Treaty* regnes allikevel ofte, kanskje med urette, som innledningen til den moderne voldgiftsdiskursen (Jansson 2002). Det er allikevel viktig at *Jay Treaty* representerer en av de første varige institusjonaliseringene av voldgiftstanken.

---

⁷³ Avtalen har navn etter den amerikanske forhandleren John Jay. Han var helt på linje med de tidligere siterte amerikanske diplomatene når det gjaldt Amerikas plass i det internasjonale samfunn: ”It is our policy to be independent in the most independent sense, and to observe a proper distance towards all nations, minding our own business and not interfering with, or being influenced by, the views of any, further than may respect us” (sitert i Stourzh 1969:183).

Ideer som tidligere hadde sirkulert i den internasjonale rettsdiskursen materialiserte seg dermed, og fikk på den måten langt større tyngde.

Etter Napoleonskrigene oppsto for første gang organiserte fredsbevegelser, i USA i 1815 og i England i 1816.⁷⁴ Siden den gang har det eksistert fredsbevegelser i de angelsaksiske land, og denne første materialiseringen har slik sett bidratt til å opprettholde en kontinuerlig fredsdiskurs. I begge land var kvekere sentrale i fredsarbeidet, og i de første årene var arbeidet preget av moralsk oppbygging heller enn praktisk politisk arbeid (Lynch 1999:43-45; Ceadel 1996:kap.7; Lange 1925:43-45).⁷⁵ Fram mot midten av 1800-tallet skjedde det imidlertid en tilnærming mellom fredsbevegelse og frihandelsentusiaster i England, som for første gang gjorde fred, frihandel og prinsipiell nøytralitet til sentrale politiske begreper i en av de europeiske stormakter. Den eksplisitte sammenkoblingen av disse begrepene er i seg selv viktig, men det er også verdt å merke seg at de nå ble presentert av folkevalgte representanter i Parlamentet. I enhver diskurs spiller det en rolle hvorfra noe sies, og hvilken rolle den som sier det har. Det britiske Parlamentets talerstol og rollene som underhusmedlemmer ga fredsagitasjonen en ny tyngde, nasjonalt som internasjonalt. Med Manchesterliberalistene kom tanken om fred og nøytralitet basert på folkene for alvor inn, først i britisk politikk og siden i de mellomstatlige forhold.

4.2 Manchesterliberalistene og fredsdiskursen

Det finnes flere gode grunner til å feste seg ved de britiske frihandelsentusiastene fra midten av 1800-tallet. Neumann og Ulriksen (1995:82) har hevdet at den norske nøytralitetsoppfatningen rundt 1900, slik den kom til uttrykk hos blant annet Bjørnson og Løvland ved siden av Koht, var inspirert av nettopp Manchesterliberalistene, i særdeleshet Cobden og Bright. Videre var disse tenkerne viktige premissleverandører for den norske liberalismen og fredstenkningen som finnes hos blant annet Schweigaard, og det er slående paralleller mellom språkbruken hos Cobden rundt 1850 og de norske ideologene femti år senere. Den konkrete koblingen mellom Manchester og Christiania behandles

---

⁷⁴ Den britiske fredsbevegelsens historie dekkes i Martin Ceadels *magnum opus* (1996,2000). En mer kortfattet innføring i både britiske og amerikanske organisasjoner og debatt finnes i Lynch (1999).

⁷⁵ Kvekerne har vært opptatt av fredelig konfliktløsning, retten til militærnektning og hjelpearbeid i krigstid helt siden bevegelsen oppsto. Allerede Fox og Penn foretok fredspolitiske intervensjoner, og Penn bidro også til den idéhistoriske utviklingen av ideer om overnasjonalitet. Paine var for øvrig også kveker (Walker 2000:56). En generell oversikt med bibliografi finnes i Knowles (1927), og nobelforedragene til Backhouse (1947) og Cadbury (1947) gir mer konkrete eksempler og moralske begrunnelser. Se også Arnoldson (1890:107), og for norske forhold Koht (1906:82-83,117), Nag (1985) og Utne & Aarek (red.) (1993).

mer inngående i de neste kapitlene, først er det nødvendig å se nærmere på denne freds- og nøytralitetsforståelsen og dens kontekst.

Før vi går videre er det også et poeng å antyde et begrepsapparat som dekker fredsdiskursene. Martin Ceadel (1987, 1996:kap.2) har utarbeidet en typologi, som, selv om han ikke bruker termen selv, dekker representasjonene i fredsdiskursen. Det som er relevant her, er at i land som preges av relativt liberalt styresett og få ytre trusler finner han at ”idealistiske” tilnæringer dominerer.⁷⁶ Disse deler han så inn i tre grupper: crusaders, pacifists og pacifist. Den første representasjonen godtar aggressiv krig, hvis den bare har positivt endemål. Den andre godtar forsvarskrig, men vil samtidig jobbe for å skape et internasjonalt samfunn, og den tredje avviser retten til krig, men vil også arbeide for å skape et internasjonalt samfunn. På norsk kan vi kalle de som plasserer seg innefor de to siste representasjonene for fredsvenner og pasifister.⁷⁷ Fra midten av 1800-tallet var det, særlig innen britisk fredsdiskurs, sterke brytninger mellom fredsvenner og pasifister.

Manchesterliberalistene var en relativt heterogen gruppe, som først og fremst sto sammen for å få opphevet de britiske kornlovene.⁷⁸ De ledende figurer innenfor gruppen var Richard Cobden og John Bright, som tenkte innen en diskurs hvor tradisjonen etter Smith, Bentham og de franske og amerikanske ideene behandlet tidligere sto sterkt (Howard 1977:33; Anderson 1993:230). Deres første merkesak var frihandelens fremme, og som agitatorer i verdens ledende makt kom de i den sammenheng inn på generelle utenriksspørsmål. Særlig var de kritiske til det de oppfattet som unødvendig innblanding i andre lands anliggender, men fra to litt forskjellige vinkler.

Hos Cobden ligger det en sterk fredsorientering, i en slik grad at William D. Grampp (1960:7,100-102) kan hevde at han først og fremst var motivert av en pasifistisk grunntanke.⁷⁹ Han var for frihandel, ettersom han mente at det ville forsterke incentivene for fortsatt fred, gjennom å skape avhengighetsbånd mellom folkene:

---

⁷⁶ Det vil for Ceadel si tilnæringer som antar at endring til det bedre i det internasjonale systemet er mulig.

⁷⁷ Ceadels begreper er anakronistiske, men aktørene i fredsdiskursene var klart bevisst skillene mellom disse representasjonene.

⁷⁸ Kornlovene ble opphevet i 1846, navigasjonsakten som også la begrensninger på frihandel i 1849.

⁷⁹ Howard (1977:41-42) hevder for sin del at Cobden først og fremst begrunnet sitt fredsengasjement utilitaristisk, og ikke var pasifist. Ceadel (1996:349-350) setter med sin detaljerte kildegjennomgang et foreløpig punktum for denne diskusjonen, ved å konkludere med at Cobden var pasifist fra 1836 til 1840, og at deretter av pragmatiske grunner gikk over til en mindre absolutt posisjon – han ble det vi her kaller ”fredsvenn”.

Free trade unites, by the strongest motives of which our nature is susceptible, two remote communities, rendering the interest of the one the only true policy of the other, and making each equally anxious for the prosperity and happiness of both (sitert i Grampp 1960:100).

Merk hvordan det er “communities” ikke “states” som forenes av felles interesser, økt samkvem vil altså føre til økt forståelse mellom folkene. Folket er her et nøkkelord, i 1835 skrev Cobden nemlig:

The middle and industrious classes of England can have no interest apart from the preservation of peace. The honours, the fame, the emoluments of war belong not to them; the battle plain is the harvest field of the aristocracy, watered with the blood of the people. (1867 vol.1:42-43).

Motsetningen mellom det borgerlig-liberale ønsket om fred i utenrikspolitikken og den krigerske, aristokratiske utenrikspolitiske praksis er her meget klart. Det var i henhold til dette synet svært viktig at statene ikke blandet seg inn i hverandres indre anliggender, men forholdt seg strengt nøytrale. I 1849, i forbindelse med den russiske intervensjonen i Ungarn, understreket Cobden at “I am, especially, anxious that we should repudiate and denounce the principle of interference in the domestic affairs of independent countries” [1849:161]. Cobdens stadige arbeid mot aggressiv utenrikspolitikk, maktbalanse, imperialisme og kolonivesen og for voldgift, nedrustning og ikke-intervensjon var generelt til sterk inspirasjon for fredsbevegelsen i Storbritannia. Han var aktivt med på å støtte deres arbeid for nedrustning og internasjonal voldgift i konflikter, i en slik grad at Ceadel (1996:348-355, 414-469) omtaler årene rundt 1850 som ”The Richard Cobden Era” i britisk fredsbevegelse.

Bright var for sin del imot innblanding i andre lands forhold ettersom dette fort kunne lede til krig, som kostet mye penger og skapte problemer for handelen. Han skrev om dette i 1858, at: ”nothing could be so foolish, nothing so mad as a policy of war for a trading nation”, og fortsatte med å understreke hvordan ”upon peace and peace alone, can be based the successful industry of a nation” (1868, vol. 2:374,377). Selv om Bright selv var av industri- og handelsslekt, var begrunnelsen for ikke-innblanding generell, fred og økonomisk framgang ville være til fordel for hele folket. Der hvor Cobden først og fremst var drevet av fredstanken, var da også Brights største drivkraft utvidelsen av rettigheter og velstand til alle lag av folket (Grampp 1960:65,128). Fred var et gode i den grad den bidro til at folkene fritt kunne utøve sin handel og sitt kreative virke, og dermed heve seg til et høyere velferdsnivå. Det kan altså virke som om Cobden og Bright så for seg noe forskjellige sammenhenger mellom fenomener. Cobden var for frihandel fordi

han mente det førte til fred, mens Bright var for fred ettersom han mente at det lettet handelen og dermed bidro til å gjøre livet lettere for den jevne mann og kvinne. Forskjellen skal allikevel ikke overdrives, Cobden [1849:76] oppsummerte sin posisjon med at “I have given my humble advocacy to the cause of Free Trade, Economy and Peace. They are principles intimately blended in sentiment, and logically connected in argument; the success of the one is a prelude to the triumph of the others”.⁸⁰ Begrepene hang altså nøye sammen, både logisk og emosjonelt. Cobden og Bright så begge frihandel mer som et middel enn et mål i seg selv, og de var skjønt enige om hva som var statens rolle i utenrikspolitikken.

I forlengelsen av ideen om ikke-innblanding, mente nemlig både Cobden og Bright at staten burde føre en tilbakeholden utenrikspolitikk. I et berømt sitat fra 1836 ønsket Cobden: “As little intercourse as possible between the *Governments*, as much connection as possible between the *nations* of the world” (1867 vol.1:282-283).⁸¹ Og allerede året før hadde han utviklet denne tanken til sin logiske konklusjon:

*At some future election, we may probably see the test of ‘no foreign politics’ applied to those who offer to become the representatives of free constituencies. Happy would it have been for us, and well for our posterity, had such a feeling predominated in this country fifty years ago! (1867 vol.1:43).*⁸²

Dette innebar ikke en idé om at staten skulle ha en minst mulig rolle i samfunnet, men det var en sterk understrekning av at utenrikspolitisk nøytralitet fra statens side var å foretrekke.⁸³ Videre innebar dette ikke noen likegyldighet overfor omverdenen, tvert imot skulle Storbritannia i Cobdens perspektiv lede gjennom folkets eksempel, og spre velferd og opplysning til andre land og folk gjennom handel. I det hele tatt går det klart fram av både Cobden og Brights tekster at folket/nasjonen bør være den sentrale aktør i utenrikspolitikken, ikke staten. Igjen gir Cobden et godt eksempel: ”In a word, our opponents would ‘promote the good of their neighbours by dint of the cudgel.’ we propose to arrive at the same end by means of our own national example” (1867

---

⁸⁰ “Economy” innebærer i denne sammenheng sparsomhet i statsfinansene.

⁸¹ I denne sammenhengen er det verdt å merke seg hva som kommer like før dette sitatet: ”America, for fifty years at peace [...] is a spectacle of the beneficent effects of that policy which may be comprised in the maxim - ”. Cobden plasserte seg altså eksplisitt i forlengelsen av den amerikanske diskursen skissert over. Den samme diskursive tradisjonen ser man i en artikkel fra 1835, hvor Cobden ønsker at utenriksministeren ”should prudently abstain from involving her [Great Britain] in the dissensions that afflict distant communities” (1867 vol.1:42). Nøytralitet var altså et tegn på *prudence*.

⁸² Brights vurdering av den gjeldende utenrikspolitikk som “neither more nor less than a gigantic system of out-door relief for the aristocracy of Great Britain”, som sitert over s.48, er en noe mindre subtil utlegning av det samme poenget.

---

vol.1:334).⁸⁴ Selv om Cobden og Bright hadde forskjellige begrunnelser for sin vektlegging av ”folket” som den ideelle drivkraften bak utenrikspolitikken, går det altså fram fra talene deres at de så en klar sammenheng mellom folkets innflytelse over utenrikspolitikken, frihandel, nøytralitet og fred.

Denne nøytralitetsforståelsen oppsto, som redegjort for i forrige underkapittel, ikke i noe vakuum.⁸⁵ Imidlertid er det også helt sentralt at nøytralitetsforståelsen ble formet i verdens ledende handels- og industrimakt, beskyttet av verdens overlegent sterkeste flåte. Frihandel tjente ikke bare folkets og fredens sak, men også de britiske industriherrer. Storbritannia kunne om nødvendig sette makt bak hevdingen av sin nøytralitet og sin handel i krigstid, og det virker som om Cobden og Bright tok de militære aspektene ved nøytraliteten for gitt. Storbritannia dominerte havene, og det var derfor ikke nødvendig å reflektere over nøytralitetens militære sider (jf. Ceadel 1996:104). En skulle anta at andre land, med andre økonomiske og geostrategiske forutsetninger, ville utvikle andre forståelser av nøytraliteten.

Imidlertid var Storbritannias autoritet i internasjonal økonomisk og politisk diskurs svært sterk, og i mange land ble de britiske ideene tatt opp mer eller mindre ubearbeidet. Noe av grunnen til dette må søkes i den enorme betydningen opphevingen av både kornlovene og navigasjonsakten hadde for handel og industri i en rekke europeiske land. Det er også et viktig poeng at Cobden etter at kornloven ble opphevet gjorde en stor reise i Europa i 1846-47 og agiterte for frihandel og fred (Lange 1925:48-49). Han var også til stede ved fredskongressene i Paris (1849), Frankfurt (1850) London (1851) og Edinburgh (1853).⁸⁶ Senere var han hovedmannen bak den britisk-franske handelstraktat fra 1860, som betegnet et gjennombrudd for frihandelstanken i Europa (Lange 1925:132). Både gjennom det politiske eksempel fra Storbritannia og gjennom Cobdens og andres personlige engasjement, ble altså freds- og frihandelsdiskursen internasjonalisert.

---

⁸³ I denne vurderingen ligger det en differensiering mellom frihandel og *laissez-faire* (forstått som en streng økonomisk liberalisme med en minimumsstat som er passiv i det økonomiske liv), og som flere har påpekt var Manchesterliberalistene først og fremst opptatt av det første, ikke det siste (Grampp 1960:2,15)

⁸⁴ Cobden kom allikevel etter hvert til at staten burde legge forholdene til rette for frihandel og fred ved å inngå voldgifts- og handelsavtaler, samt å foreta ”moralsk intervensjon” i europeiske kriser (Ceadel 2000:19).

⁸⁵ Ved siden av de føringer som lå i den generelle freds- og frihandelsdiskursen, er det poeng at Bright selv var kveker, og dermed også nært knyttet til fredsdiskursen allerede tidlig, selv om det er usikkert om han var pasifist (Ceadel 1996:350).

⁸⁶ Disse kongressene, samt deres forløpere i London i 1843 og Brussel i 1848 var viktige for den tidlige spredningen av fredstanken. Lynch (1999:48) hevder at de ikke vekket noen oppmerksomhet, og at de ble latterliggjort i pressen. På bakgrunn av

Med Krimkrigen (1854-1856) ble fredsarbeidet satt en god del tilbake, og av de spede europeiske fredsorganisasjoner var det bare den engelske som overlevde.⁸⁷ Dette illustrerer igjen det metodiske poenget at diskurser som har materialisert seg i varige institusjoner har større bestandighet enn mindre institusjonaliserte diskurser. Den franske fredsbevegelsen som var løst organisert og relativt personorientert gikk under,⁸⁸ mens den engelske altså klarte seg.

4.3 Internasjonal fredsdiskurs etter 1870 – arven etter Cobden

Tilbakeslaget var allikevel midlertidig, rundt 1870 ble den internasjonale fredsbevegelsen igjen styrket. Alabama-saken i 1872 skapte stor entusiasme omkring voldgift som konfliktløser, og med utgangspunkt i Storbritannia misjonerte først Henry Richard og senere Hodgson Pratt for fredssak og voldgift rundt omkring i Europa.⁸⁹ Som et resultat av denne aktiviteten stiftet Frédéric Passy en fransk fredsforening i 1867. I Nederland og Belgia ble fredsforeninger etablert i henholdsvis 1870 og 1871, og perioden 1870-1885 var en knoppskytingstid for fredsbevegelsen, hvor en rekke tildels overlappende lokale og nasjonale foreninger ble etablert (Arnoldson 1890:108-116). Flere av foreningenes medlemmer ble også valgt inn i sine lands parlamenter, og arbeidet for fred og voldgift i disse sentrale politiske fora. Denne stadig sterkere materialiseringen av fredsdiskursen nådde en kritisk masse mot slutten av 1880-tallet, og i 1888-89 ble de første virkelige store internasjonale møter siden 1850-tallet avholdt.⁹⁰ Den første verdensfredskongressen, som samlet deltagere fra fredsforeninger i Europa og Amerika, fant sted i Paris sommeren 1889. Noen dager senere ble den første inter-parlamentariske fredskonferanse avholdt på samme sted, etter preliminare møter året før (Arnoldson 1890:118-120).⁹¹

Ceadels (1996:433 *et passim*) gjennomgang av arkiver og den offisielle støtten konferansen i Paris fikk blant annet av Tocqueville (som da var utenriksminister) virker denne vurderingen lite rimelig.

⁸⁷ Krigen var nemlig populær, Cobden og Bright falt for eksempel ut av parlamentet på grunn av sin motstand mot den.

⁸⁸ Dette til tross for at den ble støttet av markerte personer som Tocqueville og Hugo (Ceadel 1996:433, 435).

⁸⁹ Alabama-saken var en strid mellom USA og England, om hvorvidt England hadde brutt sine nøytralitetsforpliktelser ved å la sørstatenes kaperskip (hvorav det viktigste het *Alabama*) utruste i England under borgerkrigen 1861-65. En voldgiftsdomstol med dommere fra USA, England, Italia, Sveits og Brasil kom til at England hadde forbrutt seg mot nøytralitetsforpliktelser, og dømte England til å betale erstatning. England betalte, og saken var løst (Arnoldson 1890:32).

⁹⁰ Mindre internasjonale møter ble avholdt fra omtrent 1870 av, særlig i Sveits, men med begrenset deltagelse og ingen fast organisasjon.

⁹¹ Fredskongresser var betegnelsen på møtene som samlet de lokale/nasjonale fredsforeningene, mens fredskonferanser var betegnelsen på de interparlamentariske møtene.

Den britiske fredsbevegelse fortsatte i store trekk med å fremme frihandel og ikke-innblanding, etter eksempelet fra Cobden og Bright. Ved siden av den etablerte *Peace Society* ble to ikke-religiøse foreninger etablert, en først og fremst for arbeidere i 1870 og en mer generell i 1880.⁹² Skillene gikk imidlertid i større grad på medlemsmasse, personlige motsetninger og økonomi enn agitasjon (Ceadel 2000:86-87, 112-115). Det er allikevel verdt å merke seg at Randal Cremer, gjennom kritikk av finanskapitalen, var med på å legitimere en alternativ representasjon i britisk fredsdiskurs, som skulle komme til fullt uttrykk i Hobsons kritikk av imperialismen (Ceadel 2000:120). Ettersom flere land nå ble trukket med i organisasjonsutviklingen er det allikevel mer interessant å se på nedslaget de britiske tankene fikk der. En annen grunn til å flytte fokus er at den britiske fredsbevegelsen og idéutviklingen i noen grad stagnerte på 1880- og 1890-tallet, mens det var stor utvikling i fredsdiskursen på kontinentet (Ceadel 2000:139-141). Leo Tolstoj begynte å agitere for en streng pasifisme på 1880-tallet, mens Bertha von Suttner publiserte *Ned med våpnene* i 1889 og var blant Nobels inspirasjonskilder for fredsprisen. I Frankrike, og etterhvert også internasjonalt, ble Frédéric Passy fredsbevegelsens *grand old man*. Han delte den første Nobelprisen i 1901 med Henry Dunant (Røde Kors' stifter), som en påskjønnelse for lang og tro tjeneste. Om Passy er det sagt at "An admirer of Richard Cobden, he became an ardent free trader, believing that free trade would draw nations together as partners in a common enterprise, result in disarmament, and lead to the abandonment of war." (Nobelinstituttet 2001a). Inspirasjonen fra Cobden synes også klar i den oppsummering som er gitt av Passys virke:

Passy's thought and action had unity. International peace was the goal, arbitration of disputes in international politics and free trade in goods the means, the national units making up the Interparliamentary Union the initiating agents, the people the sovereign constituency (Nobelkomiteen 2001a).

Fred altså gjennom frihandel og voldgift, med folket og deres representanter som de sentrale aktører. Det er allikevel verdt å merke seg at nøytralitet og ikke-innblanding synes å ha vært mindre sentralt i den franske diskursen enn den britiske, noe som ikke burde overraske gitt erfaringene i 1870-71. Om de ikke var ute etter revansje, så ville de franske fredsvennene ikke utelukke en defensiv allianse mot Tyskland. Imidlertid sto ideen om voldgift enda sterkere i Frankrike enn i England, og igjen er forholdet til Tyskland viktig.

---

⁹² Henholdsvis *Workmen's Peace Association* (ledet av Randal Cremer) og *International Arbitration and Peace Association* (ledet av Hodgson Pratt). Førstnevnte skiftet i 1888 navn til *International Arbitration League*.

De franske fredsvennene så for seg at problemene med Alsace og Lorraine kunne løses (til fransk fordel) ved voldgift eller eventuelt folkeavstemning.⁹³ Her ser vi altså at den franske situasjonen bidro til at begrepenes innhold ble dreiet, eller i hvert fall at den relative viktigheten av de forskjellige begrepene ble endret. Sentrale aktører, som Passy, medierte i noen grad mellom den internasjonale (i stor grad anglo-amerikanske) fredsdiskursen og den franske diskursen. Det samme inntrykket får man ved å se på Charles Lemonnier, som agiterte for fred i sammenheng med demokrati og republikanisme (Lange 1925:136). Han etablerte en internasjonal (stort sett fransk) forening for fred og frihet i Sveits i 1867, med Garibaldi som ærespresident og med et revolusjonært innhold som den britiske fredsbevegelsen og Passy hadde vanskelig for å godta (Ceadel 2000:79-80). Igjen er det ikke overraskende at republikanske og revolusjonære ideer lettere kom til uttrykk i Frankrike enn i Storbritannia. I Storbritannia var 1867 nettopp året hvor stemmeretten ble massivt utvidet, og reformlinjen i politikken sto sterkt. De forskjellige nasjonale diskursene gjorde at forskjellige begrepsforståelser og handlingsideologier kunne komme fram i de forskjellige fredsdiskursene.

Mer generelt hevder Ceadel (2000:139) at en viktig forskjell mellom fredsbevegelsene i Storbritannia og på kontinentet i denne perioden lå i at man på kontinentet manglet en pasifistisk tradisjon, men hadde en langt sterkere juridisk tradisjon. Tanken om ”fred gjennom lov” og voldgiftsløsninger som kunne underbygges med makt var langt mer framtrædende på kontinentet enn i Storbritannia. I den internasjonale fredsdiskursen ble fokus altså dreiet noe, fra nøytralitet og ikke-inblanding til voldgift og internasjonal rett. Cobdens kongstanke, frihandelen, fortsatte allikevel å stå sterkt, iblant knyttet sammen med de andre innsatsområdene. Den internasjonale fredskongressen i 1901 uttalte for eksempel:

Ligesom den store Cobden vandt seier for frihandelstankerne, saasart han havde fremsat dem for det engelske folk i en klar og slaaende form, saaledes vil fredsbevægelsen faa en uimodstaaelig magt, naar folkene indser, at fattigdommens undertrykkelse ikke er mulig uden en fast retsorden blir grundlagt mellem alle oplyste stater (referert i Freds-tidende 1901b:91).

---

⁹³ Av samme grunn var det vanskelig å opparbeide noen entusiasme for voldgift i Tyskland, der fryktet man dels at voldgift eller folkeavstemning ville slå ut i tysk disfavør, dels at et internasjonalt samfunn basert på voldgift ville underminere det konservative styret innenriks (Lange 1904:335-336; 1925:201-202; Chickering 1978). Den tyske fredsbevegelsen var i det hele tatt meget svak i perioden, selv om Bertha von Suttner, som riktignok var østerriksk, og andre bidro aktivt til den internasjonale fredsdiskursen.

Frihandel og internasjonal rett skal altså sammen virke til å oppheve fattigdommen. Året etter var uttalelsen enda klarere:

Kongressen, som tror at toldvern-systemet er en av de viktigste årsager til mellemfolkelige uenigheder, erklærer sig samstemmig med alle bestræbelser for frihandel, og ønsker at frihandels-grundsætningen maa bli optat ogsaa for kolonierne (referert i Freds-tidende 1902a:49).

Etter århundreskiftet ble, som sitatene antyder, disse synspunktene også gjengitt i en etablert norsk fredsdiskurs.

4.4 Tidlige norske freds- og nøytralitetsoppfatninger i forlengelsen av Manchester-liberalismen

Allerede i Cobdens levetid kan det imidlertid spores innslag av begreper fra internasjonal fredsdiskurs i norsk diskurs, en diskurs som i utenriksspørsmål stort sett begrenset seg til ønsker om sparelinje og nøytralitet. Forskjellige former for nøytralitet hadde blitt observert av de nordiske rikene fra 1600-tallet og utover, av forskjellige årsaker (Koht 1906:kap.8, Mathisen 1952, jf. Ulriksen 2001:49-50).⁹⁴ Begrunnelsen for nøytraliteten var stort sett pragmatisk, den økonomiske vinning ved å fortsette handel, gjerne med begge de krigførende parter var sentral. Utover på 1800-tallet ble det også, i tråd med folkesuverenitetsprinsippet og Stortingets økende rolle, lagt mer vekt på hvilke skadevirkninger krig ville ha for folk flest. Handelsargumentet ble også mye sterkere etter at Storbritannia gikk inn for frihandel. Norge var nemlig ett av de land som tjente stort på liberaliseringen av britisk handel, og norske politikere var da også inspirert av britiske ideer. Ved siden av de økonomiske vinningene er det her viktig at det knapt fantes noen egen norsk tenkning om utenrikspolitikk. Uten adel og med en meget beskjeden akademikerstand, fantes det ingen klare bærere av noen norsk utenrikspolitisk diskurs før Stortinget begynte å ta opp spørsmål som berørte forholdet til andre land.

Ikke desto mindre kom det spede ekko av den internasjonale fredsdiskursen også til Norge. Asbjørn Kloster, kvekeren som stiftet den norske totalavholdsbevegelsen, hadde også fredssak på sitt program (Aarek 1985:10). Han var utdannet i England, og inspirert av Cobden og særlig den amerikanske fredsagitatoren Elihu Burrit (Koht 1906:82).⁹⁵

⁹⁴ Mathisens artikkel er et av de relativt få eksemplene i den norske litteraturen på refleksjon over at "nøytralitet" har hatt forskjellige betydninger ved forskjellig tid og sted. Bjørge m.fl. (1995:342-343) berører denne innsikten, men ser ikke ut til å bry seg om hva den innebærer. Ørvik (1962) behandler utviklingen i nøytralitetsideen, men underspiller både nyansene og viktigheten av "folket" som handlende aktør i nøytralitetstenkningen rundt 1900.

⁹⁵ Forholdet mellom Cobden og Burrit diskuteres i Ceadel (1996: kap. 9 og 10), og berøres kort i Sørensen (1896a:12-13).

Gjennom bladet *Menneskevennen* spredte Kloster ikke bare avholdsskrifter, men særlig fra rundt 1870 også fredsagitasjon. Hans arbeid ledet ikke til noen fast organisasjon, men bidro til å spre bevissthet om fred, voldgift og internasjonal lov i det framvoksende norske organisasjonssamfunnet (Aarek 1985:10-11). Den fredsdiskursen som senere ble etablert i Norge kunne dermed i noen grad trekke på en etablert forforståelse. For kvekermiljøet i Stavanger, som ble viktig i deler av fredsdiskursen, var Klosters pionérarbeid en direkte inspirasjon, men enda viktigere er at grunnen gjennom hans arbeid ble beredt for fredstanker i langt større deler av befolkningen, også utenfor religiøse miljøer.⁹⁶

Det er allikevel i Stortinget vi kan finne de viktigste ideene om nøytralitet, fred og Norges rolle i verden. Et første inntak i denne sammenheng kan være det 6. Overordentlige Storting i 1864. Hovedsaken ved denne samlingen var kong Carl IVs ønske om å sende norske (og svenske) tropper til Danmark for å hjelpe landet i den dansk-tyske krig. Flertallet på Stortinget var skeptisk til å trekke landet inn i krig.⁹⁷ Flertallet i spesialkomiteen som behandlet kongens proposisjon skrev i sin innstilling følgende:

Medens det derfor er sikkert at en saadan Krig vilde medføre store Byrder for Folket og virke forstyrrende paa vore Næringsveie, er det mer end usikkert, om vor Deltagelse vilde være til nogen sand Hjælp for Danmark. [...] Norges Deltagelse i den danske Krig maa være afhængig af, at en Alliance er afsluttet, hvorved der tilveiebringes Forholdsmæssighed mellem Stridskræfterne paa begge Sider og Beskyttelse vindes for vor store og udstrakte Færdsel paa havet (Stort. Forb. 1864:18).

Her ser vi det samme som hos Manchesterliberalistene – krig er et onde fordi det koster mye, er til skade for folket og forstyrrer handelen. Man kan til nød delta i krigen hvis man kan sikre handelen gjennom en allianse. Som det ble klart i debatten betydde dette i klartekst en allianse med England og Frankrike. I et av de første moderne eksempler på en selvstendig norsk utenrikspolitisk debatt trekkes også folket inn som sentralt referansepunkt. Dette skulle gjentas og forsterkes mot slutten av 1800-tallet. Det er også verdt å merke seg sparemotivet, som gikk igjen i debatten. Representanten Aall konstaterte at

⁹⁶ Det var ellers nær sammenheng mellom avholdssak og fredssak i hele den aktuelle perioden, særlig i religiøse miljøer (jf. Bratt 1898). Klosters fredsagitasjon viser at det samme gjelder for norsk fredsdiskurs som for en rekke andre diskurser – for den diskursive ”Jesus” (i dette tilfelle Bjørnson) er det vanlig å finne en ”Johannes Døperen” (Neumann 2001a:54).

⁹⁷ Debatten og stemmegivningen som fulgte antyder hvordan flere forskjellige konfliktemner kom opp i denne debatten. Dels er den et av de viktigste (og mest leseverdige) politiske sammenstøtene mellom skandinavisere, anti-skandinavisere og de som holdt en mellomposisjon. Videre er den et godt eksempel på den tidlige kampen for parlamentarisk kontroll, i og med at det kom til hissig debatt om hvorvidt de diplomatiske noter som lå til grunn for saken skulle forelegges en spesialkomité eller Stortinget i

---

hvis vi skulde føre en Krig utenfor vort Land, da behøvedes der Penge, og Penge havde vi ikke stor Overflod af i Fred, men i Krig blev det vel endnu mindre, naar Næringsveiene standsedes [...] Enhver af dem [stortingsrepresentantene] maatte føle, at de fremfor Alt vare Nordmænd, og at de havde et Ansvar til sin egen Nation, som var saa stort, at de maatte være engstelige for at gaa for vidt (Stort. Forb. 1864:28).

Krig er dyrt, og kostnadene må bæres av den norske nasjonen, det norske folket. Derfor bør man holde seg utenfor krigen. Sparemotivet var i og for seg ikke nytt i norske forsvarssammenheng, det var klart framme i Stortinget allerede på 1830-tallet (Kaartvedt 1964:493-495). Selv om noe av inspirasjonen til sparepolitikk kan ha kommet fra England, var det her en sterk norsk diskurs å støtte seg til.⁹⁸

I komiteen som utarbeidet den ovennevnte komité-innstillingen var Anton Martin Schweigaard et framtreddende medlem, og som Øystein Sørensen (1988:84-86) har påpekt, gir det mening å vurdere Schweigaard som Manchesterliberalismens fremste profet i Norge. Carl Lund (1958:113) har også påpekt de klare likhetene mellom Cobdens og Schweigaards argumenter omkring frihandel og fredspolitikk. Schweigaard forfektet en sterk og aktiv stat i innenriksøyemed, men ønsket frihandel og ikke-innblanding fra statens side i utenriksaker. I hans perspektiv skapte frihandel økt kontakt med omverden, en kontakt som vel og merke er mellom individer som representanter for nasjoner, ikke mellom stater. Statene skulle i høyden legge forholdene til rette for frihandel, gjennom traktater seg imellom, og ved å holde seg unna krig. Under stortingsdebatten om frihandelstraktat med Frankrike i 1865 kunne for eksempel Schweigaard hevde at ”Mennesket er ikke skabt til at ligge i Krig; hvis vi skal innrette os for krigstilfælde, saa maa vi krybe i Hie og suge paa Labben” (Stort. Forh. 1865:31).⁹⁹

Det kan altså virke som om den politikken og begrepsforståelsen som dominerte i verdens ledende handels- og sjømilitære makt ble overtatt mer eller mindre uendret i Norge. På 1860-tallet var det i og for seg ikke noe i veien for dette, ettersom utenriksstyringen lå i svenske hender, og man i Norge ikke så noe behov for en selvstendig utenrikspolitikk. Militærstyret lå også stort sett på svenske hender, og det var

---

plenum. I Stortingets egen historie (Kaartvedt 1964:367-368) spilles dette siste aspektet opp, mens de utenrikspolitiske sidene av saken ikke berøres i det hele tatt.

⁹⁸ I Venstre ble da også krav om reduksjon av forsvarsbudsjettene en gjenganger på 1880- og 1890-tallet (fram til 1895), dels begrunnet i generell, kommunitaristisk sparepolitikk, men også aktivt rettet mot de militære som en viktig del av det (svenskvennlige) byråkratiet (jf. Koht 1906:91-93).

⁹⁹ Schweigaard var den sterkeste forvarer av avtalen, og som en illustrasjon på hans innflytelse i Stortinget kan det nevnes at representanten Hammerstad sa følgende om de påståtte fordelene ved frihandel: ”Jeg tror ikke derpaa, men jeg har saa meget Agtelse for denne Mands [Schweigaards] Ord, at jeg vil prøve det” (Stort. forh. 1865:30). Igjen er det symptomatisk at debatten

ingen i det norske Stortinget som viet militære behov ved eventuell nøytralitetshevdelse noen videre oppmerksomhet. Det fantes som nevnt heller ingen adel av betydning som kunne bære en alternativ forståelse av utenrikspolitikk i Norge. Dette står i motsetning til Sverige, hvor tenkningen om utenrikspolitikk hadde et langt sterkere preg av *Realpolitik*.

I tidens oppfatning dreiet nøytralitet seg altså om å være fullstendig upartisk overfor de stridende parter i tilfelle av krig, ikke om noen nødvendighet av å forsvare nøytraliteten. Skulle det komme til krig, var det uansett bare å passe på å komme på riktig side. Som Schweigaard sa i 1865: ”naar man har England med sig, da vil jeg ikke sige at en søfarende Nations Stilling i Krig er saa særdeles farligere end i Fred” (Stort. forh. 1865:31). Igjen er forståelsen at Norge kan tåle å delta i en krig hvis bare England forsvarer handelen. Avhengigheten av England, som kom tydelig til syne i utenrikspolitikken etter 1905, var altså uttrykt allerede førti år tidligere. Ideelt sett ønsket man å stå helt utenfor kontinentets kriger og konflikter. Som Schweigaard formulerte det:

Efterat det er kommet derhen, at vi ikke kan vente, saa siger vi: Vi maa gaa ind paa det europæiske System. [...] vi har kjæmpet ydmygeligen med store Opofrelser, med svære Byrder; naar der aabnes os en Udvei, saa siger vi: ”Vi maa gaa ind paa det” (Stort. Forh. 1865:31).

Det norske folk hadde strittet i mot så godt det kunne, men nå måtte altså den norske staten forholde seg til de andre europeiske statene. Det er helt klart at det er ytterst motvillig at Norge tar del i det europeiske system. Som vi skal se i neste kapittel, fortsatte denne uviljen mot stat-til-stat kontakter å holde seg sterk, mens vekten på folkets iboende fredsvilje bare økte i siste del av århundret.

4.5 Nordisk fredsdiskurs mot slutten av 1800-tallet – ”folk” og frihandel i forening

I Norge finnes det bare beskjedne fredsagitasjon fra 1870-tallet, men i de andre nordiske statene var aktiviteten høyere. Og i enda større grad enn den internasjonale fredsdiskursen ble den nordiske fredsdiskursen på slutten av 1800-tallet drevet framover av relativt få personer, som sto i nær kontakt med hverandre og med internasjonale likesinnede. Fredsmiljøet var lite og tett sammenvevd. For den tidlige nordiske fredsdiskursen var både det franske og de angloamerikanske eksemplene viktige. Den første personen å bite

---

seg merke i, er dansken Fredrik Bajer. Han kom tidlig i kontakt med Passy (Nobelinstituttet 2001b), og argumenterte for en felles skandinavisk nøytralitet fra 1870 av, basert på samarbeid mellom selvstendige republikker (Koht 1906:86).¹⁰⁰ Målet skulle være å samle de oppsplittede nordiske folkestammene i et fristatlig samarbeid (Magnusson 2001:1). Det republikanske folkestyret ville så naturlig lede til nøytralitet, som for Bajer var det viktigste element i fredssaken. På 1870- og 1880-tallet argumenterte han for skandinavisk nøytralitet etter sveitsisk og belgisk modell, begrunnet i geostrategiske hensyn (Nobelinstituttet 2001b). Gitt erfaringene med Tyskland som nærmeste nabo, er det ikke vanskelig å forstå hvorfor Bajer opprinnelig ønsket en nøytralitet som var garantert av stormaktene, og heller ikke var grunnleggende pasifist. Forsvarskrig kunne være både nødvendig og riktig. Der hvor Cobden kunne ønske at Storbritannia skulle holde seg nøytralt i forhold til andre staters stridigheter, og ikke behøvde å bekymre seg for militære følger, var stormaktsgarantert nøytralitet i Danmark et konkret politisk virkemiddel for å unngå å bli overfalt av andre stormakter. Etter hvert kom Bajer imidlertid til den konklusjon at nøytralitet heller burde være en "way of life" for Danmark, og at nøytraliteten avhang av folket heller enn stormaktene. Vektlegging av "folket" fant vi også hos blant annet Cobden, men i Danmark ble koblingen mellom folk og fred også sterkt formet av den grundtvigianske forestillingen om folkelig danskhet og det danske (utvalgte) folket som spesielt fredselkende (jf. Bagge 1992; Lundgreen-Nielsen 1992. For grundtvigianismens innflytelse i Norge se Thorkildsen 1998).¹⁰¹ Bajer og andre som var opptatt av fredssaken "oversatte" etter hvert det britiske nøytralitetsbegrepet, slik at det kom mer overens med den etablerte danske diskurs hvor frykten for Tyskland og Russland var sterk, og "folket" var et sentralt politisk og kulturelt begrep. Ved siden av sin agitasjon, gjorde Bajer også en stor innsats for organisering av fredssaken. Han kom i kontakt med Hodgson Pratt på begynnelsen av 1880-tallet, og stiftet *Foreningen til Danmarks Neutralisering* i 1882. Han var med på å organisere det første skandinaviske fredsmøte i 1885 og var også ivrig med i oppbygningen av den organiserte internasjonale fredsbevegelse, både den frivillig organiserte og den parlamentariske

---

¹⁰⁰ Tanken om at samarbeide mellom republikker ville virke fredsskapende kjenner vi som nevnt fra Paine og Kant, og Bajer sto da også senere for en utgivelse av Kants *Den evige Fred*, som han selv hadde oversatt og "forøget med opplysninger".

¹⁰¹ Bajer var elev ved Sorø Akademi fra 1848 til nedleggelsen i 1849, mens skolen var et kultursentrum og den grundtvigianske innflytelsen stor.

(Nobelinstituttet 2001b).¹⁰² For dette arbeidet delte han i 1908 Nobels fredspris med sin svenske venn Klas Pontus Arnoldson.

Arnoldson var inspirert både av Bajer og av angloamerikanske religiøse bevegelser. Han framla en nøytralitetsproposisjon for Riksdagen i 1883, og var sentral i opprettelsen av *Freds- och skiljedomsföreningen i Sverige* samme år. (Magnusson 2001:1; Nobelinstituttet 2001c). I foreningens vedtekter het det blant annet at: ”Närmast vill föreningen verka för, att afgörandet om krig och fred ytterst må bli en *folkens* angelägenhet” (Svenson 1904:18, uthevet i original). Videre ble voldgift lansert som konfliktløsningsmekanisme, og det ble foreslått at landområder og ferdselsårer i størst mulig grad skulle nøytraliseres. Igjen knyttet altså fredssaken til folkestyret, og fred, voldgift og nøytralitet ses som sider av samme sak. Arnoldson (1890:84-86) legger selv generelt mye av skylda for kriger og konflikter på monarkene, og ønsker på samme måte som Bajer at folket, gjennom sine representanter, burde få større innflytelse over utenrikspolitikken. I 1890 skriver han at ”Lige som lovens moralske magt gjør det mulig at indskrænke politistyrken, saa gjør ogsaa nøjtralitets-traktaterne det mulig at indskrænke krigsmakten” (1890:65). Tanken er at hvis man bare kan få blitt nøytrale, så kan man fortsette med det som man egentlig er interesserte i, handel og verdiskaping. Arnoldson (1890:88) tar i forlengelsen av dette også opp den økende internasjonale handel (og det vi anakronistisk kan kalle økende interdependens), og refererer begeistret til ideen om at ”**Nøytrale stater har ret til at forbyde en krig**, som saa sterkt skader deres egne beretigede interesser” (uthevet i original). De ”beretigede interesser” er her åpenbart tilknyttet handel. Generelt regnet Arnoldson med at økende kulturelle og økonomiske kontakter ville lede til velstandsøkning og større mellomfolkelig forståelse, og dermed fjerne årsakene til krig (Magnusson 2001:3; jf. Arnoldson 1908).

I løpet av 1800-tallet utviklet det seg altså en virkelig internasjonal freds- og nøytralitetsdiskurs omkring en del sentrale personer, i forlengelsen av den borgerlig-liberale diskursen som hadde rot i *prudencia civilis*. Folkestyre, frihandel og voldgiftsavtaler var sentrale begreper i denne diskursen, selv om vektlegging og begrepsforståelse varierte med tid og sted. Mot slutten av hundreåret ble også de nordiske statene trukket inn i

---

¹⁰² Bajer var den som i 1890 foreslo opprettelsen av et permanent organ for fredsbevegelsen, opprettet som *Bureau international permanente la paix*, med hovedsete i Bern, i 1891. Han var også byråets første styreleder.

denne diskursen. De ledende figurene her, Bajer og Arnoldson, deltok energisk i den internasjonale fredsdiskursen, og var aktivt med på å tilpasse denne internasjonale diskursens begreper til de nordiske lands nasjonale diskurser. Særlig viktig i denne sammenheng er den grundtvigianske ideen om de nordiske folk som spesielt utvalgte og spesielt fredlige. Bajer og Arnoldson skulle også få stor betydning for norsk fredsdiskurs. Mens Bajer både skrev og organiserte, var Arnoldsson i første rekke agitator. Han skrev en rekke bøker om fredssaken, og reiste rundt som folketaler i både Sverige og Norge. For den norske fredsbevegelse og fredsdiskurs ble Arnoldson en viktig direkte inspirasjonskilde. Dels gjennom foredragsreiser rundt i landet og artikler i norske og svenske publikasjoner, men også, som vi straks skal se, mer direkte i forhold til Stortinget.

5. Norsk fredsdiskurs – ”folket” i sentrum

Mellom midten av 1860-tallet og begynnelsen av 1880-tallet gjorde kampen om parlamentarismen at spørsmål om nøytralitet, fred og voldgift stort sett falt utenfor den norske politiske diskursen. Da de kom opp igjen, var det atter innen den internasjonale diskursens termer. Arnoldson forsøkte nemlig tidlig å trekke med norske politikere i arbeidet for freden. I 1883 foreslo han som nevnt for den svenske Riksdagen at Sverige skulle søke å få godkjent en garantert, permanent nøytralitet, og han oversendte kopi til Stortinget for at det skulle kunne uttale seg (Koht 1906:89-90). Stortingets Venstreforening gikk enstemmig inn for at partistyret burde følge opp saken på best mulig måte, ettersom det enkelte lands garanterte nøytralitet styrket den allmenne freden, og nøytraliteten ”ved at sikre mod fremmed angreb styrker landets evne til at nytte sine hjulpekilder og utvikle sine institutioner” (siteret i Arnoldson 1890:59). En garantert nøytralitet ble vurdert som en sikkerhet som gjorde at man kunne bygge ned eget forsvar, og benytte landets ressurser bedre. Saken kom imidlertid aldri videre, da Stortinget hadde annet å stri med – riksrett og regjeringsskifte (Koht 1906:90).

5.1 Ideer rundt 1880 – folkestyre, sparepolitikk og fred

Allerede noen år før Arnoldsons innspill hadde spede drypp av fredsagitasjon gjort seg gjeldende, typisk nok i forbindelse med kampen for folkestyret og sparepolitikken. Og som i så mange andre politiske debatter var Bjørnson en sentral figur. Selv om det fantes variasjoner innen hovedrepresentasjonen i fredsdiskursen, kan Bjørnson godt sees som foregangsfigur i denne representasjonen.¹⁰³ Gjennom skiftende ideologiske perioder forble han en fredsvenn, og agiterte for reduksjon i rustninger, nøytralitet, voldgift og nasjonale minoriteters rettigheter. Hans første innspill i fredssaken kom i 1880, typisk nok

---

¹⁰³ Dette er ikke for å antyde at han var alene, ei heller at det var full enighet innen hovedrepresentasjonen. Bjørnson var allikevel helt sentral i etableringen av fredsdiskursen, og det var umulig å komme utenom ham i norsk politisk diskurs. Han hadde også en sterk posisjon i dansk diskurs generelt, og dansk fredsdiskurs spesielt. Andre som markerte seg innen hovedrepresentasjonen rundt 1900 var, som vi kommer tilbake til, Halvdan Koht, Bernard Hanssen, Christian Lous Lange, Jørgen Løvland, John Lund, Hans Jakob Horst og Viggo Ullmann. Hanssen var stortingsrepresentant, mesen for fredsbevegelsen og medlem av Nobelkomiteen 1913-39. Lange var sekretær for Nobelkomiteen 1900-09, sekretær for den Interparlamentariske Union 1909-33, Nobelprisvinner i 1921 og medlem av Nobelkomiteen 1934-38. Løvland var Stortingsrepresentant og regjeringsmedlem i flere omganger, utenriksminister 1905-08, statsminister 1907-08 og leder for Nobelkomiteen 1901-22. Lund var stortingsrepresentant, delegat til en rekke fredskonferanser og medlem av Nobelkomiteen 1897-1913. Horst var stortingsrepresentant, medlem av Den internasjonale voldgiftsdomstol i Haag 1906-29 og medlem av Nobelkomiteen 1901-30. For Ullmann se note 113. Når vi legger til Kohts kontakter med Nobelinstituttet (se note 1) og at Bjørnson var medlem av Nobelkomiteen 1901-06, så er det åpenbart at det her var snakk om et lite sett mennesker som alle kjente hverandre, hadde mulighet til å støtte fredssaken økonomisk og hadde politisk innflytelse.

i et kampskrift for republikken. Der argumenterte han mot den stående hær, den var nemlig en fristelse til ufred:

Der er al Sandsynlighed for, at det er den, som hindrer vort lille Folk i at bede alle de andre civiliserede Samfund om at indgaa den Overenskomst med os, at ethvert opkommende Trivestemaal os imellem maa faa løses ved Voldgift; ti gjorde vi det, saa gik de andre utvilsomt ind paa det. Der er al Sandsynlighed for, at dersom bare et eneste lidet Folk gjorde dette, saa kom de andre Smaafolk snart efter, og det med grænseløs Jubel (Bjørnson 1880:46, uthevet i original).

Den logiske følge av dette var så at også de store folk ville legge ned våpnene. Så vidt tidlig finner man altså ønsket om voldgift som konfliktløsningsmiddel, og ideen om at det er ”folket” som står sentralt, eller til nød samfunnet, ikke statsmakten. I tillegg finnes også ideen om at de små folk må gå foran som et godt eksempel for de store, og at de store folk av nødvendighet må følge eksempelet til de små. Denne ideen om de små folks misjon som fredsskapere er noe av et *Leitmotiv* i Bjørnsons fredsagitasjon, og gjenfinnes også i datidens og senere tenkning om norsk og skandinavisk utenrikspolitikk.¹⁰⁴ Denne ideen, som naturlig nok var fraværende hos britiske og franske tenkere, har klare fellestrekk med grundtvigianismens syn på det danske eller de skandinaviske folk som de spesielt utvalgte og fredselskende. Bjørnson var da også lenge sterkt engasjert i grundtvigianismen, og ble av mange regnet som Grundtvigs logiske etterfølger.

Kampen mot den monarkiske statsmakten og sammenhengen mellom folkestyre og fred ble også tatt opp av andre, langs de samme linjene som Bajer og Bjørnson. Den senere statsrevisor og helt sentrale figur i den norske fredsbevegelsen, N.J. Sørensen, skrev, også i 1880, at ”Kongedømmets Purpur bremmet er med Blod som Bøddelkaaben” (sitert i Koht 1906:56).¹⁰⁵ Sørensen fikk på bakgrunn av dette 60 dagers fengsel for majestetsfornærmelse, men ble valgt til Stortinget i 1882 på bakgrunn av agitasjon for fred og avvæpning (Claussen 1953:159). Den samme folkelige oppslutningen kan i noen grad leses ut av arbeidet til Andreas Øyen. I 1882 ble han svært inspirert av et opprop om fred fra *The International Arbitration and Peace Association* og dets leder Hodgson Pratt, og gikk igang med å samle medlemmer til en *Nordisk forening mod krig*. I løpet av halvannet år

¹⁰⁴ Slik sett foregrep skandinavisk diskurs i noen grad ideen om de nøytrales fredsskaping, som vanligvis assosieres med den belgiske folkerettslærde Deschamps og hans begrep om *paciférance* (fredsføring) fra 1898. En viktig og talende forskjell ligger imidlertid i at Deschamps så statene som de handlende agenter, mens nordmenn og dansker var opptatt av folkene.

¹⁰⁵ Sørensen var en periode folkehøgskolelærer (Aarek 1985:14), og som vi senere skal se var tilknytning til folkehøgskolene og grundtvigianismen felles for mange av de sentrale personene i den norske fredsdiskursen. Fredssaken ble mot slutten av 1800-tallet en del av et sett ”liberale” saker, som stemmerettsutvidelse, kvinnefrigjøring, trykkefrihet og skille mellom stat og kirke. Det er derfor ikke uventet at vi finner støtte til fredssaken parallelt med andre ”mot-kulturer” som målrørse, avholdsbevegelse, folkehøgskolebevegelse og i noen grad Haugianisme og dissenterbevegelser.

kunne han melde om 21603 medlemmer i Norge, og han igangsatte også et medlemsblad for foreningen.¹⁰⁶ Øyen var nok mer opptatt av målet, fred, enn veien mot det, men han reiste ivrig rundt og agiterte for fredssaken, og var slik sett viktig i innføringen av sentrale begreper som fred, nøytralitet og voldgift i norsk diskurs.¹⁰⁷ Også på Stortinget kom fredstankene opp igjen, gjennom Wollert Konow (SB) som traff Fredrik Bajer på fredskongress i Bern i 1884 og deretter fikk stiftet *Den norske fredsforening* i 1885 (Koht 1906:90-91). Formålet skulle være ”inden det norske samfund at virke for tilslutning til det internationale arbeide for fred og voldgift samt til opnaelse af et billigt og folkeligt værn for vort land” (sitert i Claussen 1953:161). Allerede i stiftelsesøyeblikket var altså koblingene til den internasjonale diskursen eksplisitt, og i forhold til forsvar er det her en nedrustnings- og sparelinje heller enn pasifistisk linje som viser seg. At fredsdiskursen var innleiret i forsvarsdiskursen og den finanspolitiske diskursen er for øvrig heller ikke noe særnorsk fenomen. Imidlertid førte ikke disse tidlige tilfellene av materialisering av diskursen til noen varig organisasjonsdannelse, og det er typisk at alle disse tidlige innspillene hadde nær sammenheng med internasjonal diskurs. De bærer mer preg av å være norske avspeilinger av internasjonale ideer enn å være særegne innspill i en norsk fredsdiskurs. Fredstanken brukes som tilleggsargument og begrunnelse, men er ikke sentral i seg selv. Det manglet altså profilerte norske bærere av fredstanken ”på norsk”.

5.2 1890 og utover – varig etablering og materialisering av norsk fredsdiskurs

Mangelen på talerør for freden i Norge skulle bedres rundt 1890, etter direkte inspirasjon fra Arnoldson, og ikke minst gjennom Bjørnsons mer fokuserte innsats for fredssaken. Ved siden av sitt generelle fredsengasjement var Arnoldson også svært opptatt av at Sverige skulle ha et fredelig forhold til Norge, og om nødvendig la Norge gå ut av unionen. Vinteren 1889-1890 var han på foredragsturné i Norge, og besøkte Bjørnson på Aulestad, og det er gode grunner til å anta at dette møtet var den utløsende faktor for Bjørnsons ivrige fredsarbeide på 1890-tallet (Finsland 1948:36). Bjørnson skrev samme

---

¹⁰⁶ Dette tallet kan ikke måles direkte mot andre organisasjoners medlemstall, ettersom det ikke var noe krav om medlemsavgift, bare tilslutning til fredstanken.

¹⁰⁷ Øyen ble etterhvert mer opptatt av ”sparsomhet og fred” enn fred i seg selv, og la i 1886 frem et brev med 31715 underskrifter for Stortinget, hvor det ble bedt ”om Indfrielse af den i lang Tid udlovede Sparsomhed i Statshusholdningen, om Nedsættelse af Embedslønninger og Pensioner samt Afkortning i Militærøvelserne” (sitert i Koht 1906:89).

høst forordet til den norske utgaven av Arnoldsons bok *Lov – ikke Krig mellom Folkene*.¹⁰⁸ Her kommer han inn på en del helt sentrale poeng i vår sammenheng. Han påpeker først hvordan krigen skaper statsgjeld, og er hovedansvarlig for de høye tollsatsene (Bjørnson 1890:3,8). Igjen fordømmes krigen på basis av de utgifter den bringer med seg, og det illustreres hvordan frihandel ville lette den økonomiske byrden på folkene. Frihandel leder til fred, like så sikkert som at tollmurer leder til krig og revolusjon.

Videre understreker Bjørnson (1890:4-5) hvordan ”fred mellem folkene [...] blir til i menneskenes sinn”, og at man derfor må legge om historieundervisningen ”fra fordom, fra fyrstetjenestens dyre og mørke dage, [og] inføre en folkenes historie”. Utdanning av folkene, en endring i deres forståelse, vil altså føre til større forståelse og fred mellom dem.¹⁰⁹ Bjørnson (1890:8) kommer også inn på det dagsaktuelle forholdet til Russland, hvor han innrømmer at det kan komme til konflikt, og skriver at, ”Er vi allesammen enige om for fredens skyll at ønske voldgift, – kan da et stort *folk*, der er i så mangfoldig åndsbevægelse som nu det russiske, virkelig nægte os det?” (min uthevelse). Det er altså det russiske folk man skal forholde seg til, uavhengig av styresettet i Russland. Like talende er imidlertid understrekingen av at folkets samlede vilje er det sentrale for å oppnå fredelig konfliktløsning, ettersom ingen kan gå imot et samlet og enig folk. Bjørnson (1890:9) avslutter forordet, som er meget representativt for hovedrepresentasjonen i norsk fredsdiskurs, med å understreke at de små folk, nordmenn og svensker (igjen folk, ikke stater), burde gå inn for gjensidig fullstendig avvæpning. Begrunnelsen er (som i 1880) at dette kunne virke som et eksempel til etterfølgelse, og lede andre og større folk i riktig retning. Alt i alt er altså krigen et onde som koster den jevne mann og kvinne mye, og hvis motsats er frihandel og øket forståelse mellom folkene. Det er også klart at folkenes vilje er sentral, fred er en viljeshandling fra folk til folk, og de små (skandinaviske) folk kan og bør gå i bresjen for mellomfolkelig fredsbygging.¹¹⁰

Bjørnsons forord ble kritisert i Morgenbladet, et angrep Bjørnson svarte på i et foredrag i Arbeidersamfundet 7/12 1890. Der understreket han at han ikke var forsvarsnihilist, han

¹⁰⁸ Det er talende at bokas svenske tittel var *Är världsfred möjlig?* og at den på engelsk fikk tittelen *Pax Mundi*. I Norge var fokuset på ”folket” og fred gjennom lov mer selvsagt enn i Sverige og Storbritannia.

¹⁰⁹ Tanken om at utdanning kan lede til fred kan gjenfinnes på tvers av representasjonene i den norske fredsdiskursen, og er uttrykk for en generelt liberal og utviklingsoptimistisk tanke – intellektet kan styre menneskenes natur, og folket kan læres opp til å gjøre det riktige.

mente at Norge måtte ha et forsvar ”så lenge vårt land levde i en uordnet union med et annet folk”. Imidlertid så han ingen hensikt i å væpne seg mot stormaktene (i dette tilfelle særlig Russland), mot dem kunne Norge allikevel aldri stå seg. Bjørnson framholdt i stedet at ”Det vi måtte gjøre, var å ruste oss, ikke i krigsbruk, men i vår ånd, i vårt arbeid for alt det som kan styrke fedrelandskjærligheten, og derigjennom fedrelandet.” (sitert i Finland 1948:42-43). Et sterkt og samlet folk var det beste forsvar.¹¹¹

Arnoldsons foredragsreise i 1889-90 ledet også på andre måter til en begynnende materialisering av norsk fredsdiskurs. I Skien traff han stortingsrepresentanten Paul Steenstrup Koht, Halvdan Kohts far, som etter inspirasjon fra Arnoldson tok voldgiftssaken til Venstres stortingsgruppe (Svenson 1904:28; Koht 1906:101).¹¹² I mars 1890 ble så en voldgiftsadresse framlagt for Stortinget, og først og fremst argumentert for av Venstres gruppeleder Viggo Ullmann.¹¹³ Voldgiftsadressen ble vedtatt med 89 mot 24 stemmer, og den inneholder en rekke interessante passasjer. Stortinget oppfordret kongen til å slutte forpliktende avtaler med andre land om avgjørelse av stridigheter ved voldgift. Disse avtalene skulle riktignok sluttet med ”fremmede Magter”, men det er ikke statsmakten som er det operative begrep i adressen. Voldgiftsideen baseres nemlig på ”det innbyrdes Forhold folkene imellem”, ut i fra den oppfatning at ”i Forholdet mellem Folkene [trænger] Tanken om Stridigheters Afgjørelse ved Voldgift sig frem med uimodstaaelig Magt”. Det man tenker seg regulert er altså forholdet mellom folkene, av bekvemmelighetshensyn ordnet gjennom statsmaktene. Også med hensyn til de konkrete norske forhold står folket sentralt, ettersom bevisstheten om krigens barbari etter 75 år med fred har ”trængt igjennem i alle Folkets Lag”, og voldgiftstanken derfor hadde ”Tilslutning hos den overveiende Del af vort Folk” Inngåelse av voldgiftsavtaler vil derfor ”være til ubetinget Lykke for vort Folk” (Stort.Forh. 1890 Bd. 9:26-27). Gjennom denne argumentasjonen reises da Stortinget opp som folkets sanne representanter. Som

¹¹⁰ Den slående likheten mellom argumentasjonen her og i senere arbeider av Bjørnson [1892a,b,c, 1895] (1898, 1907) viser kontinuiteten i hans synspunkter på veien til fred, med frihandel og de små folk i bresjen.

¹¹¹ Ideer om at forsvaret av landet måtte bygge på nasjonal velstand og moralsk kraft, finner man i Stortinget allerede i 1836 (Kaartvedt 1964:494). Da var de imidlertid knyttet til en finans- og forsvarspolitisk diskurs, ikke en fredsdiskurs. Et moralsk forsvar var i 1836 å foretrekke fordi det var billigere, ikke fordi det ville øke sannsynligheten for fred.

¹¹² Halvdan Koht traff ved samme anledning Arnoldson, og skrev siden om det sterke positive inntrykket han fikk (1901c).

¹¹³ Både Ullmann og Koht tilhørte venstrefloen av Venstre. Koht var del av Bjørnsons omgangskrets i sin studietid, hadde sin sterke støtte fra arbeiderforeninger og var aktivt med i kampen for allmenn stemmerett (Skard 1982:18). Ullmann var aktiv i folkehøgskolebevegelsen, pasifist av religiøse grunner og en av Venstres viktigste ideologer i perioden 1885-1900 (Thorkildsen 1998:278-280).

Neumann (2001b:79-80 *et passim*) har vist er dette typisk for den folkelige nasjonalismen som sto sterkt i Venstre på slutten av 1800-tallet.¹¹⁴ Stortinget ble definert som nærmest naturlig tilhørende nasjonen, mens de andre delene av statsmakten langt på vei var ”unasjonale”. Det er derfor en klar logikk i at det er Stortinget som presenterer ideen om samarbeid mellom folkene, og at ideen presenteres som utgått av folket.¹¹⁵

Det er videre symptomatisk at Stortinget ivrig gikk inn i interparlamentarisk arbeid fra 1890 av. Stortinget var det første parlamentet som bevilget reisegodtgjørelse til representantene ved de internasjonale fredskonferansene,¹¹⁶ og også det første parlament som støttet den Interparlamentariske union økonomisk. Denne støtten ble fra 1897 av gitt årlig, av et enstemmig Storting. Ettersom Norge ikke hadde noen egen stat-til-stat representasjon i europeisk diplomati, og det fantes en utbredt skepsis til diplomatiet som sådan, støttet norske parlamentarikere ivrig en organisasjon hvor ”folkenes” representanter kunne møtes og de kunne fremme Norges sak. Noe av det samme kommer fram ved Haag-konferansen i 1899, hvor det, tross norske protester, heller ikke var egne norske representanter, kun to “teknisk delegerte”. I følge statsminister Steen “maa disse vore tilforordnede tjene som et diplomati ad hoc til værn mod det officielle” (sitert i Agøy 2001:16). Det europeiske diplomati måtte man altså verge seg mot, og holde seg unna hvis en ikke kunne få møte som representanter for folket.

Igjen kom altså inspirasjonen utenfra, men i 1890 var fredstanken såpass utviklet i norsk diskurs at den begynnende materialiseringen av diskursen ble varig. Dels skyldtes nok dette øket bevissthet om fredssaken som sådan, men det må også forstås som ledd i unionsstriden mot Sverige. For mange var det eneste landet Norge syntes å ha grunn til å frykte nettopp Sverige, og dermed så de arbeidet for voldgift som en mulighet for å binde Sverige til en fredelig oppløsning av unionen. Det var allikevel ikke enighet innen den fredsvennlige representasjonen, som var den dominerende representasjonen i fredsdiskursen, om voldgift kunne benyttes i unionsspørsmålet. Bjørnson (1896b) var for,

---

¹¹⁴ Omtrentlig samtidig som voldgiftsadressen ble sendt til kongen, ble *Stortingets Fredsforening* stiftet, med de fleste Venstrerepresentantene som medlemmer. Det er uklart nøyaktig hvor mange medlemmer foreningen hadde til enhver tid, men rundt 1910 var alle Stortingets medlemmer nominelt også medlemmer av fredsforeningen (Falnes 1938:105-106).

¹¹⁵ Adressen ble for øvrig avvist av den svenske regjeringen, på samme måte som en lignende adresse i 1897 og et vedtak om å gjøre Norge og Sverige nøytralt i 1902, som ble lagt fram ”i overensstemmelse med folkets ønske” (Indst. S. XXXXIII 1901/1902:7). Det sto et enstemmig Storting bak både adressen fra 1897 og vedtaket fra 1902 (Koht 1906:kap. 16).

mens Koht (1901a) var uvillig til å la spørsmål om nasjonalt selvstyre løses ved voldgift. Fredssaken ble i tillegg en første test for øket norsk kontroll over utenrikspolitikken. Stortinget ønsket å selv kunne gå inn på forpliktende voldgiftsavtaler, uten å gå veien om den svenske utenriksledelsen.¹¹⁷ En enda nærere sammenheng mellom de to spørsmålene, som inkluderte et klart element av rettferdiggjøring, ble lagt fram i samtiden. Halvdan Koht (1906:107) skrev kort tid etter unionsoppløsningen at ”Det var elles eit nært samanheng millom sjølvstendesaki og fredssaki, baade i tanken og i live; for baae tvo hadde vaksi fram or det samfolkelege rettskravet, og med baae tvo var det meiningi aa tryggje Norge mot all ufredleg politikk”. Fredsdiskursen, unionsdiskursen og forsvarsdiskursen var altså sterkt innleiret i hverandre, intervensjoner i den ene kunne fort ha ringvirkninger i de andre, og i siste instans kunne ens posisjon i en av diskursene avgjøre hvilken posisjon en kunne ha i de andre.

Utenfor Stortinget gikk materialiseringen noe tregere, men i 1894-95 ble *Norges Fredsforening* etablert, med Bernard Hanssen som leder og Dikka Møller som økonomisk drivkraft.¹¹⁸ Imidlertid ble foreningen allerede fra starten preget av intern strid, mye på grunn av den tette innleiringen mellom freds-, unions- og forsvarsdiskursene. Det var splittelse over flere saker, for eksempel om unionsspørsmålet kunne løses gjennom voldgift eller om selvstendighet måtte unntas, og om man skulle søke et skandinavisk nøytralitetsforbund eller arbeide bare med norsk nøytralitet. Det viktigste skillet gikk allikevel mellom de som var mot all krig, og derfor ville avvæpne, og de som godtok forsvarskrig og derfor mente det var viktig å opprettholde forsvarsevnen. Det varierte hvilke fløyer som dominerte i foreningen, og den stadige striden gjorde at den politiske innflytelsen var beskjeden. Stortinget nektet da også å støtte foreningen, ettersom dens politikk ble oppfattet som ekstremistisk pasifisme. Det ble heller ikke vurdert som nødvendig med fredsarbeid i det norske folket, etter som det ”inden vort Folk raader en

---

¹¹⁶ Paul Koht møtte som vara for Ullmann ved fredskonferansen i London i 1890 sammen med representantene Horst og Lund, delegatenes rapport finnes som (Stort. forh. 1891 Bd. 5, Dok.101). Halvdan Koht var med til London, og skrev siden om hvordan turen hadde vært ”som eit møte med inngangen til ei ny tid, ny historie” (1951:59).

¹¹⁷ At kravet om egen norsk utenrikspolitikk var nært knyttet til fredspolitik, voldgift og nøytralitet ses blant annet i Bjørnsons argumentasjon (Finsland 1948:46). For en mer generell oversikt, se Bjørgo mfl. (1995:327-331).

¹¹⁸ Møller var søster av Herman Anker, som grunnla den første norske folkehøgskolen – Sagatun. Grundtvigianismen sto sterkt i familien (Schjøtt 1902).

aldeles gjennomgaaende Overbevisning om Freds- og Voldgiftssagens store betydning og Gavnlighed” (Indst. S. No. 171, 1896).¹¹⁹

På annet hold kom imidlertid fredstanken til politisk uttrykk. Koblingen mellom selvstyre og fred, Norges sak og den generelle fred er for eksempel tydelig i de brevene Bjørnson skrev til ledende europeiske aviser og blader utover 1890-tallet.¹²⁰ Her beskriver han fredsarbeidet som en kamp for folkelig kontroll over utenrikspolitikken:

Det uregjerlige folk har, efter så mange erobringer i den indre forvaltning fra kongemagt og fra bureaukrati, nu også begyndt å ville fratage begge den udenrigske politik. Det vil rent ud avskaffe den gennem voldgiftstraktater og anerkjendte neutralitetsforbund (Bjørnson 1898:10).

Folkelig kontroll over utenrikspolitikken skulle altså lede til dens fullstendige avskaffelse. Eksempelet var Norge, men argumentet hadde generell gyldighet for ”små folk”.

Bjørnson (1898:13,17,35) konkretiserte også Norges posisjon og kamp:

Når Norge vil ha egne konsuler [...] og når det vil ha egen udenrigsminister til å lede disse konsuler, så er det ikke for å føre en politik ved siden av Sverigs; det er for ingensombelst politik å ha. [...] Nordmændenes mål er å få et udenrigsministerium uden udenrigspolitik. [...] det vil altså sige en udenrigsminister uden udenrigspolitik, en udenrigsminister, som sidder og sikrer os mod udenrigspolitik.¹²¹

Senere spesifiserte Bjørnson at det særlig var storpolitikk Norge ikke ville ta del i, og at utenriksministeren skulle ta seg av handel, shipping og internasjonale avtaler. Handel ble åpenbart ikke regnet for å være politisk. Intensjonen var å oppnå sikkerhet gjennom å stå utenfor det europeiske stormaktspolitiske system (Bjørnson 1898:20-21), og virkemidlene for å nå dette målet skulle være voldgiftstraktater, internasjonale domstoler og stormaktsgarantert nøytralitet. Ideen var at ingen (eller lite) utenrikspolitik ville gjøre det mulig ”at holde os udenfor deltagelse i de kombinationer og alliancer som kan drage os ind i krigseventyr sammen med nogle af de europæiske krigerstater” (Løvland i St. forh. 1905-06:45-46), som Norges første utenriksminister formulerte det. Norge skulle fullstendig unngå det europeiske diplomatiets irrganger og intriger. Likheten med Cobdens slagord og ønske om ”no foreign politics” og Franklins vurdering av diplomatiets som ”the workshop in which nearly all the wars of Europe are manufactured” er slående, på samme måte som løsningene er parallelle. Både Bjørnson og Franklin ville klare seg med konsuler heller enn ambassadører, handel var tross alt den eneste form for

¹¹⁹ Jf. *Dagbladets* (1896) begrunnelse for å gå imot støtte til Norges Fredsforening: ”hele vort folk er naturlige og fødte Fredsvenner”.

¹²⁰ Utgitt på norsk som Bjørnson (1898).

kontakt man ville ha med Europa hvor staten kom inn i bildet. Tanken om at den beste utenrikspolitikken var å ikke ha noen utenrikspolitikk kan også finnes i de andre skandinaviske land i denne perioden (Mathisen 1952:48), men det var bare i Norge den ble statsmaktens uttalte politikk.

Et siste poeng ved Bjørnsons argumentasjon er antagelsen om at voldgiftstraktater ville tillate et nøytralt land å stå utenfor all politikk, basert på ideen om at et folk som ville ha fred, ville få fred.¹²² Vi har sett det ovenfor i hans argumentasjon om forholdet mellom det norske og det russiske folk, og enda tydeligere er ønsket om kontakt mellom folkene i forhold til andre små folk. Bjørnson hilste den interparlamentariske konferansen i Kristiania i 1899 med oppfordringen til fredsbevegelsen om “af de smaa folk maa I danne eders avantgarde” (sitert i Aagøy 2001:21). Igjen og igjen understreker han at problemene i forholdet til Sverige ikke har å gjøre med det svenske folket, men med det svenske lederskapets, det vil si adelens, politikk (1898:3-4,19,39,53,70). Så snart det svenske folket kom til makten ville det ikke finnes noen problemer i forholdet mellom folkene.

Bjørnson var inspirert både av Grundtvig og Sars i sin vektlegging av ”folket”, som ble et nøkkelkonsept i generell norsk diskurs fra midten av 1800-tallet.¹²³ Og selv om den romantiske ideen om folket var viktig i hele Europa i perioden, fikk den noen karakteristiske trekk i norsk utenrikspolitisk diskurs, med bakgrunn i særnorske forhold. Den første faktoren, som nevnt i kapittel 3, er at det ikke fantes noen klare bærere av en alternativ utenrikspolitisk tradisjon i Norge, nesten ingen adel og ikke noe eget diplomati. Embedseliten og venstreopposisjonen kunne nok forholde seg til forskjellige forståelser av ”folket”, men Schweigaards begrunnelse av nøytralitet med at det var folkets ønske er ikke vesensforskjellig fra Bjørnsons og Kohts senere argumenter. Den andre faktoren er systemisk, og har sammenheng med Norges geo-strategiske plassering.

Utkantbeliggenheten og mangelen på truende stormakter gjorde at ingen ytre påvirkninger hadde tvunget norske politikere til å tenke igjennom alternative representasjoner av

---

¹²¹ Bjørnson fremmet samme tankene på trykk i Norge omtrent samtidig, best kjent er trolig en artikkel fra VG 11/11 1896 (Bjørnson 1896c).

¹²² Helt parallelle tanker finnes hos Bernard Hanssen: ”Den mand, der i ord og handling viser, at han virkelig vil ha fred med alle og holder fred med alle, han faar ogsaa i regelen være i fred. Saaledes ogsaa folk og folk imellem” (1901:42).

¹²³ Neumann (2001b) er en meget god analyse av “folket” i forhold til “staten” og andre sentrale begreper i norsk diskurs om Norges forhold til andre land.

utenrikspolitikk.¹²⁴ I sammenheng med dette er det også viktig at utenriksstyret var på svenske hender, det var relativt sjeldent at norske politikere forholdt seg til utenrikspolitikk i det hele tatt. Slik sett var det rundt 1900 stort sammenfall mellom fredsdiskursen og den generelle utenrikspolitiske diskurs i Norge. Den siste faktoren har å gjøre med nasjonsbegrepet. I Storbritannia og USA var nasjonsoppfatningen først og fremst politisk, med vekt på folkesuverenitet; alle folk var grunnleggende like. Denne oppfatningen kunne lede til en kosmopolittisk holdning, og håp om en verdensstat. I Norge, hvor inspirasjonen fra tysk romantikk var sterkere, lå oppfatningen av nasjonen i skjæringspunktet mellom politikk og kultur. "Folket" var ikke bare kilden til politisk legitimitet, det var også bærer av nasjonens kulturelle essens, dens ånd og misjon, og noen kosmopolittisk verdensstat var derfor ikke aktuelt. "Folket" var også grunnleggende godt, i motsetning til den angloamerikanske diskursen hvor "folket" ikke hadde noen bestemte iboende kvaliteter. Det var for Sars, Bjørnson og venstrerepresentasjonen generelt ikke bare slik at den politiske legitimitet måtte hentes fra folket, oppslutning om demokratiet var i tillegg et kjennetegn ved den norske folkesjela. Dette nasjonssynet fikk igjen følger for forholdet mellom Norge og Sverige, gjennom motsetningen mellom det demokratiske norske "folk" og den aristokratiske svenske "stat". I norsk diskurs kom begrepene stat og folk til å stå i en binær opposisjon. I de fleste andre land ble statene, gjennom deres utenrikspolitikk, vurdert som viktige aktører i fredsskapningen. I motsetning til dette var fred i norsk diskurs noe man kunne skape på tross av statens utenrikspolitikk.

5.3 Halvdan Koht og den fredsvennlige representasjonen

Halvdan Koht kom som nevnt tidlig inn i fredsarbeidet, og i perioden 1895-1906 var han aktiv både i fredsdiskursen og i den organiserte fredsbevegelsen. Hans historiske oversikt, *Freds-tanken i Noregs-sogo* (Koht 1906a), er datidens mest grundige akademiske gjennomgang av fredssak og Norges rolle i fredsutviklingen, og kildekrift for en rekke av de senere behandlingene av emnet. Hans viktigste innsats kom imidlertid tidligere.

Allerede i 1894 presenterte han sitt første akademiske arbeid, med tittelen *Unionen og freden – En historisk udredning av svensk krigspolitik siden 1814*. Her skriver han:

---

¹²⁴ Disse to poengene understreker igjen likheten mellom Norge og USA, selv om man i Norge kunne forestille seg en trussel fra Sverige. Norge hadde i tillegg et relativt liberalt styresett, og passer slik sett godt med det Ceadel (1996:kap.2) antyder – land hvor man føler seg relativt trygge, og hvor den politiske kulturen er relativt liberal, gir best grunn for fredsdiskurs.

Norge føler ingen lyst til at være med i den europæiske koncert. Vi ønsker intet andet end at arbejde i fred på vor selvstændige udvikling. Vi bærer ikke nag til svenskerne eller noget andet folk; kun føler vi en dyb mistillit til den svenske politik. Heller ikke har vi nogen speciel sympati for noget enkelt rige, – det skulde da være frihedslandene England og Frankrige (1894:144).

”Folket” var som nevnt over et nøkkelkonsept i norsk diskurs, og denne utlegningen er til en viss grad en bekreftelse av den fredsvennlige representasjonen. Imidlertid er bokas hovedpoeng at unionen må oppløses, ettersom den utgjør en fare for det norske folk. Dette var i datiden langt mer radikalt enn for eksempel Bjørnson. Synet på Norges framtidige utenrikspolitikk var allikevel parallelt. Som det går fram av sitatet over, regner Koht med at Norge vil kunne stå utenfor stormaktspolitikken, og at det norske folket vil forholde seg fredelig i forhold til andre folk. Et siste poeng her er tilknytningen til frihetslandene – England og Frankrike. Bjørnson følte samhørighet på bakgrunn av kulturelle bånd, og støttet pan-germanisme i forskjellige varianter i store deler av sitt liv. Hans idé om de små folkene som ledende i fredsutviklingen var knyttet til tanken om at de små germanske folkene skulle samarbeide. Koht var for sin del mer opptatt av politisk likhet, og følte samhørighet med de demokratiske landene. Fred skulle skapes gjennom rett og rettferdighet, ikke bare mellom statene, men, vel så viktig, innen den enkelte stat. Her står Koht tydelig innen tradisjonen etter *prudentia civilis*. Når statene bare fikk gjort slutt på uretten innen landet, ville de slutte å påføre andre land urett. ”Det som ligg i Fredstanken vaar, det er Krave paa at ikkje Magt, men Rett skal raada millom alle Folk og Rike” (Koht 1901a). Koht, som allerede på dette tidspunkt var inspirert av sosialismen,¹²⁵ så internasjonal fred som nært knyttet til samfunnsmessig fred.

Det som skulle binde sammen den samfunnsmessige freden og den internasjonale freden var nøytralitetspolitikk. Det var en god del diskusjon i Norge om hva slags nøytralitet man skulle etterstrebe, men at nøytralitet i seg selv var målet var det lite diskusjon om. Koht skrev i 1902 en utredning for Stortinget om de forskjellige former for nøytralitet, som han siden utvidet og populariserte i en rekke avisartikler (Inndst. S. XXXXIII 1901/1902 Bilag 1 og 2; 1902c). Her skiller han mellom tre former for nøytralitet; *garantert*, *anerkjent*, og *permanent erklært*. Den første innebærer at garantimakter vil sikre landets nøytralitet, og den andre at andre makter har lovet å ikke krenke nøytraliteten. Begge disse formene,

¹²⁵ Han meldte seg ikke inn i DNA før i 1911, men regnet seg som sosialist allerede fra 1896, og tilhørte allerede før dette den radikale delen av venstrebevegelsen. Fredsideer innen sosialismen, basert på kritikk av det kapitalistiske system, kan finnes helt tilbake til Fourier og Proudhon i første halvdel av 1800-tallet (Ceadel 1996:43).

---

eksemplifisert ved henholdsvis Belgia og Sveits, innebærer samtidig at landet selv må opprettholde en stridsmakt som kan holde andre stater ute. Den tredje formen er at den enkelte makt erklærer at den alltid vil være upartisk overfor andre makter. Koht (1902c) kommenterer at den siste formen var en nyhet innen internasjonal lov. Tidligere hadde man bare hatt erklært nøytralitet i forhold til bestemte konflikter. Bjørnson (1896b) hadde argumentert for garantert nøytralitet før 1900, men rundt århundreskiftet kom det en endring i norsk diskurs, i retning permanent erklært nøytralitet.¹²⁶ En garanti ble nå sett som potensielt farlig, den kunne lede stormaktene til inngripen i de små stater (Koht 1901b;1906c). Det ble videre understreket hvordan den etterstrebede nøytraliteten ikke ville være uvæpnet (Koht 1906b). Ikke desto mindre hevder Koht (1902c) at de militære styrker endrer karakter så snart landet erklærer sin nøytralitet: ”Det har ikke lenger Krigshær og Krigsflåde; men det har en væbnet Politistyrke, som har til Opgave at holde orden og hindre Retskrænkelser”. Langs de samme linjer understreker han hvordan nøytrale stater ikke bør væpne seg i en slik grad at andre land blir fristet til angrep.¹²⁷ Endelig tar Koht også opp hvordan hvert enkelt lands nøytralitet bidrar til fred i verden. I første rekke skjer dette naturlig nok ved at de nøytrale stater ikke deltar i krig, og dermed skaper en fredssone. Men Koht (1902c, jf. 1902b) kombinerer også ideer fra Bjørnson og Deschamps, og diskuterer hvordan nøytraliteten kan gjøres aktiv, ”det vil si virksom til at stifte Fred”. Denne tanken var under utvikling i perioden (Mathisen 1952:39), og det var enda uklart hvordan ”fredsføringen” skulle finne sted. Det første skrittet, som Koht sluttet seg til, var imidlertid at de nøytrale statene skulle tilby seg å megle i tilfelle krig. I dette, og den videre ”Aktive fredshævdelse”, så Koht (1902b) ”Veien for de smaa Folk til at opfylde sin Fredsmission”.

---

¹²⁶ Dette var en dreining i to ledd. Først foregikk det en utvidelse av begrepsforståelsen, hvor muligheten for permanent erklært nøytralitet ble tatt opp i diskursen. Inspirasjonen til dette kom fra internasjonal diskurs, ikke minst folkerettsprofessorene Friderik von Martens og Holzendorff (Luntinen 1993:108; Hanssen 1901). Parallelt med dette foregikk det en dreining fra et ønske om anerkjent nøytralitet til en oppfatning om at det klarte seg med den erklærte. Dreiningen kan spores i Stortingets nøytralitetsvedtak i 1898 og 1902 (Koht 1906b). Som man ville vente, tok det noe lenger tid for denne dreiningen å tas opp i den generelle diskursen, Koht måtte for eksempel rette da *Varden* skrev at han ønsket garantert nøytralitet i 1901 (1901b). I dette tilfellet var Koht, både gjennom lederskapet i *Norges Fredsforening*, gjennom avisartikler og som rådgiver for Stortinget, helt åpenbart en av de viktige formidlerne mellom internasjonal og norsk diskurs. Det foregikk også en viss oversettelse av begreper mellom den internasjonale og den norske diskursen, i og med at den permanente erklærte nøytraliteten ble koblet til sparemotivet og muligheten for å avskaffe den stående hæren. Ved siden av Koht var N.J. Sørensen og Bernard Hanssen aktive i denne oversettelsen (jf. *Varden* 1901; *Freds-tidende* 1901a). Den norske regjeringen gikk delvis på tvers av den etablerte representasjonen da den jobbet for en garantert nøytralitet i 1906-07, men ettersom den ble møtt med kritikk fra Koht og andre og ikke fikk gjennomslag hos stormaktene, nøyde den seg med anerkjent nøytralitet og Integritetsavtalen fra 1907, hvor stormaktene lovet å respektere det norske territoriets integritet.

Selv om Koht var helt klar på at det er stater som erklærer seg nøytrale, ikke folk, så gikk han, som antydnet, allikevel inn for en utenrikspolitikk grunnet i folket. Begrunnelsen var enkel: ”folkestyrde Land plar no helst vera dei fredlegaste” (1901a). Koht var også enig med Bjørnson i at de små folkene var sentrale i arbeidet for fred, nøytralitet og internasjonal rett. Han skriver:

[E]ndnu staar der meget tilbage at gi folkeretslig Stadfæstelse, og uden at vi trænger gjøre fordring paa Hæder som "Foregangsfolk", kan vi dog anse det for vor Opgave, at arbeide videre paa denne Udvikling av Folkeretten. Det er i Sandhed den eneste udenrikspolitiske Opgave, et lidet Folk eier (1902c).

Det er altså folket som skal drive utenrikspolitikk, og om dets utenrikspolitikk ikke skal være ”ingensomhelst politik å ha”, så er det kun arbeide for freden som er en rimelig utenrikspolitikk. På et mer abstrakt nivå var det igjen arbeidet for rett og rettferdighet som var sentralt:

[D]et er dei smaae Folka som fører Rettstanken fram. Dei har inga politisk Magt aa halda uppe, dei er beint fram nøydde til aa vera Fredsfolk, dei treng kje ofra stort paa Hær og Flaate, dei har ikkje anna aa vigja Evmorne sine til en Kulturen, og Kulturen det er Rett og Fred (1901a).

Som allerede antydnet, mente Koht at internasjonal fred hadde rot i innenrikske forhold, og i *Freds-tanken i Noregs-sogo – Noreg i den samfolkelege rettsvoksteren* beskriver han hvordan Norge har spesielle forutsetninger som fredsland. Allerede i tittelen antydnes det at folket er sentralt, og hovedbudskapet i teksten er at nordmennene alltid har vært et fredselskende folk. Til tross for sine krigerske konger har folket lengtet etter, og jobbet for, fred. Koht forteller at den første norske fredsavtalen ble gjort med Sverige rundt 1020, og at det var ”eit folkekrav som sette denne avtalen igjennom” (1906a:6).¹²⁸ Videre skriver han at bønder langs den norsk-svenske grensen inngikk sine egne fredsavtaler under krigene på 1600- og 1700-tallet, og at dette var ”den fyrste sjølvstendige folkepolitikken” (1906a:28). Under Napoleonskrigene ble det så inngått separate avtaler som gjorde at handelen mellom Norge og England kunne fortsette, til tross for krigen mellom England og Oldenborgmonarkiet. Koht hevder at dette var fordi ”det synt seg denne gongen òg, at det naturlege freds-krave i folke braut igjennom alle regjerings-bod”

¹²⁷ På bakgrunn av disse argumentene, samt Bjørnsons innspill, er det ikke helt presist når Luntinen skriver om samme periode at: “The Nordic countries saw neutrality as a means of avoiding all foreign policy and escaping defence expense” (1993:110). Tanken var ikke å avskaffe væpnede styrker, men å holde dem på et minimum.

¹²⁸ Det er for øvrig helt uproblematisk for Koht å diskutere enheten ”Norge” og ”folket” som kollektiv aktør rundt år 1000. Det er også riktig som Ottar Dahl (1952:72-73, 77-78) påpeker, at Koht ikke har noe entydig nasjonsbegrep, og at ”folket” og ”nasjonen” ofte brukes synonymt. Det gir derimot liten mening å følge Almås (1975:XIII) i at Koht ikke skiller mellom ”stat” og ”nasjon”. Folkets (dvs. nasjonens) politikk settes jo nettopp opp mot statsmaktens politikk i en rekke av sitatene som her er gjengitt.

(1906a:52). Det norske folket regnes altså som spesielt fredselkende av natur, og folkets vilje til fred overstyrer selv regjeringens politikk.

Boka er ellers full av den samme typen argumenter som Bjørnson brukte, ikke minst med hensyn til problemene som unionen skapte og det gode forhold mellom det norske og det svenske folk i motsetning til det dårlige forholdet mellom statsmaktene. Det er allikevel nødvendig å nevne at selv om han mente at folket var fredelig, så var ikke Koht pasifist. Han avtjente verneplikt, og hevdet at Norge hadde rett til å forsvare seg hvis landet ble angrepet. Fram mot unionsoppløsningen støttet han opprustning, dog ikke bygging av grensefestninger mot Sverige. Det var altså ikke nok bare å *ønske* fred, noe man hadde oppdaget gjennom unionsstriden: ”Det hjalp ikke berre at folket sjølv vilde halde fred; det galdt um aa byggje ein sterk samskipnad, so det med kvart ikkje vart rom for krigstankar” (1906a:97). Løsningen her er allikevel *ikke* å ruste opp, men å hjelpe til med å bygge opp et internasjonalt samfunn. Tidligere forsøk på væpnet nøytralitet hadde i følge Koht lidd ”nederlag på nederlag”, men nøytraliteten ble ikke oppgitt, og det var nøytralitetspolitikken ”som til slutt dreiv det nye retts-krave fram til siger” (1906a:39). Mer rettferdighet mellom folkene, i et internasjonalt samfunn som bygget på voldgiftsavtaler og nøytralitet var Kohts ideal.

De overgripende tankene, hvor rett og rettferdighet mellom folkene og folkets vilje til fred kombineres, blir utdypet i innledningen og avslutningen. I den aller første setningen i boka skriver Koht ”Freds-arbeide, det er stutt sagt arbeide for rett mellom folki” (1906a:1). Seinere utdyper han :

[G]jennom alle stengslur bryt det seg fram i sjolve det gamle samfunde ei ukeveleg drift til folkefred [...] Endaa sterkare vinn denne tanken fram, di større rom rettskrave tek seg i kvart einskilt folkesamfund, – naar nye samfundslag arbeider seg upp til godkjenning og raadvelde (1906a:146).

Når de to siste samfunnslagene, kvinnene og arbeiderne, vinner full rett i samfunnet, vil fredstanken vinne sin endelige seier, ettersom et tilfreds folk vil holde seg unna krigen.¹²⁹

Derfor skriver Koht også:

---

¹²⁹ Her, som i mange andre av Kohts arbeider, kan ”rett” også bety ”rettferdighet”. Det er videre interessant at Koht beholdt det samme grunnsynet på forholdet mellom internasjonal og nasjonal politikk og fred grunnlagt på rettferdighet gjennom hele livet. I 1950 skriver han: “In stressing this aspect of political morals it is in no way my intention to detract from the importance of the strongest possible efforts toward international justice. I think there is an actual connection between the ideas of justice in the two domains of politics. I am convinced that the establishment of social conditions that make people feel content with what society offers them will effectively diminish, if not extirpate, the motives for war” (Koht 1950:371).

Eg trur ikkje paa full siger for fredstanken fyrr enn sjolve folkesamfundi er umskipa og bygde paa breid rettsgrunn; for uretten inni samfunde fostrar ufredstankar, og klassemagt og klassestrid eggjar til valdsverk. [...] arbeide for folkerett og arbeide for samfundsrett lyt derfor gange hand i hand (1906a:149).

Endelig understrekes det igjen at fred særlig må være de små landenes politikk, og fra disse landene ”skal folkefreden breide seg vidare og vidare ut, til han til slutt hev lagt all verdi under seg. Fred og rett er tryggaste verjo for land og folk, og det folke som sèt seg freden til fyrimaal, hev dermed vunni seg frægt rom i sjolve heimssogo” (1906a:150). Det går helt klart fram at det norske folket er blant dem som har vunnet seg slikt rom i historien.

Tre poeng i Kohts framstilling bør trekkes fram. De to første har sammenheng med den borgerlig-liberale diskursen som ble diskutert i kapittel 3 og 4. For det første har vi i hele boka klare eksempler på det som er kjent som ”domestic analogies”, intern fred og folkestyre vil også lede til fredelig utenrikspolitikk og internasjonal fred. Eksempler på denne tanken kan finnes allerede i Lipsius’ idé om at både det nasjonale og det internasjonale felt skulle disiplineres gjennom *prudentia*, og den ble koblet til demokrati med Paine og Kant. Det er allikevel viktig at Koht her ikke nøyer seg med politisk demokrati og formelle rettigheter, han tar opp sosialt demokrati og sosial rettferdighet. Nasjonal og internasjonal rettferdighet er viktigere enn nasjonal og internasjonal rett. Denne utvidelsen av Paine, hvor det som hindrer fred ikke så mye er aristokratiet, men vel så mye den ujevne fordelingen, skulle bli vanlig i sosial-liberal og sosialdemokratisk fredsdiskurs i Europa før, under og etter 1. Verdenskrig. Imidlertid er Koht her helt i forkant av den internasjonale utviklingen, og i Norge bygger han her bru mellom den borgerlig-liberale fredsdiskursen og senere sosialistisk fredsdiskurs. For det andre er det her også tydelige innslag av tanken om ”peace through law”, en diskurs med røtter i Grotius’ idé om *pacta sunt servanda* og som var meget aktuell i og med de pågående folkerettsdebattene og frendskongressene i Haag i 1899 og 1907. Både med hensyn til koblingen mellom innenriksforhold og det internasjonale og med hensyn til folkeretten plasserer Koht seg klart innen den internasjonale diskursen med rot i *prudentia civilis* og ønsket om en stadig økende ordening og regulering av internasjonale forhold. Det tredje poenget har å gjøre med Kohts historiesyn. Ideen om at nye lag av folket har steget fram og tatt del i samfunnet, og derigjennom har utvidet og beriket nasjonen og gjort den mer fullstendig, er sentral i mye av hans forfatterskap. Det er gjennom denne grunntanken han

---

seinere forente sosialisme og nasjonalisme – nasjonen ville bli mer fullstendig ved å ta arbeiderne opp i seg, og arbeiderne ville realisere sin historiske skjebne ved å bli del av nasjonen (Koht [1923]; Dahl 1952:73-74). Ottar Dahl (1952:25-31,74) hevder at Koht kom fram til dette grunnsynet i årene rundt 1910, men Koht var altså inne på disse tankene allerede i 1906. Da var tanken at nasjonene ville realisere sitt potensiale ved først å ta opp nye befolkningslag, og dermed bli i stand til å drive en mer fullstendig fredspolitik.

Målet for de små folk skulle altså være å ikke ha noen annen utenrikspolitikk enn fredspolitikken. Den vanlige tanken i den norske (og nordiske) fredsdiskursen, på tvers av representasjonene, var at et viktig innslag i fredspolitik var å drive (fri)handel. Koht skiller seg her ut, ved at han nesten ikke berører frihandel i sin fredsagitasjon. Et av få eksempler finnes i den redegjørelsen han skrev om Theodore Roosevelts kandidatur til fredsprisen i 1906, mens Koht var rådgiver for Nobelkomiteen.¹³⁰ Der skriver han om Roosevelt at ”han er høgtollsmann, og dermed trur eg at han arbeider mot eit grunnkrav i fredstanken: god samhjelp millom folka; ja, det er vel ikkje fritt, at stenge-tollen beint fram skapar strid” (1906d:46) Frihandel har fredelige følger, mens proteksjonisme, som det går fram seinere, leder til imperialism.¹³¹ I Freds-tidende, som Koht redigerte i 1901-02, er det kun referert til frihandel i forbindelse med uttalelsene fra de internasjonale fredskongressene (som sitert over s.67). Hvordan skal vi forstå at Koht viste så vidt liten interesse for frihandel, mens kampen for frihandel var en viktig del av den fredsvennlige representasjonen både i internasjonal og norsk fredsdiskurs? Brytningen mellom frihandelsdiskursen og den internasjonale sosialistiske diskursen er her sentral. Sosialistenes forhold til frihandel var uavklart. En del tidlige sosialister ga kapitalismen skylda for kriger generelt, en linje som siden ble fulgt opp av Hobson og Lenin. Andre, som Bernstein, gikk inn for frihandel (Fletcher 1988). Det ligger allikevel et potensielt problem i å koble sammen den sosialistiske diskursen og frihandelsdiskursen.

Frihandelsdiskursen, gjerne også med innslag av folkerett (som sitert fra fredskongressen i 1901 ovenfor), lovet at fattigdommen skulle bekjempes i framtiden, gjennom den økte

---

¹³⁰ Ettersom disse redegjørelsene forblir konfidensielle i 50 år, var dette allikevel ikke et innspill i offentlig diskurs. Redegjørelsen er uansett et eksempel på at Koht ved leilighet kunne bruke frihandelsargumentet for fred.

velstand som den frie handelen skapte. Dette står i motsetning til et sosialistisk syn på fredssaken, hvor rekkefølgen er omvendt – øket økonomisk velstand innen hvert land vil føre til internasjonal rettferdighet (jf. Lynch 1999:46-47). Og på denne linjen er det Koht står. Han skriver således i 1902 at fanemerket for det norske fredsfolk skal være ”Rett i folket og mellom folkene!” (1902d:2). Koht gikk av som formann i Norges Fredsforening i 1902, etter uenighet blant annet om landsmøtets agenda (Nag 1985:74-79). På Kohts forslag til agenda var det første punktet:

Samarbeide med arbeiderforeningerne [...] Formanden fremlægger følgende forslag: 'Norges fredsförenings 8de landsmøde er overbevist om at det vil ha den største betydning for fredssagen, at folkenes økonomiske forhold blir organiseret paa retfærdighedens grund' (1902f:57).

Økonomisk rettferdighet vil lede til samfunnsfred, som siden vil lette arbeidet for rettferdighet mellom folkene og internasjonal fred. Ettersom det videre het at man derfor burde gå inn for samarbeide med arbeiderforeningene, samt jobbe for at arbeidskonflikter ble løst ved voldgift heller enn streik og lockout, var det klart at dette var et forslag som var klart sosialistisk i form. Forslaget kan ses i sammenheng med de forslag Hodgson Pratt kom med under fredskongressen i Monaco 1902 (*Freds-tidende* 1902b), men Kohts forslag har langt tydeligere sosialistisk begrunnelse enn Pratts.¹³² Selv om den mer pasifistiske delen av fredsbevegelsen også var opptatt av sosial rettferdighet, ble Kohts forslag for vidtgående for den borgerlig-liberale organisasjonen som *Norsk Fredsforening* var. Her ser vi et eksempel på mislykket oversettelse mellom diskurser: på tross av sin etablerte posisjon maktet ikke Koht å styrke sammenhengen mellom samfunnsfred og nasjonal rettferdighet på den ene siden og internasjonal lov og fred på den andre siden i den norske fredsdiskursen.

5.4 Alternative representasjoner i fredsdiskursen

Ved siden av brytning mellom sosialistisk og borgerlig tenkning, var *Norsk Fredsforening* den arena hvor hovedrepresentasjonen i norsk fredsdiskurs, den fredsvenlige, kom i klareste konflikt med den viktigste alternative representasjonen, den pasifistiske. Denne

¹³¹ Det går tydelig fram av Kohts redegjørelse at han mener at Roosevelt ikke hadde gjort seg fortjent til fredsprisen. At Roosevelt allikevel mottok prisen kan godt sees som et forsøk fra det nylig selvstendige Norge på å skaffe seg en venn i det største av de nøytrale landene, særlig ettersom landets utenriksminister, Jørgen Løvland, også var leder av Nobelkomiteen.

¹³² Det er også interessante likheter mellom Kohts tanker her og ideer utviklet av Hobson og andre briter fra rundt 1900 og utover, det Long har gitt navnet ”New Liberal Internationalism”, med vekt på intern redistribusjon som en forutsetning for fred (Long 1991). Det ligger også elementer av lignende tenkning omkring det nasjonale og det kosmopolitiske hos Kohts tidligere mentor Karl Lamprecht (1914).

---

representasjonen er særlig knyttet til N.J. Sørensen, og kvekermiljøet i Stavanger.¹³³ Der fredsvennene aksepterte forsvarskrig og behovet for et forsvar, gikk pasifistene helt imot retten til å slåss, og ville være med i ”Krigen mot Krigen” (Sørensen 1896a:120).¹³⁴

Konflikten mellom de to representasjonene kom til uttrykk både gjennom diskursens termer og gjennom kamp om makt i fredsorganisasjonene lokalt og sentralt.¹³⁵ Et av de tidlige eksemplene er en diskusjon i pressen i 1896, hvor Bjørnson (Bjørnson 1896a) beskylder Sørensen og hans likesinnede for å være ”Fredsfaar”, som kan komme til å spre ”landsfarlig Faaresyge”. Koht (1901e) benyttet i løpet av sin lederperiode begrepet ”sværmske idealister” om pasifistene, og hevdet at de led under ”en viss grad av blindhed overfor livets faktiske forhold”. Bruken av både ”sværmske idealister” og begrepet ”forsvarsnihilister” skapte strid. Pasifistene svarte med å kalle sine motstandere for ”forsvarsvenner”, og hevde at motstanderne selv var de sanne ”forsvarsnihilister” (Sørensen 1896a:42).

Langt viktigere enn denne bruken av økenavn er allikevel de mer grunnleggende motsetningene og likhetene. Sørensen understreket for eksempel, som Bjørnson og Koht, det klassiske liberale poeng om behov for utdanning. Hvis folket bare lærte om fordelene ved fred, kunne man skape et åndelig forsvar til erstatning for det militære (1896a:40-42). I motsetning til Bjørnson, men mer på linje med Koht, kom han også inn på forholdet mellom nasjonal og internasjonal rettferdighet: ”Det gjælder at arbeide for at avskaffe den indre Krig ligesaa vel som som den ydre Krig; vi maa virke for at faa indført social Fred, som er den eneste Garanti for en varig Landefred, en evig Verdensfred” (1896a:81). Nå er Sørensens syn allikevel sosialliberalt eller kristeligsosialistisk (for å bruke to anakronistiske begreper) heller enn rent sosialistisk. For ham er fattigdommens store problem at den fører til sjelelig forkvakling og håpløshet, ikke de rent materielle forhold. Og løsningen er frihandel, som sikrer fred både innen hvert enkelt land og mellom landene. For med hensyn til frihandel var Sørensen helt på linje med Bjørnson, og hevdet med referanse til Cobden at ”Alle Fredsvenner er Frihandelsmænd” (1896a:87,1896b).

---

¹³³ Kvekermiljøet i Norge var sterkt inspirert fra Storbritannia og USA, og Stavanger Fredsforening ble stiftet i 1894 etter besøk fra amerikanske kvekere. Det var rundt 1900 under 100 medlemmer av ”Vennenes Samfunn” i Norge, men de hadde, som i Storbritannia, stor innflytelse i fredsbevegelsen og fredsdiskursen (Abrams 1993).

Ved siden av det absolutte fredsstandpunkt, er det i synet på ”folket” at Sørensen skiller seg klart fra den fredsvennlige representasjonen. Bjørnson, Koht og andre hadde som nevnt et positivt syn på folket, mens Sørensen (1896a:19,40) skriver: ”Vi er et folk med Slagsmaalslyster fra gammel Tid; der vokser Krigstanker og Krigsbegeistring op om os og i os. [...] Det gjælder at reise vort Folks Mod og Tro opigjen fra et kummerlig Forfald”. Bjørnson og Koht mente at utdannelse ville bringe fram det beste i folket, mens Sørensen ser for seg at en omvendelse er nødvendig. ”Folket” må omvendes, og dette kan ikke skje kollektivt, men må finne sted for hvert enkelt individ. Eller som han uttrykte det i en debatt i 1902: ”Det nytter ikke at fredlægge verden oventil, vi maa fredlægge de enkelte individer” (*Freds-tidende* 1902c:83). I sin vektlegging av individets moralske imperativ står Sørensen i direkte motsetning til Koht (1902a), som skriver:

Folkene selv maa ville Ret og Fred. Dertil trænges ikke, at alle de enkelte Mennesker skal bli saa meget ædlere og bedre end før. Fredssagen er ikke i den Forstand et direkte moralsk Spørsmål for den enkelte. [...] Det som det gjælder om er, at Folkene blir klar over, at deres egen Fordel ligger i Fredssagen.

Sørensens vekt på hvert enkelt individs omvendning, i tråd med et kristent fredsbudskap, konfronteres med Kohts innspill om folkenes opplyste egeninteresse, som selv om det er kollektivistisk heller enn individualistisk, ligger i forlengelsen av den borgerlig-liberale diskursen med rot i *prudentia civilis*, som ble skissert i kapittel 3 og 4.

Sørensen skrev også om fredssaken under psevdonymet Nils Bratt (jf. Koht 1902e), og da ga han uttrykk for et enda mer pessimistisk syn på folket:

Aldrig har vi nordmænd været noget fredsfolk at nævne; det er sandt, dessverre. Et ufredeligt folk var det, som fæsted bopæl i det sønderrevne og vilde land ved den nordlige vej og blev kaldt nordfarende mænd eller Nordmænd. De valgte det højtstræbende, barske og bratte fjeldland, fordi det stemte med deres sind. Det var ufred over landet, og det var ufred i folks sind. [...] Forat vort folk skal leve, maa vi arbejde ihærdig paa dets aandelige udvikling. Ved aandelig oplysning overvinder vi vor onde arv (Bratt 1899:4,28).

Kontrasten til Kohts framstilling i *Freds-tanken i Noregs-sogo* kan knapt bli klarere. Hos Koht har folket alltid vært fredselskende, mens Bratt mener det alltid har vært krigersk. Hos Koht har fredstanken nasjonal rot, den er organisk utviklet gjennom det norske folkets vekst, mens Bratt derimot ser fredstanken som i langt større grad importert utenfra. Hva Koht synes om denne typen framstilling går tydelig fram av en melding han skrev av en annen av Bratts bøker i 1902:

---

¹³⁴ Sørensen trakk aktivt inn Cobden og Bright i sin argumentasjon, og hevdet at de var pasifister. Som nevnt tidligere er det åpent for diskusjon om de var pasifister, men poenget her er at Cobden og Bright åpenbart var kjente navn i diskursen, som Sørensen

---

[S]krifte aat Sørensen har ikkje minste samanheng med heile utviklingstanken, det har slett ingen historisk bakgrunn, og difor vert det so underleg uwerkelegt. [...] Naar ein liksom Sørensen vil sja ei synd (eit forbrot mot tillit til styringa aat Gud) i trygding mot vaade-eld, so kann ein nok koma til liks med han um aa avdoma forsvarsvæpning; men tenkjer ein ikkje paa same barnslege maaten som Sørensen her om dei store naturloverne, so støyter denne tankjerekka heller fraa enn ho dreg til. Det kann vera godt aa vera barnsleg, og denne eigenskapen legg tidt eit fint og mjukt drag yver forkynninga aat Sørensen; men det harde krigsspursmaalet krev ein mannelegare, handfastare tanke (1902e).

Også med hensyn til folkets oppgave, skiller Bratt seg fra fredsvennene. Han er riktignok enig i at det norske folket skal lede an i fredsarbeidet, men i hans framstilling blir det noe Messiansk over denne oppgaven. En ”aandelig vækkelse” hadde gått over landet, og folket fikk dermed en bestemt oppgave ”da det gikk ind i sit andet liv: at gjøre det første skridt til at samle den nordgermanniske stamme og frelse Nordens tre folk fra undergang i selvødelæggende strid” (1899:11,13). En gjennomgående moralsk regenerering er altså håpet for framtiden, og den skal starte med det norske folk. Der hvor den fredsvennene gikk inn for sekulær misjonering for freden, var Sørensens misjonering helt ut religiøs.

En siste forskjell mellom representasjonene ligger i hvordan tilhørighet markeres. Alle de sentrale tekstene i den norske fredsdiskursen referer ekstensivt til internasjonal diskurs, men det finnes noen forskjeller. Innen den fredsvennlige representasjonen er henvisningene i første rekke til kontinentale folkerettstenkere, fra Grotius og Kant via Passy, Bajer, Molinari, Martens og Deschamps til Gobat og Ducommun. Referansene til anglo-amerikanske tenkere er stort sett begrenset til sekulære tenkere som Cremer og Pratt. Innen den pasifistiske representasjonen er hovedvekten av referansene til anglo-amerikanske forfattere, og med tydeligere religiøs islett. Ved siden av Cobden og Bright er det her snakk om Penn, Bentham, Burrit og Gladstone. De to representasjonene i den norske diskursen koblet seg altså i noen grad til forskjellige representasjoner i den internasjonale diskursen.

Etter denne gjennomgangen er det mulig å identifisere diskursens lagdeling. På et helt overfladisk nivå foregår det en strid basert på utveksling av økenavn og skjellsord, men like under dette finnes det motsetninger i spørsmål for eksempel om samvittighetsfritak for verneplikt og hvorvidt *Norsk Fredsforening* skulle gå imot at landet skulle ha et forsvar. Dette var allikevel stridsspørsmål hvor det var mulig å finne kompromissløsninger, og striden kunne glattes over i perioder. Hvis vi går et nivå videre ned, finner vi imidlertid at

---

synspunktene på samvittighetsfritak og forsvarssak hviler på en splittelse der det var vanskelig å finne noe kompromiss, pasifister versus fredsvenner.¹³⁶ Jeg vil hevde at det ligger dypere motsetninger under dette også, som kommer til uttrykk i synet på folket. Den fredsvennlige hovedrepresentasjonen har et grunnleggende positivt syn på folket, mens den pasifistiske alternative representasjonen er meget skeptisk. Et kollektivisk, grundtvigiansk inspirert og optimistisk syn på folket ligger under tanken om at det må være rimelig å forsvare det mest dyrebare av alt – folket. Hos fredsvennene smeltet anglo-amerikanske ideer sammen med mer kontinental inspirasjon og den norske vektleggingen av ”folket”. I motsetning til dette står et individualistisk, dissenterinspirert og pessimistisk syn på folket som summen av enkeltindivider, hvor hver enkelt står ansvarlig for sin egen frelse. Denne alternative, pasifistiske representasjonen var mer direkte knyttet til internasjonal diskurs, og da særlig en religiøst inspirert anglo-amerikansk representasjon.¹³⁷ Denne skissen av fredsdiskursens lagdeling gir også ytterligere forståelse av *Norges fredsforenings* marginalisering. I de periodene hvor pasifistene dominerte, ble foreningen marginalisert ikke bare fordi den sto på en annen linje enn flertallet i folket i forsvarsspørsmålet, men også fordi den ikke delte den almenne positive forestillingen om ”folket” som kollektiv handlende enhet. Denne forestillingen var limet i de dominerende representasjonene av Norge i den generelle politiske diskursen, og å motsette seg den var å innby til marginalisering.

Det kan også nevnes at den motsatte ytterligheten i den utenrikspolitiske diskursen, militarisme, også hadde oppslutning i Norge, særlig rundt 1905. I en artikkel fra dette året, som hadde nasjonalfølelsen som hovedanliggende, reiser oberstløytnant Christensen Japan som forbilde. Han beklager seg over at folket ikke har tilstrekkelig kjærlighet til hæren og flåten, og mener at nordmenn igjen må bli ”eit militært og krigarsk folk”. Landets ungdom måtte oppdras i en militærånd preget av fedrelandskjærlighet: ”Dette

---

¹³⁵ For eksempel trakk Koht seg som leder for *Norges Fredsforening* etter at det hadde blitt flertall for en pasifistisk linje.

¹³⁶ Det var allikevel en viss bevegelse mellom posisjoner. Bernard Hanssen var pragmatisk opptatt av å holde fredsbevegelsen sammen, og neppe pasifist rundt 1900 (Falnes 1938:53), mens han mot slutten av livet (han døde i 1939) ga uttrykk for et religiøst inspirert pasifistisk syn (Aarek 1985:12-13). Imidlertid var denne pasifismen fortsatt kombinert med et positivt syn på folket, i motsetning til den rene pasifistiske representasjonen.

¹³⁷ Norge var det eneste landet utenfor Storbritannia og USA som hadde problemer med en splittelse mellom pasifister og fredsvenner (Abrams 1993:83). I de andre landene på kontinentet var pasifistene enten marginalisert, eller så samarbeidet gruppene uten større problemer. Splittelsen i Norge kan i noen grad forstås på bakgrunn av det sterke religiøse innslaget i norsk fredsbevegelse, men det er også verdt å merke seg at Norge vel var det landet på kontinentet som kom nærmest Ceadels (1996:kap. 2) idealforutsetninger for pasifisme og misjonstrang – liberalt styresett og relativ trygghet.

mannsleige aanddraget som høyrer ein frisk og djerv ungdom til, vert *krigaraand*, naar ungdommen med glad og roleg hug gjeng i striden for fedrelandet og kjempar som heltar, so det lyser av dei” (sitert i Sørensen 2001:410-411). Christensen er i og for seg enig med N.J. Sørensen i at folket i tidligere tider hadde vært krigersk, og at en åndelig endring må til. Imidlertid er han ikke enig i at det norske folket må bli mer fredelig, snarere tvert om. Folket er *for* fredelig, og det er en endring i retning militære verdier og krigerånd som må til. På samme måte kunne Johan Scharffenberg stille spørsmålet om en krig med Sverige var ”den elden me maa igjennom fyrr me kan smelta saman til eit folk” (sitert i Sørensen 2001:413).¹³⁸ Det er allikevel verdt å merke seg at selv om denne typen argumenter nådde et vidt publikum i 1905, så var de stort sett marginale i den utenrikspolitiske diskursen, og nådde ikke opp mot den fredsvennlige representasjonen og den pragmatiske fredspolitikken.

5.5 Begreper diskursive kontekst

I innledningen redegjorde jeg for en påstand framsatt av Neumann og Ulriksen (1995). De hevder at Bjørnsons og Løvlands retorikk om at Norge ikke skulle ha noen utenrikspolitikk, som gjengitt over, var lånt fra Manchester-liberalistene:

Men mens den i verdensmakten Storbritannia fungerte som en parlamentarisk kritikk av statens disposisjoner, ble den i småstaten Norge omdannet til en tese om at det lille, uplettede land kunne isolere seg fra stormaktsspillet simpelthen ved ikke å ha noen utenrikspolitikk (1995:82).

Hvordan står denne påstanden etter gjennomgangen og diskusjonen over? Et aller første poeng er at vi her er interessert i en internasjonal diskurs, hvor Cobden og Bright var viktigere i kraft av at de populariserte ideer og kombinerte frihandel og fred enn som nyskapere. Den norske fredsdiskursen (og det er, som nevnt, i denne perioden nesten det samme som den utenrikspolitiske diskursen) var imidlertid åpenbart nært knyttet til den internasjonale fredsdiskursen. Hvis vi ser på direkte inspirasjon, så er det allikevel, paradoksalt nok, den pasifistiske representasjonen som i størst grad lånte retorikk fra Cobden og Bright. Innen den fredsvennlige representasjonen var ideene fra den anglo-amerikanske diskursen mediert gjennom den kontinentale fredsdiskursen. Passy og Bajer var vel så viktige som Cobden og Bright. Men alt i alt er det påfallende store likheter

---

¹³⁸ Merk her likheten med Sars' (1882:212) syn på friheten i 1814, hvor han slutter seg til at ”der er flydt forliden blod”. Den militaristiske representasjonen sto på samme måte den fredsvennlige representasjonen i gjeld til Sars, og delte så absolutt det kollektivistiske synet på folket.

mellom de utsagn som er sitert fra de amerikanske revolusjonære, Manchesterliberalistene og norske Venstre-ideologer. Om de sentrale personene blant fredsvennene ikke lånte sin retorikk direkte fra Cobden og Bright, så sto de klart innen den samme diskursen.

Imidlertid er det grunn til å ta visse forbehold både med hensyn til begrepenes innhold og med hensyn til ideene om hva slags politikk som skulle føres. Begge disse momentene har sammenheng med at vekten på "folket" både ble sterkere i Norge enn i den angloamerikanske diskursen, og samtidig at begrepet om "folket" fikk en annen valør i norsk diskurs enn i den anglo-amerikanske. I Storbritannia og USA var ideen om folket knyttet til politisk suverenitet og statsmakten. I den norske diskursen var "folket" delvis løsrevet fra, og i mange tilfeller i opposisjon til, statsmakten. Dette er svært viktig, ettersom ideene om folkelig kontroll over utenrikspolitikken, samarbeid mellom folkene og rett mellom folkene utgjorde kjernen av den internasjonale borgerlig-liberale diskursen om utenrikspolitikk. Når "folket" så hadde en annen betydning, som i Norge, førte det til en endring i alle de tilhørende begrepene, som fred og nøytralitet. Som en følge av dette ble følelsen av særegenhet og misjon klarere i Norge enn i noen andre land. Dean kunne nok understreke de fredelige båndene som handelen ville skape mellom landene, og Cobden kunne antyde at Storbritannia ville lede gjennom sitt nasjonale eksempel, men ideen om ens eget folk som *avant-garde* i den verdensomspennende bevegelsen i retning fred og velstand var sterkere i Norge enn i noe annet land i tilsvarende periode. Videre var Norge det eneste landet hvor slike ideer ikke bare ble fremmet i fredsdiskursen eller til nød i parlamentet, men hvor de fikk enstemmig tilslutning i parlamentet og ble landets uttalte politikk. Et viktig poeng i denne sammenheng, er at den norske freds- og nøytralitetsdiskursen materialiserte seg, først og fremst i Stortinget, men også i og rundt Nobelinstituttet, før en mer generell utenrikspolitisk diskurs hadde materialisert seg. Dette er også med på å belyse hvordan freds- og nøytralitetsdiskursen kom til å få en sentral rolle i norsk utenrikspolitisk diskurs.

Andre forhold bidro også til å gi den norske fredsdiskursen visse særtrekk, ikke minst at landet var relativt lite. Dette fikk særlig betydning for nøytralitetsbegrepet. De amerikanske og britiske tenkerne regnet med at nøytralitet innebar ikke-innblanding i andre lands interne forhold, samt å stå utenfor allianser og konflikter. For de små folkene var nøytralitet ikke et spørsmål om å holde seg utenfor andre makters interne forhold,

---

men heller å unngå at andre makter blandet seg i ens egne interne forhold. I denne sammenheng søkte de i første omgang en nøytralitet som var garantert, eller i hvert fall anerkjent. Med utviklingen i tenkningen om nøytralitet gikk de etterhvert over til å arbeide for permanent, erklært nøytralitet, og aktiv fredsførsel fra nøytrale. Begrepet om aktiv fredsførsel ble utformet av Deschamps i 1898, men igjen er det interessant å se nedslaget i Norge i forlengelsen av begrepet om ”folket”. I Norge hadde både Bjørnson og andre lansert ideen om det norske folk som aktivt fredsskapende flere år før Deschamps kom med sin utlegning. Og i motsetning til Cobden, ville ikke Bjørnson bare at det norske folket skulle lede i kraft av sitt eksempel, men energisk gå inn i forbund med andre folk og sette en stopper for krigen.¹³⁹ Dette henger igjen sammen med en annen effekt av det å være et lite folk – begrensede maktpolitiske ambisjoner. Ceadel (1996:kap. 2) antyder at i stater som er preget av sikkerhet og liberalt styre, kan fredsdiskursen generere en ”korsfarer-mentalitet”, og et ønske om en ”war to end all wars”. Jeg vil hevde at den samme situasjonen i et lite land som Norge heller leder til misjonering, freden skal utbres uten våpen i hånd.

Jeg vil altså hevde at selv om Neumann og Ulriksen har rett i at det lå en tanke i den dominerende representasjonen om at Norge kunne stå utenfor stormaktsspillet ved å ikke ha noen utenrikspolitikk, så mangler det hos dem et viktig element. Om staten skulle være passiv, så skulle jo ”folket” ikke bare drive handel, som hos Cobden, men også engasjere seg aktivt i oppbyggingen av et internasjonalt samfunn. I den grad tanken var at folket skulle gjøre dette gjennom statsmakten, og i og med parlamentarismen og unionsoppløsningen var det jo mulig å tenke seg at ”folket” kontrollerte utenrikspolitikken, så ville staten åpenbart ha en sikkerhetspolitikk slik vi forstår dette begrepet i dag. Man ønsket nok på den ene side å isolere seg fra stormaktsspillet, men på den annen side var det også et sterkt ønske om å endre dette spillet.

Her var tanken om samarbeid mellom små folk, og hvordan de små folkene sammen skal virke som eksempler for de store, viktig. Cobden og Bright hadde naturlig nok ikke vært så opptatt av behovet for samarbeid på grunn av størrelse, eller tanker om at de små folkene var mer fredelige enn de store. Disse tankene var imidlertid tilstede også i dansk

---

¹³⁹ Det er allikevel ikke helt klart hvordan Bjørnson konkret tenkte seg at dette skulle gå til.

diskurs. Det er i det hele tatt klare likheter og berøringspunkter mellom norsk og dansk fredsdiskurs i perioden (jf. Finsland 1948), men den danske var preget av naboskapet med Tyskland og nederlaget i 1864. I motsetning til i Norge var det i dansk diskurs en uttalt frykt for at staten skulle bli utslettet. Venstre-agitatoren Viggo Hørup gir et eksempel på dette når han skriver: ”vor lidenhed er vor styrke, lad os gøre os mindre, så vi ikke ligger i vejen, og nogen kommer til at træde på os af vanvare” (sitert i Bagge 1992:448). Her er det lite ønske om aktiv fredshevdelse fra de nøytrale, målet er heller at stormaktene skal glemme ens eksistens.

En siste forskjell mellom norsk og angloamerikansk diskurs finnes i forholdet til den kontinentale tradisjonen. Som det framgår av referanser og tematikk i norsk fredsdiskurs, var inspirasjonen ikke bare britisk pasifisme, liberalisme og frihandel, men også kontinentale ideer om folkerett og rettferdighet i og mellom folkene. Noe av dette har å gjøre med tidsrekkefølge – viktige innspill fra kontinental tenkning kom etter Cobden og Brights tid. Imidlertid ligger det en klar forskjell i hvordan man tenkte om veien til fred innen angloamerikansk og kontinental diskurs. Den angloamerikanske diskursen var preget av tanken om at fred ville komme mer eller mindre av seg selv, gitt ikke-intervensjon og frihandel. Den kontinentale diskursen var i større grad orientert mot organisering, det være seg gjennom voldgiftstraktater, internasjonal domstol eller fredsforbund. I den norske fredsdiskursen var det en helt klar vektlegging av organisering, ved siden av ønskene om ikke-intervensjon og frihandel.

Direkte overføring av begreper finnes klarest med hensyn til frihandel. På tvers av representasjonene, støttet de fleste av deltagerne i den norske fredsdiskursen, men altså ikke Koht, frihandel. Gitt at Norge var et land med en sterkt eksportrettet økonomi er dette ikke nødvendigvis noen overraskelse. Det er imidlertid verdt å merke seg at det sjelden gis noen argumenter for frihandel, ut over at den ville bidra til å skape fred. *Hvordan* norsk frihandel skulle lede til fred forble underforklart. De forklaringene som gis knyttes eksplisitt til Cobden som garantist for sammenhengen mellom frihandel og fred. Mange av ideene har altså store likhetstrekk på tvers av diskurser. Hvis vi så ser på selve overføringen av ideer, så er det klart at Risse-Kappens (1994) teori, som nevnt i kapittel 2, kan øke forståelsen. Det gir god mening å se deltagerne i den internasjonale fredsdiskursen som et transnasjonalt epistemisk fellesskap, som forsøker å skape

---

vinnende koalisjoner gjennom meningsfrender som er sentralt plassert i styringsverket. Arnoldsons agitasjonsreise, hvor han inspirerte både Paul Koht og Bjørnson til å ta opp fredssaken, er i så måte et kroneksempel. Imidlertid passer Norge i denne perioden best med det Risse-Kappen kaller en ”samfunns-dominert” stat, og da ville en forvente større motstand mot de internasjonale ideene over tid. Imidlertid passet ideen om fred grunnet i folket som hånd i hanske med den generelle norske diskursen i perioden, og motstanden mot de nye ideene var svært begrenset, riktignok etter at de var tilpasset norske forhold. Dette tilfellet belyser hvordan Risse-Kappen mangler et analyseapparat som er sensitivt for hvordan begreper og ideer kan endres ved overføring mellom internasjonal og nasjonal diskurs. Her vil jeg hevde at tanken om statsmannen som megler har noe å tilføre. Nå var verken Bjørnson eller Halvdan Koht statsmenn i klassisk betydning, men i den perioden vi behandler her manglet Norge et offisielt apparat for kontakt med utenverden. I en slik åpen situasjon var det fritt fram for andre aktører i oversettelse av begreper, og Bjørnson sto åpenbart i en særstilling i norsk diskurs både hva angikk internasjonale kontakter og hva angikk nasjonal innflytelse. Jeg vil hevde at alle de viktige aktørene innen den fredsvennlige representasjonen bidro til å oversette den internasjonale diskursens begreper til norsk. Imidlertid var dette neppe en bevisst oversettelse, det var mer snakk om å skape en begrepsmessig sammenheng på den bakgrunn at ”folket” hadde en annen betydning.¹⁴⁰ Mer bevisst begrepsforming fant sted med hensyn til nøytralitet, og her var Koht sentral. Koht og Hanssen bidro sterkt til at det ble mulig i norsk utenrikspolitisk diskurs å tenke seg en nøytralitet som ikke var garantert eller anerkjent. Her foregikk det allikevel ingen oversettelse, man tok bare opp og innførte en begrepsutvidelse som virket passende i norsk sammenheng.

Det fantes altså både likhetstrekk og forskjeller mellom norsk og internasjonal fredsdiskurs, men Norge var trolig det landet som i størst grad gjorde fredssaken til et nasjonalt politisk anliggende. Sentralt i denne sammenhengen er ”folket” som diskursens nøkkelkonsept. Begrepene fra den internasjonale fredsdiskursen kunne gjennom vekten på fred grunnet i folkene flyte relativt enkelt inn i norsk diskurs, men ettersom det begrepet som knyttet det hele sammen – ”folket” – som nevnt hadde forskjellig

---

¹⁴⁰ En del av denne oversettelsen var allerede gjennomført av Frederik Bajer, i det han koblet sammen fredsdiskursen og det grundtvigianske begrepet om det utvalgte folk.

betydning, fikk også de andre begrepene en noe annen karakter. På tross av den kontinentale innflytelsen på norsk fredsdiskurs var Norge trolig også det landet som tok opp de angloamerikanske ideene i størst grad. Dette kan man forstå i den retning Ceadel antyder, Norge var trolig det land som i trygghet og liberalitet minnet mest om Storbritannia og USA. Den historiske konstitueringen av norsk diskurs, kombinert med en trygg geo-strategisk posisjon, manglende adel og en ”outsider”-identitet, ga den borgerlig-liberale diskursen om utenrikspolitikk forrang framfor den aristokratiske i langt større grad enn i de fleste andre land.

5.6 Utviklingen i internasjonal og norsk fredsdiskurs 1906-1935

Fram til 1914 var internasjonal fredsdiskurs preget av stor optimisme, ikke minst i forbindelse med den andre Haag-konferansen i 1907. Kapprustning, kolonikappløp, proteksjonisme og forskjellige internasjonale episoder skapte uro, men de ble ansett som problemer som kunne og skulle løses, langt på vei med de samme midlene som presentert i tidligere kapitler – voldgift, internasjonal rett, nøytralitet og nedrustning. En nyhet var den stadig sterkere betydningen som internasjonal organisering ble tillagt. Første verdenskrig skapte ytterligere endringer i internasjonal fredsdiskurs, og igjen hadde Storbritannia den mest aktive debatten. Som Rich (2002) påpeker handlet det der om ”Reinventing Peace”. Krigserfaringen ledet til at en rekke av de fremste fredstenkerne tok veien fra det liberale partiet til Labour, og der fortsatte arbeidet i forlengelsen av Paine, Cobden og Gladstone (Howard 1977:84,100). Imidlertid ble større vekt lagt på kontinentale ideer (Rich 2002:128), og det foregikk parallelt med overgangen til Labour også en dreining i retning velferd og omfordeling. I ytterste konsekvens ble det argumentert for nødvendigheten av overnasjonale organer gjennom en styrking av Folkeforbundet. Det utkrystalliserte seg i perioden minst tre former for liberal tenkning om fred i Storbritannia, en hobbesiansk som forutsatte en sterk overnasjonal sentralmakt, en cobdeniansk som fortsatte å argumentere for frihandel og ikke-intervensjon og ”New Liberal Internationalism” som gikk inn for å opprette funksjonelle, velferds-orienterte organisasjoner som skulle virke mellom og på tvers av statene og virke fredsskapende

(Long 1991; Wilson 1998).¹⁴¹ Ved siden av dette hadde man etter den russiske revolusjon også en sosialistisk, internasjonalistisk representasjon av fred i den internasjonale fredsdiskursen. Den opprinnelige sosialistiske tanken hadde vært at arbeiderne skulle legge ned våpnene i en felles generalstreik mot krigen, men på 1930-tallet foregikk det en dreining i retning solidarisk militært forsvar mot fascisme og nazisme.

Den internasjonale diskursen hadde en del innslag i Norge, men ettersom landet sto utenfor første verdenskrig ble den norske utenrikspolitiske diskursen ikke så grunnleggende rystet som de krigførende lands. Den norske diskursen om fred og nøytralitet endret seg relativt lite i fram til 1920, hvor medlemskap i Folkeforbundet skapte et brudd i nøytralitetslinjen.¹⁴² Det er i det hele tatt usikkert om det gir mening å diskutere noen særegen norsk fredsdiskurs i denne perioden. Det var snarere slik at fred og folkerett var grunnlagsverdier i den generelle utenrikspolitiske diskursen.¹⁴³ At den etablerte fredsdiskursen sto sterkt, og også hadde materialisert seg i Stortinget, kommer til uttrykk i et innlegg fra Mowinckel:

[F]redsbevegelsen er for vårt land den største og sterkeste forsvarsbevegelse, for alle vet, at vårt største og beste forsvar ligger i at de[n] internasjonale våbenbruk nedsettes, blir så sterkt umuliggjort som mulig. [...] Vår røst høres nok, og vår røst har nok innflytelse, det får vi i stadig stigende grad merke, – og vi har så meget større innflytelse, fordi ingen kan mistenke oss for å ha nogen egoistiske eller særpolitiske hensikter eller interesser. For vårt vedkommende vet man at vi taler ut fra ganske objektiv kjærlighet til fred og ut fra troen på rettsfølelsens vekst mellom folkene (St.Tid. 1927:1515-16).

Her gjøres det mellomfolkelige fredsarbeidet til et uplettet ideal for det norske folk, og fredspolitikken blir det norske folks viktigste politikk. Begge deler ligger klart i forlengelsen av fredsdiskursen som ble diskutert i tidligere i kapitlet. Det kan kanskje spores en viss dreining i at det mellomfolkelige fredsarbeidet så tydelig kobles til forsvaret av landet, denne begrunnelsen var sjelden så uttalt rundt 1900. Endringen må sannsynligvis forstås på bakgrunn av erfaringene med nøytralitetens problemer under første verdenskrig. Det er også verdt å merke seg at ideen om at de små folk skulle gå i bresjen i fredsarbeidet, på 20-tallet ble konkretisert i norsk nedrustning. Denne reorienteringen kom til uttrykk i

¹⁴¹ Litteraturen om denne perioden i britisk (og etter hvert også amerikansk) IP-tenkning er stadig voksende. Nylige eksempler er Ashworth (2002), Rich (2002), Schmidt (2002) og Thies (2002). Et viktig poeng, som flere etter hvert har gjort, er at Carr's kritikk av utopisme, som nevnt i innledningen, langt på vei baserte seg på tekster fra før 1914. Videre understrekes det at Carr åpenbart ikke motsatte seg tankene innen "New Liberal Internationalism".

¹⁴² Fure (1996) gir en god gjennomgang av Norges utenrikspolitikk på 1920- og 30-tallet, og understreker hvordan den viktigste spenningen på 20-tallet var mellom dem som ønsket å styrke den internasjonale rettsorden uansett (Mowinckel), og dem som ønsket å sette norske interesser før rettsordenen (Hambro).

Stortingets politikk, og i Stortinget var materialiseringen av fredsdiskursen sterk. Den organiserte fredsbevegelsen gikk imidlertid tilbake i hele perioden. Den spilte liten rolle allerede etter splittelsen mellom pasifister og fredsvenner i 1902, og ble ytterligere marginalisert utover i hundreåret.

---

¹⁴³ Det kom allikevel en del mer spesialiserte tekster, som Lange (1909,1910,1917). Et eksempel på hvor sterkt fredstanken sto i den generelle diskursen kan sees i Lange (1925). Dette, som etter dagens standard ville kalles en lærebok i Internasjonal Politikk, bærer tittelen *Mellempøkkelig Politikk*, og Lange legger svært mye vekt på fredssak og internasjonalisme i folkene.

6. "Norsk utenrikspolitikk: Praktisk fredspolitikk på rettens grunn" - Koht som utenriksminister

Mellom 1906 og 1935 involverte ikke Halvdan Koht seg like tungt i freds- og nøytralitetsspørsmål som i perioden før,¹⁴⁴ dels fordi han ble opptatt med andre ting, men samtidig var fredslinjen altså etablert som landets politikk, og ikke særlig omdiskutert. I løpet av første verdenskrig involverte Koht seg imidlertid i internasjonal fredsdiskurs, i forlengelsen av den britiske *Union for Democratic Control* (Koht 1964:38-41). I denne sammenhengen argumenterte Koht atter for at utenrikspolitikken måtte komme under parlamentenes kontroll, ettersom parlamentene var nærmere folket enn det regjeringene var. Dette innebar i praksis en utenrikskomité i parlamentet.¹⁴⁵ Koht var sentral i oppbygningen av *Norsk Komité for Varig Fred*, men like viktig var hans innspill i internasjonal diskurs. Han deltok aktivt i arbeidet til den nederlandske inspirerte *Central Organisation for a Durable Peace*, og var i 1915/1916 hovedansvarlig for et prinsipp-notat som den samme organisasjonen ga ut – "Parliamentary control of foreign politics" (Koht & Lie 1916). Den viktigste begrunnelsen for parlamentarisk kontroll over utenrikspolitikken var at "The freedom of nations shall never be secure until democracy has asserted itself in foreign affairs" (Koht & Lie 1916:3). Igjen er grunntanken at folkene er fredelige, og at en utenrikspolitikk av og for folket ville være en fredspolitikk; nettopp kjernepunktene i den internasjonale diskursen vi har fulgt, og som hadde rot i *prudencia civilis*.

Mellom 1918 og tidlig på 1930-tallet skrev Koht som sagt lite om fred og nøytralitet. Han engasjerte seg ikke desto mindre sterkt i internasjonal akademisk diskurs, og arbeidet for forsoning mellom akademikere fra forskjellige land. Han beskrev senere (Koht 1962) hvordan han i arbeidet med *International Committee of Historical Sciences* insisterte på at alle land måtte representeres, også taperne i første verdenskrig. Ved historikerkongressen i Oslo i 1928, som Koht var ansvarlig for å arrangere, ble det framhevet hvordan

¹⁴⁴ Han skrev noen artikler og foredrag om emnet i perioden 1906-14, men fra 1918 til begynnelsen av 1930-tallet finnes det nesten ingen ting (jf. Haukaas 1964; Skard 1974). Selv om han ikke hadde så mange innspill i diskursen, så deltok han på internasjonale fredsmøter i årene 1908-10, satt igjen i styret for Norges fredsforening 1910-12, var engasjert som rådgiver for Nobelkomiteen fram til 1913 og var senere medlem av samme komité fra 1918.

¹⁴⁵ En norsk utenrikskomité ble opprettet i 1917, men det er uklart om motivet var større folkelig/parlamentarisk kontroll eller regjeringens ønske om større legitimitet uten å avgi myndighet. Initiativet kom fra regjeringen, men den brukte argumenter i forlengelsen av folkestyret. Se Løvold (2002) for en grundig diskusjon.

historikerne burde hjelpe til å fremme fred og forsoning mellom folkene (Ørvik 1960:250, note 24).

Selv om den ikke ble publisert før nesten 60 år etter at den ble skrevet, finnes det også en nesten paradigmatisk framstilling av Kohts syn på Norges utenrikspolitikk fra denne perioden. Sekstende november 1927, en måned etter DNAs valgseier, kladdet Koht ”Regjeringsprogram for Arbeiderpartiet”. Punktene som dreier seg om utenrikspolitikk kommer til slutt:

*Nasjonal politikk både innad og utad:
Samle folket til arbeid,
hevde dets rett utad
og dets idealer.
Fredspolitik
Nedvæpning så langt som mulig (Koht (uten dato), Pakke 1, konvolutt merket ”Inn i politikken? 1933-34”)¹⁴⁶*

Her er det meste tilstede – den nasjonale samlingstanken, folkets rett og idealer, fredspolitikken (som vel her må regnes som et av folkets idealer) og nedvæpning. Det er også verdt å merke seg hvor lite det finnes av sosialistisk tankegods her, det er snarere det nasjonale som står i sentrum. Kontrasten til den regjeringserklæringen som regjeringen Hornsrud la fram 31/1 1928, forfattet av utenriksminister Edv. Bull, er tydelig. Dette gjelder med hensyn til forholdet mellom det nasjonale og det sosialistiske, – representert ved henholdsvis folket og arbeiderklassen, i betoningen av folkets rett og idealer i forhold til utenrikspolitikken, og i vektleggingen av fredspolitik. Koht syntes for sin del av Hornsrud-regjeringens erklæring var unødvendig provoserende. Etter DNAs valgseier i 1933 forberedte Koht seg på å bli utenriksminister, ettersom Edv. Bull i mellomtiden var død, men han kom ikke med offentlige innspill i den utenrikspolitiske diskursen før Regjeringen Nygaardsvold tiltrådte i mars 1935.

Da regjeringen Nygaardsvold tok over regjeringsmakten forelå det ingen uttalt plan for utenrikspolitikken, og det hadde ikke vært noen offentlig diskusjon av hva slags utenrikspolitikk den skulle følge (Lange 1958:7). Det var innenriksspørsmål som dominerte i den daglige politikken, og som brakte DNA til makten. I utenrikspolitikken, som i den generelle politikken, hadde Halvdan Koht først og fremst et nasjonalt

---

¹⁴⁶ Denne listen er også gjengitt i Kjørheims (1985) innledning til Koht (1985), men der har annen linje blitt til ”Samlet til arbeid”, og en viktig del av meningen blir dermed borte.

standpunkt, i en del tilfeller på tvers av partiets linje.¹⁴⁷ I det utenrikspolitiske følte han seg som fagmann heller enn partimann, som representant for hele nasjonen (Skard 1982:116-117). Det ble også tidlig klart at ”nasjonen” og ”folket” fortsatt var sentrale størrelser i hans utenrikspolitiske begrepsverden. Jeg vil her først se på hvordan Koht relaterte sin utenrikspolitikk til ”folket” i forhold til fredsdiskursen 30 år tidligere. Videre vil jeg se på det som kan kalles Kohts doble fredsprogram – aktiv fredspolitik og nøytralitet, og hvordan han bandt disse delene sammen til et hele.¹⁴⁸

6.1 Folket og freden

I et av sine første innlegg i Stortinget la Koht fram det han skulle kalle sitt utenrikspolitiske program. Han la der først vekt på at den utenrikspolitiske situasjonen var ustabil, og hevdet, som han skulle gjøre helt fram til krigsutbruddet, at det store problemet var den tiltagende kapprustningen i Europa. Videre utdyper han hvordan Norge bør forholde seg til dette: ”Vi for vår part vil sjølvsagt av all vår evne stritta mot både at det blir krig, og at vi kjem med i krigen um so ille skulde henda at krigen på nytt braut laust over verda”. Her lanserer Koht et fredsprogram i to etapper, først forsøke å hindre at det blir krig i verden, dernest, hvis dette feiler, å holde Norge utenfor krigen.¹⁴⁹ Særlig i forbindelse med det første punktet skulle Koht komme til å innta en egen posisjon, gjennom sin aktive fredspolitik.¹⁵⁰ Denne fredspolitikken måtte grunnes i en samlet og sterk nasjon:

Vi kann aldri driva anna enn fredspolitikke, det er det vi må samla all vår evne på. Vi må alltid halda oss dette for augo: vi lever berre gjennom freden. Vi må etter mitt syn setja all vår evne inn på alt det vi kan kalla den indre nasjonale styrken, på alt det som lyfter folket vårt opp og som bind folket vårt i hop, soleis at ber vert ei sann nasjonal makt i livet vårt (St.Tid. 1935:565-566).

En samlet nasjon og et samlet folk var grunnlaget for fredspolitikken, som på samme måte som 30 år tidligere var den eneste utenrikspolitikken for et lite folk. Som tidligere understreket Koht også hvordan fredstrangen var sterk i folket. I en tidlig tale het det:

¹⁴⁷ Koht var for eksempel i utgangspunktet positiv til Folkeforbundet, i motsetning til partiets offisielle linje. Hans Fredrik Dahl (1969) gir et meget godt bilde av Kohts rolle i DNAs overgang ”fra klassekamp til nasjonal samling”.

¹⁴⁸ Selv om det her er fokus på sikkerhetspolitikk, er det viktig å huske at også handelspolitikk og spørsmålet om sjøgrensene var viktige i perioden, for de fleste norske politikere sannsynligvis viktigere enn det rent sikkerhetspolitiske (jf. Koht 1938b). I tillegg har vi også i denne perioden sterke eksempler på innleiring. Den sikkerhetspolitiske diskursen, den handelspolitiske diskursen og etterhvert også forsvarsdiskursen var sterkt innleiret i hverandre. Nøytralitetsdiskursen handlet for eksempel både om forholdet til Folkeforbundet, om handelssanksjoner og om militær vakt versus militært vern.

¹⁴⁹ I februar 1938 omtalte han arbeidet for mellomfolkelig samarbeid og å holde Norge utenfor krig som ”det dobbelte formålet som ligg fyre for norsk utanrikspolitikk, – eit dobbelt formål som i roynda er eitt.” (St.t. 1938:241)

¹⁵⁰ Dette er Kohts eget begrep, se for eksempel (1937b; St.t. 1937:1651; Lange 1958:51-52).

”Folket elska aldri krigen [...] Fred var folkekrave og folkeviljen” (1935a). Disse sitatene kunne vært hentet fra hans egen bok fra 1906. I en stor tale i Stortinget om Italias krig mot Etiopia og den spanske borgerkrigen koblet han også folket klart til den førte utenrikspolitikken, og understreket ”den sterke fredshugen i folket vårt”. På samme måte var det klart ”at folket står bak den fredspolitikken vi har ført”, ettersom fredstanken lå grunnfestet i det; ”heile folket er med på sjølve grunntanken: ingen krig!” (St.Tid 1937:1651). I oppsummeringen av det norske forholdet til sanksjonspolitikken bringes så tanken om det fredselskende folket som det handlende subjekt til sin konklusjon: ”Eg tvilar på at det norske folket nokon gong vil gå i krig so sant det kan halda seg utanfor” (St.Tid 1937:1652). Det er altså i siste instans folket som rår over krig og fred, ikke statsmakten. Folket er også den naturlige referanse og handlende agent i forhold til fredspolitikken som ble ført etter utbruddet av 2. Verdenskrig. Det heter da:

*Det norske folket kan ikkje kjenne det som synd eller svik om det held seg nøytralt i krigen mot Tyskland. Det har aldri vilja føre anna enn **fredspolitik** [...] Det er ein fredspolitik som har djupe røtter i historia vår og i norske politiske tenkemåte (1940, uthevet i original).*

Og atter er altså fredpolitikken historisk betinget og nedfelt i det norske folks psyke.

Denne vektleggingen av ”folket” minner sterkt om diskursen rundt 1900, og Koht knyttet gjentatte ganger direkte an til den etablerte norske fredsdiskursen som han selv var del av. Et eksempel på dette er den tidligere nevnte artikkelen i *Foreign Affairs* (1937a), som ble trykt i *Arbeiderbladet* oversatt til norsk (1937b). Der trekker Koht opp det han ser som bakgrunnen for norsk fredspolitik:

Bjørnstjerne Bjørnson slengte fram slagorde om at når lande hans vann fram til å få sin eigen utariksminister, så skulde norske utarikspolitikk bli ingen utarikspolitikk å ha. Sjølvsagt, om Bjørnson var diktar heilt ut, så hadde han for mykje vett på mellomfolkelege saker til at han meinte dette bokstavleg. Det som han hadde i tankane, det var å sette heile den veldige styrken sin imot det som den gongen var grunnsetninga for all utarikspolitikk, at ein skulle søke trygd lande sitt i krigssamband med andre land. [...] Bjørnson ville at Noreg skulde være strengt nøytralt [...] og han såg klart at slik ein politikk måtte fylgjes med eller jamvel bygge på eit positivt arbeid for ålmenn fredsskipnad. Den politikken som soleis fekk form i fyrstninga av dette hundreåre, har sia legje under alle tankar om utarikspolitikk i Noreg, og eg tenkjer grunnsyne i han er sams for alle små statar i Europa. Historiske vilkår kan ha fest det djupare i hugen hos det norske folke enn andre (1937b).

Her er det flere ting som er verdt å merke seg. Det første er hvordan Koht helt bevisst skriver seg inn i forlengelsen av Bjørnson, og gjennom ham legitimerer det doble fredsprogrammet; på den ene side å bygge opp et internasjonalt fredsforbund, på den

annen å sikre seg gjennom nøytralitet.¹⁵¹ Videre trekkes også det felles grunnsynet hos de små statene fram, selv om det understrekes at det norske folket kanskje er det mest fredelige av alle.¹⁵²

Det var heller ikke bare tradisjonen etter Bjørnson som ble understreket. I trontaledebatten i 1938 (15/2) trakk Koht opp den historiske norske fredspolitikken slik den var utformet i Stortinget, og ga den sin aktive tilslutning:

Eg vil gjerne aller fyrst slå fast at norske utanrikspolitikk gjennom lange tider har vore ein fylgjestreng fredspolitikkk. Og det er to ting som jamnt har vore programmet for denne fredspolitikken: det er retts-avgjersle for alle millomfolkelege stridsspørsmål, og det er nøytralitet. Eller med andre ord: fred millom alle land i verda, og fred for Noreg. Det er ein fast tradisjon i denne politikken. Fyrste gongen han fekk prinsipiell form, var i det vedtaket som Stortinget i 1890 gjorde, då det uttala seg for skilsdom i strid millom statane. Og so var det i 1902 at Stortinget uttala seg for varig nøytralitet for Noreg. Desse to vedtaka av Stortinget har slege fast prinsippa for norske fredspolitikke, og for min part har eg alltid halde fast på dei. Men vilkåra og formene kan ha skjift på ymse måtar med tidene, og ein realistisk fredspolitikke må alltid lempa seg etter dei tilstanda som i kvar stund rår i verda (St.Tid. 1938:242).

Koht skriver seg her sterkt og klart inn i den diskursen som ble diskutert i kapittel 5, selv om han unnlater å nevne at hans egen far var sterkt delaktig i det første vedtaket, og at han selv skrev ekspertuttalelsene i forbindelse med det andre. Videre er det interessant hvordan han understreker at fredspolitikken må være ”realistisk”. Dette innebærer allikevel ikke å oppgi det aktive fredsarbeidet, men å tilpasse det til verdenssituasjonen.

På samme måte som rundt 1900 var Koht heller ikke bare opptatt av det politiske forholdet mellom folkene og utvikling av folkeretten, fred avhang vel så mye av rettferdighet, og da særlig økonomisk rettferdighet og omfordeling. I en passus som kunne vært hentet rett fra Carr, skriver han ”Vil vi ha fred i verda, så må vi bygge opp eit planfast, rasjonelt økonomisk samarbeid mellom alle folk” (Koht 1938a).¹⁵³ Det samme inntrykket får man av siste kapittel i Koht (1938b),– ”Mellomfolkeleg planlegging?”. Igjen var tanken at rettferdig fordeling innenlands ville være et viktig skritt på veien til internasjonal fred. I Koht (1939c) utvikles det så et generelt argument om hvordan det norske folket kan bidra til å skape en bedre verden:

¹⁵¹ Jf. også Kohts tilslutning til Bjørnson og Nansens fredsarbeid i *Arbeiderbladet* (1936).

¹⁵² Det er klare likheter mellom Kohts syn på kontinuiteten i det norske fredsstandpunktet og min analyse i denne oppgaven, også med hensyn til at fredstanken var sterkere i Norge enn i andre land. Jeg vil imidlertid gå sterkt imot ideen om at fredstanken lå ”djupare i hugen” i Norge enn i andre land. Jeg vil heller understreke hvordan fredstanken ble lettere tatt opp i norsk diskurs enn i en del andre lands diskurser, av grunner angitt i kapittel 5, og hvordan norsk utenrikspolitisk diskurs var mer stabil enn mange andre små staters.

¹⁵³ Carr skrev i 1939: ”Ultimately the best hope of progress towards international conciliation seems to lie along the path of economic reconstruction” [1946:218].

Og her kjem vi fram til det som kanskje til sjuande og sist er det viktigaste av alt når det spørs om kva vi kan gjera for det ålmenne framgangs-arbeide: stride for å reise sjølve det norske folke høgare og høgare, økonomisk, sosialt og åndeleg. Det kan høras som det er berre sjølvkjærleik. Men i røynda vil det seie å gjera folke vårt til ein verdig led i eitt nytt stort folkesamfunn. Skal vi nå fram til dette, så må vi skapa eit mykje meir fullkome demokrati her i lande enn vi har i dag. [...] Målet for eitt demokrati er å gjera alle dei som bur saman i lande til eit folk i stendig rikare, sterkare og sannare meining. Demokrati er ikkje noko som berre har med politikk å gjera; det vil dessutan seia betre livsvilkår for heile folke, meir levande samfunnsånd, høgare ålmenn-opplysning. Ein kan seia det med eit anna ord: meir sosialisme! (Koht 1939c:21-22, utbetet i original).

Gjennom selvrealisering, økonomisk framgang og nasjonal samling vil det norske folket altså bli en verdig del av en bedre verden, en verden hvor demokratiet er virkelig *sosialt*. Det er her klare trekk av den demokratiske fredsdiskursen som forbindes med Paine og Kant, men i motsetning til Paine, som ville ha politisk revolusjon, og det britiske Labour på 30-tallet, som så for seg en økonomisk revolusjon (Howard 1977:100), er det som vanlig reformene og samlingen som er Kohts linje. På samme måte er det helt typisk at Kohts sosialisme har et sterkt nasjonalt preg, den nasjonale rettferdighet må komme først, og da vil veien til internasjonal rettferdighet og allmenn fred blir kortere.

Ved siden av det norske folkets sentrale rolle, så bevarte Koht i tillegg ideen om de samarbeidende folkene, også i den konkrete utenrikspolitikken. Et eksempel på dette er forholdet til Italia etter landets krig mot Etiopia og de følgende sanksjonene mot Italia fra Folkeforbundets side. Her skriver Koht:

Noreg hadde fått i stand ny handelsavtale med Italia straks etter sanksjonane var avlyst. Noreg var jamvel eitt av dei aller fyrste landa som da fekk slike ny avtale i stand. Eg hadde beile tida gjort det klart at med det italienske folke hadde Noreg ingen fiendskap, og vi kom da og straks i regelrett venskapleg tilhøve til Italia (1938a).

Temaet om at det ikke var noe fiendskap mellom folkene er her det samme som i forholdet til Sverige 30 år tidligere, og som vi også kjenner fra Paine og Kant. Motsetninger og kriger forekommer mellom statsmaktene, mens folkene er grunnleggende fredelige. Imidlertid er dette sitatet et eksempel på at statsmakten var blitt viktigere i Kohts tenkning. Han antyder at grunnlaget for gjenopprettingen av et godt forholdt til Italia var det gode forholdet mellom folkene, samtidig som handelsavtalen ble gjort mellom statene, og det vennskaplige ”tilhøve til Italia” vel må være til den italienske statsmakten.

Oppjusteringen av statsmaktens posisjon har trolig å gjøre med at Koht nå følte at ”folket” for første gang virkelig var representert i regjeringen, og all den tid han selv satt i regjeringen var det vel også lettere å se den som legitimert av folket. Det var også viktig

for ham å understreke statsmaktens rolle i forhold til konkurrerende lojalitetsbånd. Særlig var dette aktuelt i forhold til hans eget parti, hvor mange mente at solidaritet med den internasjonale arbeiderbevegelse var viktigere enn samarbeid med andre stater. Koht understreket da i en tale som ble referert i *Arbeiderbladet* (1936) at ”utenrikspolitikken drives av statene, av regjeringene. Vil folket derfor ha makten over utenrikspolitikken, så må det få styringen i staten”. Mer generelt er poenget det samme som Howard gjør i forbindelse med Cobden, og som gjelder for alle som vil innføre en utenrikspolitikk av og for folket:

[I]t is only by intercourse between governments that issues of war and peace can be settled, that arbitration can be substituted for fighting; and governments are ultimately in a position to determine whether there will be any intercourse between the nations they govern or not (1977:54).

Det er således ikke uventet at Koht presenterte forholdet mellom folket og statsmakten som langt mer antagonistisk rundt 1900 enn mot slutten av 1930-tallet da han selv satt i regjering. Kravet om folkelig kontroll over utenrikspolitikken legitimerte opposisjon mot den førte svenske utenrikspolitikken før 1905. Etter selvstendigheten ble parlamentarismen (og fra 1917 utenrikskomiteen) sett som skritt i riktig retning, og etter DNAs maktovertagelse i 1935 var utenrikspolitikken for Koht folkets politikk.¹⁵⁴ Folket var som nevnt også grunnlaget for den doble fredslinjen som Koht presenterte i en av de tidlige talene han holdt i Stortinget.

Helt fram til utbruddet av 2. Verdenskrig var det klart at det var det ”ytre” vernet som Koht anså for å være viktigst, fred for Norge ble best sikret ved en internasjonal fredsorganisasjon. I utgangspunktet var det hans tanke at Folkeforbundet kunne ha vært en slik organisasjon, som ”med fynd og klem kunde ha avgjort om rett og fred i verda” (St.Tid 1938:1367). Dette idealet, med noe som minner om en hobbesiansk sentralmakt, fordret allikevel at alle nasjonene (ikke statene) var frivillige medlemmer, hva de åpenbart ikke var: ”Sann kollektiv trygd får vi ikkje fyrr vi står nokolunde samla, alle folk på jorda. Det er samlinga som skal gjeva oss ei trygd vi kan lita på” (St.Tid. 1938:243). Utover på 30-tallet ble Koht også mer skeptisk til det han oppfattet som stormaktsdominans i

¹⁵⁴ Selv om den ikke skal overspilles er det mulig å se en endring i Kohts bruk av de to begrepene ”folk” og ”stat” over tid. Rundt 1905 sto ”folket” mot ”staten”, som kommentert i note 128 over. Etter DNAs maktovertagelse brukte Koht begrepene mer om hverandre. Dette var helt i tråd med Kohts generelle historiefilosofi – nasjonen ville realisere sitt potensiale og fullende sin historiske utvikling i den sosialistiske staten, og statsmakten ville da endelig være av og for folket.

Folkeforbundet. Ikke desto mindre vurderte han Folkeforbundet som den beste muligheten til å gjøre noe med den økende spenningen i Europa.

6.2 Aktiv fredspolitikk

Selv om de tidligere nevnte sanksjonene mot Italia var virkningsløse, ga Koht nemlig ikke opp tanken om at funksjonelt samarbeid i Folkeforbundet kunne bringe verden nærmere fred. Særlig var han opptatt av å få til nedrustning, ettersom han mente at kapprustningen var den største trusselen mot freden (St. Tid. 1935:565-566). Helt generelt foreslo han nå at arbeidet burde få en preventiv karakter, og at Folkeforbundet burde forsøke å løse problemer før konflikter oppsto: ”Forhåndsforhandlingene om et stridsspørsmål må alltid være det viktigste middel for enhver fredspolitikk, før dette spørsmål utarter til en konflikt” (1936a). I den sammenheng trakk Koht (1936b) fram enkelte av Folkeforbundets artikler som åpnet for at situasjoner som kunne bli til konflikter kunne drøftes på forhånd:

Den forebyggende virksomhet den viktigste [...] vi ønsker å styrke anvendelsen av alle artikler i pakten som tar sikte på grunnleggelsen av et virkelig mellemsfolkelig samfund på rettens grunnlag, således at tvangsmidlene engang kan bli anvendt på en effektiv måte, eller hvad som vilde være langt å foretrekke, – at de blev overflødige (uthevet i original).¹⁵⁵

Disse forslagene om nye tiltak for å styrke freden var et klart utslag av et ønske hos Koht om å gjøre noe positivt, og at Norge ikke skulle melde seg ut av det internasjonale samfunnet når situasjonen tilspisset seg:

Jeg vil ikke at vi skal føre nogen ventepolitikk, men en aktiv fredspolitikk for å gjøre Folkesambandet til et virkelig fredsvern. [...] jeg vil ikke være med på at vi skal gå ut av Folkesambandet: Men det er just et fredsvern jeg vil at det skal være, og intet annet (uttalt på DNAs landsmøte 1936, sitert i Lange 1958:51-52, uthevet i original).

Til tross for det klare engasjementet, er det her klart at ambisjonene for Folkeforbundet var nedjustert. Nå ligger tankene langt nærmere det som Long (1991) har kalt ”New Liberal Internationalism”, med vekt på funksjonelle bindinger mellom folkene. Senere presiserte Koht at Folkeforbundet kunne ta opp ”humanitære, sosiale og økonomiske spørsmål” (St.Tid. 1938:246), selv om det ikke hadde makt til å drive direkte fredshevdelse.

---

¹⁵⁵ Det er her markert mer vekt på ”folkene”, og langt større tiltro til internasjonal rett, men det kan allikevel være verdt å nevne parallellene til Bull (1977) og tanken om ”international society”. På 1980-tallet kom forøvrig Bull og andre innen ”den engelske skolen” til å bli mer opptatt av det som også var et av Kohts kjerneanliggender – internasjonal rettferdighet.

Det samme inntrykket av vekten på funksjonelt samarbeid forsterkes gjennom Kohts innsats i det nordiske samarbeidet og innen gruppen av stater kjent som ”Oslo-gruppen”, både med hensyn til sikkerhetspolitikk og handelspolitikk (jf. Koht 1938b).¹⁵⁶ I en videreføring både av den doble fredspolitikken og av ideen om samarbeid mellom små folk og stater som var sentral allerede 30 år tidligere, skriver Koht:

De nordiske land vet godt at de ikke kan omskape verden. Men vi må i det minste sette inn alle de evnene vi har i arbeid for fredsverket, og vi må gå sammen med alle som vil det samme som vi. Om vi så bare vil tenke på den nytte det har for oss selv, må vi gjøre det. For den eneste virkelige trygghet for vår egen fred er verdensfreden (1936c).

Den håpefulle troen på at de små folkene kunne endre verden er her noe dempet, men de skal fortsatt være en *avant-garde* for freden, og gjennom formelle og uformelle kanaler knytte folkene tettere sammen. Det er også verdt å merke seg at vi her igjen, som mange år tidligere (1902a), ser at Koht lanserer den opplyste egennyttens som argument for fredsarbeidet. Det er ikke nødvendig å påkalle moralen for å være for fred, det holder med å innse sine egne interesser. Slik sett føyer Koht fredsarbeidet inn i den internasjonale rettsdiskursen fra Grotius og framover (Tuck 1999).

Det er allikevel helt tydelig at for Koht er fredsarbeidet drevet framover av et moralsk imperativ, det er så åpenbart ikke bare egeninteressen som ligger til grunn. I et stort foredrag mot slutten av 1938 gjorde han sitt syn klart. I artikkelform (Koht 1938a) fikk foredraget tittelen ”Norges utenrikspolitikk: Praktisk fredsarbeid på rettens grunn”, og dette kunne i seg selv stå som en programerklæring for Koht. At forholdet mellom folkene er sentralt kommer tydelig fram når han understreker hvor viktig det er ”at ein aldrig må legge ned arbeide for å skapa grunnlag for fred mellom folka”.¹⁵⁷ Helt konkret må man ta tak i de aktuelle problemene, og forsøke å løse dem på fredelig måte:

[H]er som elles er det det positive freds-arbeide som er det viktigaste; det er det vi må setta vår von og vår lit til. Og det er det vi aldri må gje opp, men bera fram i stort og smått. Hermed har eg gjevi – om eg torer kalla det så – ein part av heile min politiske filosofi: gje aldri opp vona eller mode, om det så ser mørket ut i denne stunda, men set alltid viljen inn på nytt og på nytt i arbeid for det du trur er rett! Anna ville vera sjøloppgjeving (1938a).

¹⁵⁶ ”Oslo-gruppen” besto av Norge, Sverige, Danmark, Nederland, Belgia, Luxembourg og Finland (fra 1933). Navnet kommer av at den første avtalen dem imellom ble undertegnet i Oslo i 1930. I utgangspunktet arbeidet de for å holde tollmurer nede, seg imellom og generelt, men utover på 30-tallet ble det politiske arbeidet mer viktig, i og utenfor Folkeforbundet, og de tilbød seg i flere omganger å megle mellom stormaktene (jf. van Roon 1993).

¹⁵⁷ Jf. også Koht slik han ble referert i *Arbeiderbladet* (1936): ”Det er ikke nok at vi som er glad i vårt land, ønsker og arbeider for å leve i fred her. Vi må sette vår fredsvilje inn i samlivet mellem de andre stater. Vi må reise vår protest mot alt rangt og urett”.

I den grad ”idealisme” i internasjonal politikk innebærer en tro på at grunnleggende endring er mulig, så er dette åpenbart et idealistisk innlegg. Det samme kommer også fram i et brev han skrev i 1938: ”jeg oppgir aldri kampen for en bedre verden, det ville være å oppgi meg sjøl” (sitert i Skard 1982:119).¹⁵⁸ Samtidig som det idealistiske preget er sterkt, og fundert i historien, understreket Koht også det grunnleggende realistiske i den norske fredspolitikken:

Det er ikkje noko nytt, det som eg soleis no har lagt fram. Det er gamal norsk politikk slik som han formar seg etter vilkåra i notida. Det er realpolitikk som reknar med dei røynlige faktorane i det mellomfolkelege samfundet og som derfor ikkje vågar seg ut i eventyr, men slår tak i dei praktiske resultatane som det er mogleg å nå. Men bak denne realpolitikken ligg store og høge ideal for landet vårt og for heile det mellomfolkelege livet. Vi vil byggja det nasjonale sjølvstendet vårt i live under ein ålmenn rettskjenning for heile verda (St.Tid. 1937:1653).

Om det ligger klare og høye idealer til grunn, så er den konkrete politikken i følge Koht altså formet av dagens realiteter og de praktisk oppnåelige resultatene. Igjen er parallellene til Carr (og også i og for seg Morgenthau) slående.¹⁵⁹ Tanken er å ha for seg de ideelle målene, men i den daglige politikken å ta hensyn til maktfordeling og de konkrete muligheter.

Den sterke vekten på at også de små skrittene er viktige er også typisk for Koht, og godt mulig å se som en form for funksjonalisme i forlengelsen av tankene rundt århundreskiftet – hvis de små folkene går foran med gode eksempler, vil også de andre ha noe å strekke seg etter. Igjen er det også en klar videreføring av den tidligere norske fredsdiskursen i tanken om at fredsarbeidet var den eneste mulige utenrikspolitikken for små stater:

I alle høve har no dei sju Oslo-statane, deriblandt Noreg, gjevi greitt og klart ord for det ålmenmenneskelege fredskrave. Det er statar som står utafor alle dei strids spørsmål som no vald ufred i verda. Det er statar som ikkje er bundne til nokon av maktgruppene i Europa eller i verda i det heile. Dei har inga anna interesse enn fred og rett (1939b).

Imidlertid ligger det også noe mer i Kohts argumentasjon enn de små statenes interesser, han viderefører samtidig det spesielle ansvaret som hviler på Norge.

¹⁵⁸ Den samme moralske drivkraften kan man se i Kohts forsøk på å få i stand fredsforhandlinger mellom Russland og Finland under vinterkrigen – uten i første omgang å informere resten av regjeringen (Koht 1985:230-244).

¹⁵⁹ Carr skrev i 1939: ”Political action must be based on a co-ordination of moral and power [...] peaceful change can only be achieved through a compromise between the utopian conception of a common feeling of right and the realist conception of a mechanical adjustment to a changed equilibrium of forces” [1946:92,202]. Selv om dette i Carrs skjema var måten Storbritannia skulle opprettholde sin stormaktsposisjon på, så er Kohts småstatspolitikk på mange måter en parallell til Carr. Morgenthau skrev i 1962: ”Moral principles provide the objective standards for political action. However, they cannot be directly applied to political action but must be mediated through the application of prudence” (sitert i Frei 2001:224). Dette er igjen ikke så langt unna hvordan Koht tenkte om utenrikspolitik.

Den spesielt norske fredsmisjonen var oppe allerede rundt 1900, og hadde da sammenheng med at det norske folket nettopp i kraft av sin litenhet kunne være en fortropp, et lite folk hadde ingen andre interesser enn freden. De samme tankene er helt klare hos Koht 35 år senere: ”Vi er eit lite folk, og vår røyst rekk ikkje langt; men vi lyt likevel alltid ropa, nær sagt so høgt vi kann, ropa ut dette at vi vil og må arbeida for freden. Det er vårt ynske, for di vi vil fred og vil at det skal vera fred i verda” (St.Tid. 1936:262). Enda klarere kommer disse tankene til uttrykk i et foredrag Koht holdt i mai 1939, som ble gjengitt i avisene (1939a) og siden, noe redigert, kom i bokform (1939c). Her understrekes den spesielt norske misjonen tydelig, ikke bare i kraft av folkets idealer, men som en plikt og en indre drivkraft:

Det er ein skyldnad for oss og ein uvilkårleg trong i oss å gjera alt vi emner for det som for oss er dei store ideala: folkefridom, rettferd, fred. [...] Fred – det er ikeje for oss dovenskap eller avslakking. Tvert imot: det er kår for idig arbeid, endelaus utviding for folkelivet, utløsning for alle evnene våre. Derfor vil og må vi setja alt vi maktar inn på å halda freden oppe for landet vårt. Dette er norsk politikk (1939a).

Her kommer det nasjonale sjølvstyret og rettferdigheten i tillegg til freden, alt sammen i forlengelse av diskursen rundt 1900. Imidlertid er det verdt å merke seg at argumentet i 1939 også har klarere fokus innover. Det sentrale er ikke lenger aktiviteten på det internasjonale nivå, men hvordan det norske folket til fulle skulle utnytte evnene sine og realisere sitt potensiale. Denne dreiningen innover har nok sammenheng med at Koht etter den tyske innmarsjen i Praha i mars 1939 ikke lenger for alvor trodde det var mulig å opprettholde freden.¹⁶⁰ Det norske folket kunne ikke lenger på samme måte være en brubygger, men måtte heller bli et fyrtårn og et eksempel til etterfølgelse, og virke som en slags samvittighet for de andre folkene: ”Kanskje vi sjelda får sett rettskrave vårt igjennom i gjerning; men det er likevel viktig å halda det oppe, – det hjelper til å halde rettstanken levande i det mellomfolkelege live nett når krigen held på å tyne han” (1940). Selv når krigen var et faktum ønsket Koht å føre en aktiv fredspolitikkk så langt det lot seg gjøre, og ikke bare falle tilbake på nøytraliteten.

6.3 Nøytralitet

Det ”indre” vernet, nøytraliteten, ble imidlertid gradvis mer sentralt framover mot 1940. Italias krig mot Etiopia og de mislykkede sanksjonene satte igang en prosess som i løpet

---

¹⁶⁰ Allikevel undersøkte han, også etter krigsutbruddet i september 1939, mulighetene for at en gruppe av små land kunne virke som meglere mellom de krigende stormaktene (Koht 1985:211-222)

av et par år ledet Norge tilbake til nøytralitet som utenrikspolitisk hovedlinje, ettersom det var enighet om både at det kollektive sikkerhetssystemet ikke fungerte, og at sanksjoner kunne føre Norge inn i krig. Internasjonale endringer skapte et press mot norsk diskurs, og avfødte forskjellige reaksjoner. Det var nemlig stor debatt om nøytralitetens form, og det gir mening å diskutere en norsk nøytralitetsdiskurs i perioden 1935-1940.¹⁶¹ I denne diskursen var flere representasjoner i spill, uten at noen av dem kan kalles dominerende. Den representasjonen som allikevel etterhvert kom til å bli ledende holdt på absolutt nøytralitet, og ble båret særlig av Mowinckel og Nygaardsvold. Deres holdning var at Norge burde trekke seg fra sanksjonsforpliktelsene i Folkeforbundet, forholde seg fullstendig upartisk i alle konflikter og håpe at Norge ikke ble trukket inn. Noen tanker om et ”ytre” forsvar i form av en internasjonal rettsorden synes ikke å ha vært interessant,¹⁶² og det gjaldt å være føre var med å erklære nøytralitet i tilfelle av internasjonal konflikt:

Jeg har ikke lyst til at vi ikke på forhånd skal være oppmerksomme på, at vi bør gjøre hvad vi kan for også i det som nu kan komme til å oppstå, ialfall til det ytterste å anstrenge oss for å holde oss utenfor det. Jeg er så bange for, at gjør vi ikke dette i tide, vil det kunne bli for sent (Mowinckel i UUKK 26/5 1936:23, uthevet i original).

Den motsatte ytterligheten i forhold til dette var den radikale representasjonen som særlig utviklet seg blant internasjonalistisk orienterte unge i DNA, og som holdt den samlede kampen mot fascisme og nazisme for å være det viktigste. For å stå sterkest mulig i denne kampen var de for å forlate nøytralitetslinjen, og gå sammen med Storbritannia, Frankrike og Sovjetunionen for å sikre den kollektive sikkerheten (Lange 1958:36). Den internasjonale solidariteten hadde forrang i forhold til nasjonale innvendinger:

Jeg oppfatter situasjonen slik, at det spørsmål vi står foran, er kort og godt: Hvad kan vi gjøre for å bidra vårt til å presse Italia til å opgi roverkrigen i Etiopia? Det er det spørsmål som foreligger. Betenkelighetene må nødvendigvis komme i annen rekke (Vegheim i UUKK 24 & 25/10 1935:56).

Koht inntok her en mellomposisjon, og søkte å kombinere den militære nøytralitet med muligheten til å være med på økonomiske sanksjoner og retten til å støtte en side framfor en annen i tilfelle av krig. Han markerte sin posisjon tydelig i forhold til den radikale representasjonen under DNAs landsmøte i 1936 (Lange 1958), og var i stadige diskusjoner med Mowinckel i Stortinget om nøytralitetens form. Den moralske retten til å støtte den angrepne staten understreker Koht tydelig i Stortinget i mars 1936: ”Det er

¹⁶¹ Presentasjonen av den norske nøytralitetsdiskursen låner her en del fra Fure (1996), som uten at han kaller det for en diskurs, et stykke på vei diskuterer de samme representasjonene som jeg.

¹⁶² Merk her forskjellen i forhold til Mowinckels ivrige tilslutning til internasjonal organisering på 20-tallet, som referert s.102.

mogleg [...] å halda uppe nøytraliteten i den meininga at ein blir verande utanfor krigen um ein so tek stanpunkt mot fredsbrytaren” (St.Tid. 1936:261). Med hensyn til forholdet mellom økonomisk og militær nøytralitet gjorde Koht et skille mellom strid og krig:

[N]øytralitet det har i denne samanheng inga anna meining enn militær nøytr[a]litet. Vi er som medlemmer av folkesambandet bundne til å ikkje vera heilt nøytrale i den gamle meininga; vi er bundne millom anna til økonomiske plikter som gjer oss til partar i ein strid, men – og det er det vi alltid har streka under – derimot ikkje til partar i krigen. Og dette er noko som den noverande regjering har halde minst likso sterkt uppe som regjeringane har gjort det fyrr her i landet (Koht i UFUKK 16&17/12 1936:24, uthevet i original).

Motsetningen innen nøytralitetsdiskursen dreide seg i noen grad om nøytralitetsbegrepet innhold, og med utviklingen i Sentral-Europa var det etter hvert Mowinckels absolutte nøytralitet som vant fram (Fure 1996:206-207).

Imidlertid var det også uenighet med hensyn til hvordan nøytraliteten skulle opprettholdes. Mowinckel og Nygaardsvold og mange med dem mente i utgangspunktet at forsvaret bare skulle være en nøytralitetsvakt, ikke et nøytralitetsvern: ”Han [Nygaardsvold] nytta jamvel det orde at han meinte at om Norge skulle bli overfalle, så måtte det fylgje same vegen som Tsjekkoslovakia og ikkje gjere motstand, – det same meinte Mowinckel, sa han: ein skulle ikkje løyse eit skot” (Koht 1985:186). De som gikk inn for full tilslutning til vestmaktene ville gjerne ruste opp, og i dette var de enige med forsvarsvenner av forskjellig farge, som Hambro. Koht tok også her en mellomstilling, han gikk inn for tilleggsbevilgninger til forsvaret, og ville at landet skulle forsvares i tilfelle angrep.¹⁶³ Allikevel tvilte han sterkt på nytten av slike tiltak: ”Reint ålment set kan ein liten stat aldri sette si lit til militær makt [...] og vi har god grunn til å ottes at væpning er ikkje den aller beste råda til å trygge freden” (1937b). Her ligger også mye av den pragmatiske begrunnelsen for den aktive fredspolitikken – gitt at Norge ikke kunne stole på egen militærmakt, måtte man satse på å forhindre krig i det hele tatt. Imidlertid var det også viktig å bygge opp den egne indre styrken. I en artikkel i det nordiske tidsskriftet *Le Nord* i 1939 formulerte Koht det slik:

*Against the policy of neutrality it is often objected that in a general war it would be impossible for any country to remain outside, and, of course, the danger of being drawn into the war would be imminent, especially so on the supposition of a so-called totalitarian war. Anyhow there is one primary condition, absolutely indispensable to the possibility of remaining neutral, and that is **the firmly stated will of the nation**, even before the war, to maintain a perfect neutrality (Koht 1939d:136, min utheving).*

¹⁶³ Det var imidlertid svært viktig for ham at Norge ikke kom på ”feil side”, krig mot vestmaktene måtte for all del unngås.

Nasjonen må altså erklære sin nøytralitet, det holder ikke om staten er nøytral.¹⁶⁴ Det viktigste aspektet ved nøytraliteten blir folkets viljeshandling. Den samme holdningen var klar i trontaledebatten i Stortinget året før: ”Det militære forsvaret er ikkje det viktigaste. Enda viktigare er dei økonomiske og dei politiske forsvarstiltaka, – politisk då dette: at vi alltid syner klår og open freds- og venskapsvilje imot alle folk” (St.Tid. 1938:247). Folket kunne altså gjøre en enda viktigere innsats for forsvaret av landet og nøytraliteten enn det staten kunne, gjennom å vise sin vilje til fred og vennskap overfor andre folk.

Ikke desto mindre hang nøytraliteten nøye sammen med arbeidet for en bedre verden, noe Koht understreket gang på gang. Ikke minst var det viktig at det ikke var mulig å melde seg ut av verden:

Om so andre fører krig, – vi vil gjera alt vi kan for å bli ståande utanfor. No kan vi ikkje isolera oss frå verda. Vi kan ikkje melde oss ut or Europa eller ut or verda elles. Vi er med anten vi vil eller ikkje, og det får vi taka konsekvensane av. Heilt trygge blir vi aldri for krig so lenge krig er til på jorda. Det må difor hørast med i arbeidet for vår eigen fred, at vi freistar byggja fred og rett millom alle folka. Det er dette som eg har tala om ymse gonger her i Stortinget og kalla aktiv fredspolitikke (St.Tid. 1937:1651, uthevet i original).

Dette sitatet viser klart hvordan Koht ikke videreførte den klareste isolasjonismen som hadde kommet fram i fredsdiskursen rundt 1900. Om han vil holde Norge utenfor krig, så ligger det her en aksept av at landet er med i det europeiske statssystem som ikke alltid var like tydelig 40 år tidligere. I den talen Koht holdt i Stortinget da det ble vedtatt at Norge ville stille seg fritt i forhold til sanksjoner i regi av Folkeforbundet (31/5-1938) understreket han likeså at det var viktig å ikke gi opp tankene som lå til grunn for forbundet:

Men vi har rett til å vona at Folke-Sambandet etter kvart skal vinna ny makt til politisk freidsjærning og. Det blir stendig ei oppgåve for medlemsstatane å byggja opp ein ålmenn vilje til millomfolkeleg samarbeid, vjernad for millomfolkeleg rett, og vilje til lovfast fredsskærping millom nasjonane. Vi må alltid søkja etter råder til å reisa oppatt Folke-Sambandet til den styrken som slikt eit arbeid krev. Det skal seigt arbeid og langt tolmod til. Men vi må aldri misse tolmodet og vona (St.Tid 1938:1367).

Om Koht ved denne anledningen måtte akseptere den absolutte nøytralitetslinjen, så skiller hans argumentasjon seg fremdeles fra Mowinckels, ikke minst ved vekten på den aktive fredspolitikken. I en stor tale i februar 1940 bandt han så sammen nøytraliteten og den aktive fredspolitikken til et logisk hele:

Og eg strekar under at nøytraliteten er ikkje for oss berre omsut for vår eigen fred. Han heng i hop med eit arbeid for ålmenn fred og rettskærpnad i verda, og eg trur vi har rett til å seia at det er til gagn for

¹⁶⁴ At ”nasjonen” her ikke er synonymt med ”staten” vises ved gjennomgående bruk av ”country” og ”state” når det ellers i artikkelen er snakk om statsmakten.

*framvoksteren i denne leia om vi kan halde ymse område i verda utafør krigen, – vi kan tene den ålmenne freden med nøytraliteten vår. [...] Av alt dette ser ein – mest alt for klart – at nøytralitet er ikkje det same som å sita passiv og berre sjå på at dei andre slåss. Tvert imot – nøytraliteten er ein **stendig strid for retten**. Og det er ein strid som ikkje berre blir ført til verje for oss sjølve. Det er ein strid som er til vinning for alle folk både no og i framtida (Koht 1940, uthevet i original).*

Igjen vil norsk nøytralitet være positivt, ikke bare for Norge, men for verden som sådan. Det er også klart at nøytralitet ikke fratar en retten til å si ifra hva som er rett og galt, nøytraliteten må være aktiv! Dette er et punkt som står i sterk kontrast til Mowinckels ønske om å ikke ta side, og å ligge lavt i påvente av bedre tider (jf. Ørvik 1960:334), og det er fristende å se det siste avsnittet i dette sitatet som et direkte angrep på Mowinckels ubetingede nøytralitet.¹⁶⁵

6.4 Diskursive kontinuiteter

Et rimelig spørsmål i etterkant av denne gjennomgangen er hvordan vi kan forstå Kohts doble fredspolitik, – aktiv fredspolitik gjennom mellomfolkelig samarbeid og nøytralitet for å holde Norge utenfor en eventuell krig, i forhold til norsk utenrikspolitisk diskurs som sådan. Helt generelt var hele den norske diskursen preget av den fredsvennlige representasjonen fra fredsdiskursen rundt 1900, man ønsket fred og å stå utenfor stormaktskonfliktene. Imidlertid førte ytre trykk og endringer i internasjonal diskurs til at det var forskjellig hvilke fredspolitiske virkemidler og begreper aktørene la vekt på. I responsen på det ytre presset kom det så vidt jeg kan se tre svar, hvorav to innebar en videreføring av den fredsvennlige representasjonen i freds- og nøytralitetsdiskursen, mens det tredje innebar et klarere brudd. Den representasjonen som holdt på absolutt nøytralitet så seg selv i forlengelsen av tanken om å ikke ha noen utenrikspolitikk (eller sikkerhetspolitikk) i det hele tatt, Norge hadde ingenting med de internasjonale motsetningene å gjøre. Det gjelder både for de som ville fortsette å holde rustningene nede, og de som ville ruste opp. Kohts representasjon bygget også på den tidligere fredsvennlige representasjonen, men han la vekt på ideene om aktiv nøytralitet og ”fredsføring”, og ville at Norge og det norske folk skulle fortsette å være med i oppbyggingen av et mellomfolkelig/internasjonalt samfunn. Denne re-presentasjonen av tidligere tanker ble som vist over legitimert gjennom referanse til Bjørnson. Den radikale

¹⁶⁵ Det er derfor litt underlig at Ørvik (1960:348) finner at Koht og Mowinckel hadde ”kommet fram til en gjensidig forståelse av sikkerhetspolitikken” i løpet av våren 1938. En grunn til dette kan være Ørviks hovedvekt på referater fra Stortinget, en arena hvor konsensus var etterstrebet. Det er i mine øyne mer rimelig å anta at de to fortsatte å være uenige, men kom fram til en politikutforming de begge kunne leve med (jf. også Fure 1996:213).

representasjonen, som ville ha full tilslutning til vestmaktene og opprustning i kampen mot fascisme og nazisme, brøt på en helt annen måte med de øvre lag av den etablerte diskursen.¹⁶⁶ Bærerne av den gikk imot hele tanken om at Norge ikke hadde noen plass i de internasjonale motsetningene, og fremmet tvert imot solidariteten på tvers av landegrensene. Også de ville arbeide for et internasjonalt samfunn, men i motsetning til pasifister og fredsvenner, kunne de tenke seg å være med i angrepskrig mot fascisme og nazisme for å forsvare dette samfunnet. Dermed står denne representasjonen nærmere tanken om ”a war to end all wars”, eller det som Ceadel (1996:kap. 2) betegner som korsfarertenkning, enn den ellers dominerende fredstanken i norsk diskurs. Det er ikke overraskende at dette bruddet med etablert diskurs kom blant unge innen arbeiderbevegelsen, som ikke på samme måte som de fleste andre i Norge var preget av den liberal-demokratiske diskursen med utspring i og rundt Venstre.

I forhold til de to andre representasjonene var Koht i noen grad i en mellomposisjon, men det virker rimelig å anta at det ikke lå noe bevisst ønske om megling hos ham, det var heller slik at han i det han videreførte sin egen representasjon i fredsdiskursen kom til å ligge mellom de to andre. Han markerte også, som nevnt, motstand mot dem begge.¹⁶⁷

Det er altså i vektleggingen av den aktive fredspolitikken, det aktive engasjementet for fred i verden også etter at Norge hadde markert sin nøytrale linje, at Koht skiller seg klart fra det som etter 1938 skulle bli den ledende representasjonen i den norske freds- og nøytralitetsdiskursen. Her skilte han seg ikke bare fra hovedlinjen i norsk diskurs (selv om Hambro og C.L.Lange delte noen av de samme tankene) men også fra internasjonal diskurs. I forhold til norsk diskurs er forskjellen fra Mowinckel tydelig. I den utvidede Utenrikskomiteen sa Mowinckel allerede i 1935 at ”slik som situasjonen nå har utviklet sig, vilde jeg nødig at Norge skulde vise nogen aktiv pågang i Genève. [...] og jeg tror ikke vi skal prøve å spille nogen som helst rolle dernede, slik saken nu har utviklet sig.”

(Mowinckel i UFUK 5&6/10 1935:74). Dette står i klar motsetning til Kohts aktive arbeid for å bedre den internasjonale situasjonen. Mowinckel og Koht forsøkte begge å

---

¹⁶⁶ Bærerne av denne representasjonen brøt allikevel ikke med de dypere lag av diskursen. Tanken var nemlig ikke først og fremst classesolidaritet på tvers av nasjonsgrensene, men folkesolidaritet mot fascisme og nazisme. Det ble ikke reist tvil ved tilknytningen til det norske folket.

¹⁶⁷ Det er også verdt å nevne at det finnes klare paralleller til den norske nøytralitetsdiskursen i andre små stater på samme tid, det nærmeste eksempelet er Sverige.

---

tilpasse norsk diskurs til den endrede internasjonale situasjonen, men på forskjellig måte. Mowinckel gikk tilbake til en etablert forståelse av absolutt nøytralitet, mens Koht forsøkte en begrepsmessig re-presentasjon av relativ nøytralitet og aktiv fredspolitik.

I forhold til internasjonal diskurs kommenterer Kouri hvordan: “Norway in particular adopted the task of gathering together small and neutral states into a kind of ‘third power’, which by promoting an active peace policy could act as a mediator in Great-Power conflicts” (1993:171). Det er her fristende å erstatte Norge med Koht, ettersom dette var hans politikk framfor noens. Det går ellers tydelig fram både av Pedersen (1973) og Fure (1996) at de andre nordiske lands utenriksministere vurderte Kohts forsøk på megling og aktiv fredspolitik som lite realistiske, og spørsmålet blir da hvorfor han hadde denne ideen om den aktive fredspolitikken, ettersom den både nasjonalt og internasjonalt ble møtt med skepsis.

På bakgrunn av den diskursen som ble skissert i kapittel 5 vil jeg antyde at Kohts aktive fredspolitik sto i en direkte fortsettelse av hans egen posisjon i den norske fredsdiskursen rundt 1900. Fokus hadde flyttet seg noe, i retning av at statsmakten kunne spille en positiv rolle, men fortsatt var grunntanken at det norske folket skulle være aktivt med i oppbyggingen av et internasjonalt samfunn på rettens og rettferdighetens grunn, og virke som eksempel i vanskelige tider. Imidlertid lå denne posisjonen mot slutten av 30-tallet lenger fra de dominerende representasjonene av internasjonal politikk, i Norge og i verden, enn den hadde gjort førti år tidligere. Rundt 1900 hadde tanken om de små stater som meglere vært gjengs i norsk og internasjonal diskurs, mens den var nesten fraværende fram mot 1940.

Kohts aktive fredspolitik er slik sett et meget interessant eksempel på statsmannen som megler mellom innside og utside. Koht forsøkte aktivt å endre internasjonal diskurs i retning fred og nedrustning, men gjorde dette uten å være sterkt forankret i samtidig nasjonal diskurs. Det er fristende å tolke hans stadige re-presentasjon av den aktive fredspolitikken dit hen at han også forsøkte å endre norsk diskurs, å føre den tilbake til en situasjon hvor ”fredsførsel” var viktigere enn absolutt nøytralitet. Kohts tilknytning til tidligere norsk og internasjonal fredsdiskurs var nemlig sterk. Det som da her kommer fram igjen er hvor viktig det er hvorfor noe sies innen en diskurs og hvem som sier det, – viktigheten av å kunne trekke på sosial og kulturell kapital. Som utenriksminister hadde

Koht mulighet for å iverksette sin aktive fredspolitikk til tross for manglende diskursiv støtte, og som en av få med spesialkompetanse om utenrikspolitikk unngikk han lenge motstand internt. Den motstanden som kom dreide seg da også i større grad om nøytraliteten enn om den aktive fredspolitikken.

---

7. Konklusjon

Avslutningsvis vil jeg si noe om de empiriske og teoretiske implikasjonene av dette arbeidet, og antyde noen videre forskningsoppgaver. For å starte med det empiriske, så fantes det en velutviklet tenkning om norsk utenrikspolitikk allerede før andre verdenskrig, og denne tenkningen var del av en langvarig internasjonal utvikling i den borgerlig-liberale tenkningen om utenrikspolitikk. I det tredje kapittelet i oppgaven diskuterte jeg hvordan to diskurser om utenrikspolitikk, en aristokratisk og en borgerlig-liberal, vokste fram omkring disiplineringen av det tidlige enevelde og det begynnende skillet mellom innenrikspolitikk og utenrikspolitikk rundt år 1600. Jeg fokuserte på hvordan de delte ideen om klokskap som rettesnor for handling, og viste også i dette og senere kapitler hvordan klokskap ble framhevet som ideal på tvers av de to diskursene. Kapittel 3 innledet på denne måten en diskusjon av forholdet mellom de to diskursene som har løpt gjennom hele oppgaven, og som jeg har knyttet til den voksende internasjonale litteraturen om likheter mellom ”realisme” og ”idealisme”.

I kapittel 4 tok jeg så opp hvordan den borgerlig-liberale diskursen ble utviklet i retning fred, frihandel og nøytralitet, særlig i det angloamerikanske området, gjennom tenkere som Paine, Jefferson, Cobden og Bright. Jeg diskuterte også hvordan denne diskursen fikk innslag i Norge og Norden fra midten av 1860-tallet. Gjennom dette kapitlet mener jeg å ha styrket den første hovedantagelsen i oppgaven, som var at: *Borgerlig-liberal og aristokratisk tenkning om utenrikspolitikk hadde felles opphav i ideen om prudentia fra rundt 1600. Med røtter i den borgerlig-liberale tenkningen og prudentia civilis, utviklet det seg i løpet av 1700- og 1800-tallet en internasjonal freds- og nøytralitetsdiskurs med vekt på folkerett, pasifisme, frihandel og ideer om et internasjonalt samfunn. Den norske freds- og nøytralitetsdiskursen var del av og inspirert av denne etablerte diskursen.*

Denne hovedantagelsen ble ytterligere styrket gjennom det femte kapitlet, hvor jeg gikk relativt nøye gjennom den norske freds- og nøytralitetsdiskursen i perioden 1890-1906, spesifiserte Kohts rolle innen diskursen og kontrasterte norsk diskurs med andre lands diskurser. I denne sammenhengen kom jeg også inn på spesifiseringene av den første antagelsen fra innledningen. Hva angår Neumann & Ulriksens påstand om at *aktørene i norske nøytralitetsdiskurs lånte sin retorikk fra Cobden og Bright*, så er det nødvendig å ta visse forbehold. Det var stor likhet i retorikk på tvers av tid og rom, hvilket er klart hvis man

sammenligner sitater fra Dean, Jefferson, Cobden, Bright, Bjørnson og Koht direkte. Slik som overføring av begreper og kontakt er skissert her, var imidlertid den diskursive påvirkningen indirekte, og begrepene hadde forskjellig innhold selv om retorikken var parallell. Dette har sammenheng med forskningsspørsmålet som ble reist: *hvorfor ble fredstanken så viktig i norsk utenrikspolitisk diskurs rundt 1900?* Jeg antydet at koblingen mellom begrepene ”fred” og ”folket” var sentral. Det har også vist seg, at den diskursive koblingen mellom fred og ”folk”, gjennom begrepsmessig oversettelse foretatt av Bjørnson og andre, i Norge fikk en annen karakter og derfor ble sterkere enn i de fleste andre land. Mer enn i noe annet land var ”folket” det diskursive knutepunkt. I og med sammenkoblingen mellom fred og folk, fikk fredsidéen et mer ”organisk” preg enn i den anglo-amerikanske diskursen. Fred var ikke lenger bare det fornuftige og interessebaserte, det var et moralsk kall – religiøst eller sekulært. Hva angår nøytraliteten, så var de norske oppfatningene relativt forskjellige fra de anglo-amerikanske. Mye av dette kan forklares med forskjeller i størrelse, stormaktens løfte om ikke-intervensjon i motsetning til de små statenes ønske om å ikke bli intervenert i. Det foregikk i tillegg en aktiv omdefinering av nøytralitetsbegrepet rundt 1900, internasjonalt og i Norge. I motsetning til tidligere tiders garanterte eller anerkjente nøytralitet gikk man inn for erklært nøytralitet og muligheten for ”aktiv nøytralitet”, hvilket innebar at de nøytrale stater (eller i norsk diskurs de nøytrale folk) kunne gripe inn for å stoppe kriger mellom andre stater/folk.

Betydningen av ”folket” som sentralt referansepunkt for fredsdiskursen skal ikke undervurderes. Imidlertid skiller Norge seg ut også på andre måter, som er nødvendige å ha med for å forstå hvordan det kan ha seg at fredstanken kom til å dominere den utenrikspolitiske diskursen. For det første manglet landet innfødt adel, og dermed manglet det også naturlige bærere av den alternative (og i de fleste land dominerende) diskursen om utenrikspolitikk. I tillegg til dette bidro en relativt isolert og sikker geostrategisk posisjon og mangelen på eget utenriksstyre til at det ikke var nødvendig å utvikle noen alternativ representasjon av Norges plass i verden. Jeg diskuterte i denne sammenheng også norske forestillinger om ”folket” og om Stortinget som folkets sanne representanter i motsetning til den aristokratiske svenske statsmakten. Disse faktorene er således med på å nyansere svaret på spørsmålet om hvorfor ”fred” ble så viktig i norsk utenrikspolitisk diskurs.

Kohts rolle i den norske freds- og nøytralitetsdiskursen ble også diskutert inngående, og jeg viste hvordan han både gjennom innspill i diskursen og institusjonelt var en viktig bærer av den fredsvennlige representasjonen. Dette var et sentralt punkt i den andre hovedantagelsen: *Halvdan Koht var både en viktig bærer av den norske freds- og nøytralitetsdiskursen og en sentral figur i medieringen mellom internasjonal og nasjonal diskurs.* I forhold til nøytralitetstenkningen rundt 1900 viste jeg hvordan Koht var med på å bringe begrepene om permanent erklært nøytralitet og aktiv nøytralitetshevdelse inn i norsk diskurs, selv om det her var tale om overføring heller enn oversettelse. Jeg styrket også antagelsen om at *Kohts posisjon skilte seg fra den borgerlig-liberale diskursen ved at han forente nasjonale og sosialistiske ideer om fred og nøytralitet.* Dette kom til uttrykk gjennom hans vektlegging av rettferdighetstanken, nasjonalt og internasjonalt, og manglende tilslutning til frihandel. Endelig fant jeg også støtte for antagelsen om at *Kohts syn på fred og nøytralitet var aktivistisk – han så en nær sammenheng mellom nasjonale og internasjonale forhold, og ville at Norge skulle drive en aktiv fredspolitik, både rundt 1900 og på slutten av 1930-tallet.*

Kapittel 6 ble i første rekke benyttet til å underbygge den tredje hovedantagelsen: *Kohts syn på fred, nøytralitet og det internasjonale samfunn var grunnleggende stabilt.* Derigjennom styrket jeg også antagelsene om Kohts sentrale og egenartede rolle i diskursen. Folket var helt sentralt for ham både rundt 1900 og etter 1935, likeså den sosialistiske rettferdighetstanken. Kohts tanker om aktiv fredspolitik og en utadvendt nøytralitet var også parallelle i 1902 og 1938, og som jeg understreket mot slutten ble disse tankene også satt ut i livet. Det jeg har kalt Kohts doble fredspolitik innebar praksiser som bidro til å re-produsere hans representasjon i diskursen. Her er vi framme ved antagelsene om at *Koht var sentral innen en nasjonal og internasjonal diskurs som senere er blitt kjent som "idealistisk", men som for ham virket som den eneste realistiske for Norge, og at Kohts utenrikspolitiske virke var sterkt preget av hans posisjon innen den internasjonale og norske freds- og nøytralitetsdiskursen, slik den hadde blitt etablert rundt 1900.* Jeg understreket hvordan Koht lanserte en realistisk utenrikspolitik, som allikevel skulle være drevet av idealer, og hvordan denne formen for politikk kom nært opptil hva Carr og Morgenthau regnet for å være klok, til og med *prudent* politikk. Likheten med E.H. Carr er så slående også i understrekingen av behovet for internasjonal økonomisk planlegging at det kan være fristende å karakterisere Koht på samme måte som Howe (1994) karakteriserte Carr, som en "utopisk realist". Nå er dette

allikevel å forrykke blandingsforholdet, Koht var i sin fredspolitik idealist av overbevisning, realist av tvang. Den realistiske klokskap Koht bekjenner seg til er tydelig i tradisjonen etter *prudentia civilis*, ikke *prudentia mixta*. Han referer i 1940 til hvordan man må kjempe for internasjonal rett og rettferdighet (Koht 1940), og etter krigen til at statens moral hadde sammenheng både med forholdet til borgerne og til andre stater (Koht 1950). Deler av dette ligger nært opp til Lipsius' presentasjon av *prudentia civilis*. Det er samtidig tydelig at Koht distanserer seg fra den maktpolitikk, vekt på hemmelighold og at hensikten helliger middelet som finnes innen tradisjonen med *prudentia mixta* og *raison d'état*. Han minner slik sett kanskje mer om "New Liberal Internationalists"; Hobson, Angell, Zimmern og andre enn om Carr og Morgenthau. Med forbehold om de klare forskjeller mellom norsk og britisk liberalisme, er "New Liberal Internationalist" en betegnelse som også kan passe på Koht. Som "idealistene", men tidligere, argumenterte Koht for økonomisk rettferdighet mellom folkene som en forutsetning for internasjonal fred. Han skilte seg allikevel fra dem gjennom sitt sterke nasjonale fokus. Rettferdigheten måtte komme internt først, og var ikke bare viktig for freden, men også for sammensveisingen av det norske folket til en sann nasjon. Slik kombinerer Koht det sosialistiske – rettferdighet må til for å få fred, med det nasjonale – man må starte med intern omfordeling og gjøre arbeidere og kvinner til fullverdig del av nasjonen. Det sosialistiske skal allikevel ikke overdrives, både i forhold til internasjonal og norsk diskurs står Koht klarere innen en nasjonal-liberal representasjon enn en egentlig sosialistisk. Den sentrale samhörigheten skal finnes innen hvert enkelt folk, ikke på tvers av folkene i for eksempel arbeidssolidaritet. I forhold til internasjonal diskurs er det mulig å se Koht i forlengelsen av Paines tanker om den demokratiske freden, med det forbehold at det må innføres et sosialt demokrati, ikke bare et politisk demokrati, for å oppnå fred. Og igjen er Koht mindre radikal enn de som vil feie ut kapitalistene for å oppnå rettferdighet, det er reformene han står for. Tilpasset norske forhold kunne man da kanskje kalle hans fredspolitik for "Nasjonal-liberal, sosialistisk internasjonalisme".

Hvis vi etter denne gjennomgangen av empiriske implikasjoner vender oss til det teoretiske, så har det teoretiske rammeverket som ble utviklet i kapittel 2 vist seg relativt fruktbart. Jeg har brukt det til å vise både vellykket og mislykket oversettelse av begreper, og også formidling uten oversettelse. Jeg antok at det ville være lettere å innføre begreper

---

i skiftende diskurser i ustabile felt, og både perioden fram mot 1905 og perioden fram mot 1940 viste seg å være preget av ustabilitet i diskursene, og begrepsmessig endring. Særlig var dette tilfelle rundt 1900, hvor det ikke var etablert noe egentlig utenrikspolitisk felt i norsk diskurs. Her fant vi også klare eksempler på at det ikke var ”statsmenn” i klassisk forstand som sto for medieringen mellom diskursene, i mangel av noe etablert utenrikspolitisk felt var det intellektuelle og akademikere som formidlet og forandret begreper. Videre har jeg vist nytten av å studere begreper diskursive kontekst for å forstå hvorfor de blir akseptert eller avvist, og hvordan de kan skifte karakter i nye diskurser. De skillene som kom fram mellom norsk og britisk diskurs ville for eksempel vært vanskelige å forstå uten å vurdere det forskjellige innholdet i ”folket” i de to diskursene. Endelig har jeg belyst spørsmål omkring viktigheten av diskursers materialitet og sosial kapital for å forstå kontinuitet og betingelser for vellykket begrepsinnføring. Den norske freds- og nøytralitetsdiskursen materialiserte seg tidlig i institusjoner som Stortinget og Nobelinstituttet, og dette var med på å gi den så vidt sterk innflytelse i norsk utenrikspolitisk diskurs, og også å underbygge en relativt sterk kontinuitet. At sosial og kulturell kapital gjorde det lettere å få gjennomslag for nye begrepsforståelser er Bjørnson et klart eksempel på, mens Koht som utenriksminister hadde så mye kapital å sette inn at han kunne fremme en begrepsforståelse som var i utakt med både nasjonal og internasjonal diskurs. Hvis det skal anføres en kritikk av teorien jeg utarbeidet, så er det at den ble i overkant detaljert for analysen. En rekke av de variasjonene i begrepsoverføring som jeg antydte fant jeg ikke igjen i norsk diskurs. Kohts rolle i akademisk diskurs ser for eksempel ikke ut til å ha påvirket hans begrepsforståelse i fredsdiskursen noe videre. Imidlertid er dette også interessante funn – bortsett fra den tidlige, og helt sentrale, oversettelsen av ”folket” i fredsdiskursens møte med generell norsk diskurs, ble begrepene i norsk freds- og nøytralitetsdiskurs endret som følge av endringer i internasjonal diskurs heller enn av endringer i tilgrensende norske diskurser.

Jeg vil også hevde at bruken av dette teoretiske rammeverket har styrket min påstand om at det er mulig og nødvendig å se på aktører innen diskursanalyse, ikke minst når man tar for seg kortere tidsspenn og ser på diskurser med relativt få aktive bærere. Samtidig har det også kommet klart fram hvordan strukturer er med på å styre og begrense aktørenes muligheter for diskursive nyvinninger. Den internasjonale fredsdiskursen la sterke

føringer på norsk fredsdiskurs, og når begreper ble endret, ble de endret for å passe bedre med eksisterende norsk politisk diskurs. Hvis man skal gå videre fra dette, og studere aktørenes rom innen diskursens strukturelle rammer på en enda mer sofistikert måte, kan en grundigere undersøkelse av aktørenes praksis være veien å gå.

Som nevnt i innledningen er dette på mange måter en eksplorerende undersøkelse. Oppgaven er et innspill, og det springer en rekke potensielle forskningsoppgaver fra dette. Det er fortsatt en rekke ting å ta fatt i med hensyn til Koht, som hans innsats i Grønlandssaken og Arkivsaken på 1920-tallet og ikke minst handelspolitikken på 1930-tallet. Disse sidene ved Koht kan undersøkes, og vil utfylle det bildet jeg har skissert her. Det ville også være interessant å undersøke hvordan det kan ha seg at Koht regnet seg selv som sosialist fra 1896 av, og eventuelle koblinger til internasjonalt sosialistisk diskurs. Den konkrete perioden jeg har undersøkt er ellers svært understudert fra en statsvitenskapelig vinkel. Gitt Nobelinstituttets sentrale rolle som felles arena for en rekke av de sentrale personlighetene, kunne en studie at Nobelinstituttet som aktør og arena for norsk utenrikspolitisk diskurs være uhyre interessant. Det er også rom for enkeltstudier av personer som Bjørnson, C.L.Lange, Løvland, Mowinckel og Hambro. Aller helst burde slike studier sikte mot å vise tydeligere hvordan norsk utenrikspolitisk tenkning forholdt seg til internasjonal tenkning, studier av Norge kan bidra med nye perspektiver i den nylesningen av ”realisme” og ”idealisme” som nå foregår innen akademisk IP.

I norsk perspektiv understreket Koht klart at det ikke er noen nødvendig motsetning mellom å drive realpolitikk og å følge sine idealer. Det er for ham ikke noe skille mellom idealer og interesser, det er snarere slik at det norske folket best kan tjene sine egne interesser ved å følge sitt ideal om å arbeide for en bedre og mer rettferdig verdensorden. Gitt at et lite folk aldri kunne regne med å forsvare seg mot overmakten, måtte det viktigste arbeidet ligge i å forhindre at krig noensinne kunne bryte ut. Her ligger det klare linjer også framover i norsk utenrikspolitikk, ikke minst med hensyn til de siste tiårenes fredsmeglings-diplomati og det norske engasjementet i FN's fredsbevarende styrker. Koblingen mellom den her skisserte diskursen og norsk utenrikspolitisk diskurs etter andre verdenskrig kan altså med fordel undersøkes, både med hensyn til teoretikere og praktikere.

Det samme gjelder for koblingen mellom ideen om ”folket” og norsk utenrikspolitikk mer generelt. Jeg har gjort et hovedpoeng av hvordan fredstanken fikk så sterkt nedslag i Norge, på grunn av de sterke diskursive koblingene som ble skapt mellom fred og ”folket”. Imidlertid er det to sider ved denne saken. Begreper påvirker hverandre i et samspill. Påvirkning gikk ikke bare en vei, det var ikke bare slik at freden ble koblet til folket, for samtidig ble folket koblet til freden. Det finnes helt klart en forestilling i norsk diskurs per i dag om at det norske folket er spesielt fredsvennlig. Hvis vi ikke godtar Kohts påstand om at det norske folket alltid hadde vært fredelig (ei heller at det gir noe særlig mening å diskutere et ”norsk folk” rundt år 1000), så blir det et forskningsspørsmål når og hvordan denne representasjonen av det norske folket som fredelig oppsto. På bakgrunn av analysen her, vil jeg antyde at perioden 1890-1905 er sentral, men det kan vise seg at denne representasjonen var etablert allerede tidligere, og det ville i så tilfelle kaste nytt lys over de koblingene mellom folk og fred som jeg har trukket fram.

Helt til slutt kan vi så gi et tentativt svar på den aller første problemstillingen i oppgaven, spørsmålet som satte i gang undersøkelsen – hvordan kan vi forstå Kohts utenrikspolitikk i siste halvdel av 1930-tallet? Jeg vil hevde at den må forstås dels på bakgrunn av helt grunnleggende forutsetninger i norsk diskurs, om folkets iboende fredelighet og fredspolitikken som et lite lands eneste utenrikspolitikk, men også på bakgrunn av Kohts syntese av sosialisme og nasjonalisme og lange internasjonale tanketradisjoner. Kohts ”realpolitikk” var på grunnleggende vis fundert i norsk og internasjonal diskurs, men også preget av hans særegne representasjon av veien til fred gjennom rettferdighet. Hans mål var, som han selv sa: ”praktisk fredsarbeid på rettens grunn”.

Bibliografi

- Abrams, Irwin (1993): "The Quakers, the international peace movement and Norway in the nineteenth century", s.76-85 i Bjørn S. Utne & Hans Eirik Aarek (red.) (1993): *"Dette Ukerudt fra Engellands septrige og geile Jordbund"*. Rapport fra forskningsseminar om: Den rolle kristne dissenterbevegelser – spesielt kvekerne – spilte i norsk kulturutvikling på 1800-tallet. Rogaland: Høgskolesenteret. Arbeidspapirer fra Høgskolesenteret i Rogaland nr. 184.
- Adcock, Sir Frank & D.J. Mosley (1975): *Diplomacy in Ancient Greece*. London: Thames & Hudson.
- Adler, Emanuel (2002): "Constructivism and International Relations", s.95-118 i Walter Carsnaes, Thomas Risse & Beth A. Simmons (red.): *Handbook of International Relations*. London: Sage.
- Agøy, Nils Ivar (2001): "Den skall komma att öka våra unionella svårigheter' – Norge, Sverige og Fredskonferansen i Haag 1899", Høgskolen i Telemark. Paper.
- Almås, Reidar (1975): "Føreord", s.VII-XVI i Halvdan Koht: *Norsk Bondereising*. Oslo: Pax.
- Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities (Revised Edition)*. London: Verso.
- Anderson, M.S. (1993): *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*. London: Longman.
- Arbeiderbladet* (1936): "All kraft mot krig, for fred! [referat av taler på fredsmøte i Verdensteateret]", 23/3.
- Arnoldson, K.P. (1890): *Lov – ikke Krig mellem Folkene*. Høvik: Bibliothek for de tusen hjem.
- Arnoldson, Klas Pontus (1908): "World Referendum", *Nobel Lecture*. Hentet fra <http://www.nobel.se/peace/laureates/1908/arnoldson-lecture.html> (29/10-01).
- Aron, Raymond [1962] (1966): *Peace and War – A Theory of International Relations*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- Ashley, Richard K. (1981): "Political Realism and Human Interest", *International Studies Quarterly* 25(2): 204-236.
- Ashworth, Lucian M. (2002): "Did the Realist-Idealist Great Debate Ever Happen? A Revisionist History of International Relations", *International Relations* 16(1):33-51.
- Backhouse, Margaret A. (1947): "The International Service of the Society of Friends", *Nobel Lecture*. Hentet fra <http://www.nobel.se/peace/laureates/1947/friends-council-lecture.html> (4/12-01).
- Bagge, Povl (1992): "Nationalisme antinationalisme og nationalfølelse i Danmark omkring 1900", s.443-467 i Ole Feldbæk (red.) *Dansk Identiteshistorie Bind 3 – Fokets Danmark 1848-1940*. København: C.A.Reitzels Forlag.
- Ball, Terence, James Farr & Russel L. Hanson (1989): "Editors' Introduction", s.1-5 i Terence Ball, James Farr & Russel L. Hanson (red.): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baltzly, Dirk (2001): "Stoicism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2001 Edition), Edward N. Zalta (red.) <http://plato.stanford.edu/archives/win2001/entries/stoicism/>
- Bell, Duncan S.A. (2002): "Language, Legitimacy and the Project of Critique", *Alternatives* 27(3): Under utgivelse.
- Bjørgo, Narve, Øystein Rian & Alf Kaartvedt (1995): *Selvstendighet og union. Fra middelalderen til 1905. Bind 1 av Norsk Utenrikspolitikks Historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1880): *Af mine Foredrag om Republikken*. Kristiania: Selskabet for Folkeskrifters Udbredelse.
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1896a): "Hr. Redaktør! [Brev]", *Verdens Gang* 23/4.
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1896b): "Fredsvenerne", *Verdens Gang* 27/4.
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1896c): "Rusland", *Verdens Gang* 11/11.

-
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1898): *Mine brev til Petersburgskija Vjedomosti m.m.* Kristiania: Olaf Norlis forlag.
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1907): "Freden og Fredsvennerne", *Samtiden* 18: 406-412.
- Bjørnson, Bjørnstjerne [1892a] (1912): "Fredstale på Himmelbjerget", s.241-242 i Chr. Collin & H. Eitrem (utg.): *Bjørnstjerne Bjørnson – Artikler og Taler*. Kristiania og København: Gyldendal.
- Bjørnson, Bjørnstjerne [1892b] (1912): "Fredstale i Sorø", s.242-246 i Chr. Collin & H. Eitrem (utg.): *Bjørnstjerne Bjørnson – Artikler og Taler*. Kristiania og København: Gyldendal.
- Bjørnson, Bjørnstjerne [1892c] (1912): "[Fredssagen] – Et Brev", s.255-258 i Chr. Collin & H. Eitrem (utg.): *Bjørnstjerne Bjørnson – Artikler og Taler*. Kristiania og København: Gyldendal.
- Bjørnson, Bjørnstjerne [1895] (1912): "De store Stater overfor de smaa", s.298-302 i Chr. Collin & H. Eitrem (utg.): *Bjørnstjerne Bjørnson – Artikler og Taler*. Kristiania og København: Gyldendal.
- Bohman, James (1999): "Practical Reason and Cultural Constraint: Agency in Bourdieu's Theory of Practice", s. 129-152 i Richard Shusterman (red.): *Bourdieu – A Critical Reader*. London: Blackwell.
- Bourdieu, Pierre: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bratt, Nils [N.J. Sørensen] (1899): *Norge og Freden*. Oslo: Forlag Af Fredsskrifter.
- Bright, John (1868): *Speeches on questions of public policy* (2 volumes, edited by James E. Thorold Rogers). London: Macmillan.
- Brunner, Otto, Werner Conze & Reinhart Koselleck (red.) (1978): *Geschichtliche Grundbegriffe (bd. 4)*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Brynildsen, John (1927): *Norsk-Engelsk Ordbok. Tredie Omarbeidede Utgave*. Oslo: Aschehoug.
- Bull, Hedley (1977): *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.
- Bull, Hedley, Benedict Kingsbury & Adam Roberts (red.) (1990): *Hugo Grotius and International Relations*. Oxford: Clarendon Press.
- Butler, Judith (1999): "Performativity's Social Magic", s. 113-128 i Richard Shusterman (red.): *Bourdieu – A Critical Reader*. London: Blackwell.
- Buzan, Barry, Ole Wæver & Jaap de Wilde (1998): *Security – A New Framework for Analysis*. Boulder/London: Lynne Rienner.
- Byman, Daniel L. & Kenneth M. Pollack (2001): "Let Us Now Praise Great Men – Bringing the Statesman Back In", *International Security* 25(4): 107-146.
- Cadbury, Henry Joel (1947): "Quakers and Peace", *Nobel Lecture*. Hentet fra <http://www.nobel.se/peace/laureates/1947/friends-committee-lecture.html> (19/2-02).
- Campbell, David (1998a): *Writing Security: United States Foreign Policy and Politics of Identity. Second Edition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Campbell, David (1998b): *National Deconstruction: Violence, identity and justice in Bosnia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Carr, E.H. [1946] (1981): *The Twenty Years' Crisis 1919-1939. An Introduction to the Study of International Relations. 2. edition*. London: Macmillan.
- Ceadel, Martin (1987): *Thinking about Peace and War*. Oxford: Oxford University Press.
- Ceadel, Martin (1996): *The Origins of War Prevention – The British Peace Movement and International Relations, 1730-1854*. Oxford: Clarendon Press.
- Ceadel, Martin (2000): *Semi-detached Idealists – The British Peace Movement and International Relations, 1854-1945*. Oxford: Oxford University Press.
- Chatterjee, Partha (1991): "Whose Imagined Community?", *Millennium* 20(3):521-525.

- Chickering, Roger (1978): "Problems of a German Peace Movement, 1890-1914", s. 42-54 i Solomon Wank (red.): *Doves and Diplomats – Foreign Offices and Peace Movements in Europe and America in the Twentieth Century*. Westport: Greenwood Press.
- Chrysos, Evangelos (1992): "Byzantine diplomacy, A.D. 300-800: Means and End" s. 25-39 i Jonathan Shepard & Simon Frankling (red.) *Byzantine Diplomacy. Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*. Aldershot: Variorum.
- Claussen, Conrad (1953): "Soga åt fredstanken i Noreg", s.129-173 i Håkon Wergeland (red.): *Oppseding til fred – handbok for lærarar i skulen*. Oslo: Lærernes Fredsnemnd.
- Cobden, Richard (1867): *The political writings of Richard Cobden (2 volumes)*. London: William Ridgway.
- Cobden, Richard [1849] (1970): *Speeches of Richard Cobden, Esq., M.P., on Peace, Financial Reform, Colonial Reform, and other Subjects. Delivered During 1849*. New York: Kraus Reprint Co.
- Cox, Michael (red.) (2000): *E.H. Carr. A Critical Appraisal*. London: Palgrave.
- Cox, Michael (red.) (2002): *The World Crisis and the Origins of International Relations*, Temanummer av *International Relations* 16(1).
- Dagbladet* (1896): "[Annen-leder uten tittel]", 23/4.
- Dahl, Hans Fredrik (1969): *Fra klassekamp til nasjonal samling: Arbeiderpartiet og det nasjonale spørsmål i 30-årene*. Oslo: Pax.
- Dahl, Ottar (1952): *Historisk Materialisme – Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Kobb*. Oslo: Aschehoug.
- Dahl, Ottar (1990): *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre. 4. utgave*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Diez, Thomas (2001): "Europe as a Discursive Battleground. Discourse Analysis and European Integration Studies", *Cooperation and Conflict* 36(1): 5-38.
- Doty, Roxanne Lynn (1997): "Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory", *European Journal of International Relations* 3(3): 365-392.
- Draper, G.I.A.D. (1990) "Grotius' Place in the Development of Legal Ideas about War", s.178-207 i Hedley Bull, Benedict Kingsbury & Adam Roberts (red.): *Hugo Grotius and International Relations*. Oxford: Clarendon Press.
- Dunne, Tim (1998): *Inventing International Society. A History of the English School*. London: Macmillan.
- Falnes, Oscar J. (1938): *Norway and the Nobel Peace Prize*. New York: Columbia University Press.
- Finsland, Anne (1948): *Bjørnstjerne Bjørnson og fredssaken inntil 1900*. Oslo: Gyldendal.
- Fletcher, R. A. (1988): "Cobden as Educator: The Free-Trade Internationalism of Eduard Bernstein, 1899-1914", *The American Historical Review* 93:561-578.
- Fox, Annette Baker (1959) *The Power of Small States: Diplomacy in World War II*. Chicago: University of Chicago Press.
- Freds-tidende* (1901a): "Det 4de Nordiske fredsmøte" 1(3): 33-71.
- Freds-tidende* (1901b): "Den 10de verdensfredskongress", 1(4):90-93.
- Freds-tidende* (1902a): "Den 11te verdensfredskongress", 2(3):49-50.
- Freds-tidende* (1902b): "Fredsvennerne og arbeiderne", 2(4):65.
- Freds-tidende* (1902c): "Norges fredsforenings 8. landsmøde i Stavanger", 2(5):73-88.
- Frei, Christoph (2001): *Hans J. Morgenthau – An Intellectual Biography*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Fure, Odd-Bjørn (1996): *Mellomkrigstid 1920-1940. Norsk Utenrikspolitikkens Historie bd.3*. Oslo: Universitetsforlaget.

- George, Jim & David Campbell (1990): "Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations", *International Studies Quarterly* 34(3) (Special Issue - Speaking the Language of Exile, Dissidence in International Studies): 269-293.
- Gilbert, Felix (1951): "The 'New Diplomacy' of the Eighteenth Century", *World Politics* 4(1):1-38.
- Grapp, William D. (1960): *The Manchester School of Economics*. Stanford/London: Stanford University Press/Oxford University Press.
- Grant, Charles (1970): *The ancient historians*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Guzzini, Stefano (2000): "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations* 6(2): 147-182.
- Guzzini, Stefano (2001a): "The Different Worlds of Realism in International Relations", *Millennium* 30(1): 121-131.
- Guzzini, Stefano (2001b): "The enduring dilemmas of realism in International Relations", Presentert ved NUPIs teoriseminar 19/10 2001. Paper.
- Hanssen, Bernhard (1901): "Voldgift og nøytralitetsspørsmålet", *Freds-tidende* 1(3): 40-44.
- Haukaas, Kaare (1964): *Halvdan Koht. Ein Bibliografi*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hoffmann, Stanley & Inge Hoffmann (1968): "The Will to Grandeur: de Gaulle as Political Artist", *Daedalus* 97(3): 829-887.
- Hoffmann, Stanley (1990): "The Case for Leadership", *Foreign Policy* 81: 20-38.
- Howard, Michael (1977): *War and the Liberal Conscience*. London: Temple Smith.
- Howe, Paul (1994): "The utopian realism of E.H. Carr", *Review of International Studies* 20:277-297.
- Huysmans, Jef (2002): "Defining Social Constructivism in Security Studies: The Normative Dilemma of Writing Security", *Alternatives* 27(Special Issue): 41-62.
- Jakobsen, Kjetil (2000): "Pierre Bourdieu: De intellektuelles symbolske makt", s.81-116 i Iver B. Neumann (red.): *Maktens Strateger*. Oslo: Pax.
- Jansson, Per (2002): "Rhetoric, Context of Values, and the Emergence of International Norms: The Case of Arbitration". Presentert på International Studies Associations 43. konferanse, New Orleans 24/3-27/3. Konferansepaper.
- Jenkins, Richard (1992): *Pierre Bourdieu*. London: Routledge.
- Jones, Charles (1998): *E.H. Carr and international relations. A duty to lie*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jones, E.L. (1987): *The European Miracle – Environments, economics and geopolitics in the history of Europe and Asia (Second Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kissinger, Henry (1957): *A World Restored. Metternich, Castlereagh and the problems of peace 1812-22*. Cambridge: The Riverside Press.
- Kjærheim, Steinar (1985): "Innleiing", s. 7-12 i Halvdan Koht: *Rikspolitisk dagbok 1933-1940*. Oslo: Tiden.
- Knowles, G.W. (1927): *Quakers and Peace*. London: The Grotius Society Publications/Sweet and Maxwell.
- Knutsen, Torbjørn L. (1997): "Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt", s.18-49 i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar Sørbø & Svein Gjerdåker (red.): *Norges Utenrikspolitikk. 2. utgave*. Oslo: Chr. Michelsens Institutt/Cappelen.
- Koht, Halvdan & Mikael H. Lie (1916): *Parliamentary control of foreign politics*. The Hague: Central Organisation for a Durable Peace/Martinus Nijhof.
- Koht, Halvdan (1894): *Unionen og freden. En historisk utredning av svensk krigspolitikk siden 1814*. Kristiania, Olaf Nordli.
- Koht, Halvdan (1901a): "Det nasjonale Sjølvstendekravet og Fredstanken", *Varden* 25 & 26/7.
- Koht, Halvdan (1901b): "Garanteret Neutralitet", *Varden* 27/7.

- Koht, Halvdan (1901c): "Ei Fredsbok", *Freds-tidende* 1(1): 7-8.
- Koht, Halvdan (1901d): "Værnepligt og samvittighedsfrihed", *Freds-tidende* 1(2):26-27.
- Koht, Halvdan (1902a): "Fredssagen", *Dagbladet* 2/1.
- Koht, Halvdan (1902b): "Aktiv Fredshævdelse", *Dagbladet* 19/1.
- Koht, Halvdan (1902c): "Nøitralitetssagen", *Dagbladet* 6, 7, 8 & 11/9.
- Koht, Halvdan (1902d): "[Lederartikkel]", *Freds-tidende* 2(1):1-2.
- Koht, Halvdan (1902e): "Bokmeldingar – Fred og Krig af Nils Bratt", *Freds-tidende* 2(1):9.
- Koht, Halvdan (1902f): "Norges fredsforenings 8de landsmøde", *Freds-tidende* 2(4):57-59.
- Koht, Halvdan (1906a): *Freds-tanken i Norges-sogo – Norge i den samfolkelge rettsvoksteren*. Oslo: Det norske Samlage.
- Koht, Halvdan (1906b): "Den Neutralitet" *Norske intelligenssedler* 1/12.
- Koht, Halvdan (1906c): "Norges Neutralitet" *Verdens gang* 2/12.
- Koht, Halvdan (1906d): "Theodore Roosevelt", s.37-64 i *Redegjørelse for Nobels Fredspris*. Kristiania: Det Norske Stortings Nobelkomité/Steen'ske Bogtrykkeri.
- Koht, Halvdan (1928): "Innleiding", s5-10 i Cornelius Tacitus: *Folk og seder i Germania. Frå Latin ved Halvdan Koht. Andre utgåva*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Koht, Halvdan (1935): "Krig og fred", *Arbeiderbladet* 4/7 & 5/7.
- Koht, Halvdan (1936a): "Folkeforbundets fremtid – De nøitrale stater og sanksjonene", *Arbeiderbladet* 4/7.
- Koht, Halvdan (1936b): "Utenriksminister Koht går i Genève sterkt inn for nedrustning [referat av tale i Folkeforbundets delegertforsamling]", *Arbeiderbladet* 4/7.
- Koht, Halvdan (1936c): "Frihetstrangen – det nordiske særmerke", *Arbeiderbladet* 28/10.
- Koht, Halvdan (1937a): "Neutrality and Peace – The View of a Small Power", *Foreign Affairs* 15:280-289.
- Koht, Halvdan (1937b): "Småstats-synspunkt", *Arbeiderbladet* 5/1 & 6/1.
- Koht, Halvdan (1938a): "Norges utenrikspolitikk: Praktisk fredsarbeid på rettens grunn", *Arbeiderbladet* 31/10 & 1/11.
- Koht, Halvdan (1938b): *Handelspolitikk i våre dagar*. Oslo: Tiden.
- Koht, Halvdan (1939a): "Noreg og den utanrikspolitiske stoda", *Norsk Tidend* 16/5, 5(20).
- Koht, Halvdan (1939b): "Utenriksminister Koht om fredsappellen", *Arbeiderbladet* 26/8.
- Koht, Halvdan (1939c): *Noreg og den utariks-politiske situasjonen*. Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag.
- Koht, Halvdan (1939d): "Problems of neutrality", *Læ Nord*, 2:129-137.
- Koht, Halvdan (1940): "Utarikspolitikken vår (Foredrag i Studentersamfundet i Trondheim, 17. februar 1940)", *Arbeiderbladet* 22/2, 23/2, 24/2 & 26/2.
- Koht, Halvdan (1950): "Ethics in National and International Relations", s.368-371 i Arnold Bergstrasser (red.): *Goethe and the modern age*. Chicago: Henry Regenery Company.
- Koht, Halvdan (1951): *Historikar i lære*. Oslo: Grøndahl & Søn.
- Koht, Halvdan (1962): *The origin and beginnings of the International Committee of Historical Sciences*. Lausanne: International Committee of Historical Sciences
- Koht, Halvdan (1964): "Norsk komité for varig fred 1915-1917. Dokumentasjon og personlege minne", *Historisk Tidsskrift* 43: 37-58.
- Koht, Halvdan (1985): *Rikspolitisk dagbok 1933-1940*. Oslo: Tiden.
- Koht, Halvdan (uten dato): Privatarkiv 258, Riksarkivet.
- Koht, Halvdan [1923] (1933): "Kommunisme og Nasjonaltanke", s.267-282 i Halvdan Koht: *Norsk Vilje*. Oslo: Norges boklag.

- Kouri, Erkki (1993): "Comments", s.171-172 i Jukka Nevakivi (red.): *Neutrality in History*. Helsinki: SHS.
- Kaartvedt, Alf (1964): *Fra Riksforsamlingen til 1869*. Bind 1 i *Det Norske Storting gjennom 150 år*. Oslo: Gyldendal.
- Laffey, Mark (2000): "Locating identity: performativity, foreign policy and state action", *Review of International Studies* 26: 429-444.
- Lamprecht, Karl (1914): *Die Nation und die Friedensbewegung*. Berlin: Verlag der "Friedens-Warte".
- Lange, Christian (1958): *Nøytralitet eller kollektiv sikkerhet – Det norske Arbeiderparti og Folkeforbundet 1935-36*. Oslo: Universitetet i Oslo. Hovedoppgave.
- Lange, Christian Lous (1904): "Aarets Fredsmøder", *Samtiden* 15:333-339.
- Lange, Christian Lous (1909): *Rett og fred millom folki*. Oslo: Norigs ungdomslag og Studentmaallaget.
- Lange, Christian Lous (1910): *Det Interparlamentariske Forbund. Tyve aars historie*. Kristiania: Det Norske Stortings Nobelkomité.
- Lange, Christian Lous (1917): *Betingelser for en varig fred. Oversig over forbundets arbeide*. Kristiania: Interparlamentarisk Bureau.
- Lange, Christian Lous (1925): *Mellomfolkelig Politikk 1815-1914*. København: Gyldendal.
- Larsen, Henrik (1997): *Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe*. London: Routledge.
- Lattimore, Steven (1998): "Introduction", s.xiii-xxi i Thucydides: *The Peloponnesian War*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Leira, Halvard (2002): "Utenrikspolitikk som identitetspolitikk: David Campbells *Writing Security – United States Foreign Policy and Politics of Identity*", *Internasjonal Politikk* 60(1): 77-100.
- Leira, Halvard (kommer): "Mellom nasjonalitet og kultur", *Nytt norsk tidsskrift*.
- Long, David (1991): "J. A. Hobson and idealism in international relations", *Review of International Studies* 17:285-304.
- Løvold, Andreas (2002): *Innenriks/Utenriks – En diskursanalyse av den utvidede utenrikskomiteen som skaper og opprettholder av utenrikspolitiske konsensus*. Oslo: Universitetet i Oslo. Hovedoppgave.
- Lund, Carl (1958): *A.M. Schweigaard som Stortingspolitiker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1992): "Grundtvig og danskhed" s.9-187 i Ole Feldbæk (red.) *Dansk Identitetshistorie Bind 3 – Fokets Danmark 1848-1940*. København: C.A.Reitzels Forlag.
- Luntinen, Pertti (1993): "Neutrality in Northern Europe before the First World War", s.107-114 i Jukka Nevakivi (ed.): *Neutrality in History*. Helsinki: SHS.
- Lynch, Cecilia (1999): *Beyond Appeasement – Interpreting Interwar Peace Movement in World Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Magnusson, Leif (2001): "Vilka äro egentligen folkets fiender? Klas Pontus Arnoldson – Sveriges förste nobelpristagare i fred 1908", hentet fra <http://hotel.telemuseum.se/mkc/pdf/kpanobel.pdf> (29/10-01). Også tilgjengelig i *Spåren efter Nobel. Riksarkivets och Lansarkivens årsbok 2001*.
- Mathisen, Trygve (1952): "Nøytralitetstanken i Norsk politikk fra 1890-årene og til Norge gikk med i Folkeforbundet", *Historisk Tidsskrift* 1:30-60.
- Meinecke, Friedrich (1957): *Machiavellism – The Doctrine of Raison d'Etat and its Place in Modern History*. New Haven: Yale University Press.
- Milliken, Jennifer (1999): "The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods", *European Journal of International Relations* 5(2): 225-254.

- Morford, Mark (1993): "Tacitean *Prudentia* and the Doctrines of Justus Lipsius", s.129-151 i T.J. Luce & A.J. Woodman (red.): *Tacitus and the Tacitean Tradition*. Princeton: Princeton University Press.
- Morgenthau, Hans J. (with Kenneth W. Thompson) [1948] (1985): *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace 6th ed.* New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, Hans J. [1970] (1995): "The Intellectual and Political Functions of Theory", s.36-52 i James Der Derian (red.): *International Theory – Critical Investigations*. London: Macmillan.
- Nag, Martin (1985): *I strid for fred. Tre kapitler av fredsbevegelsens pionértid i Norge*. Ås: Kvekerforlaget.
- Neumann, Iver B. & Ole Wæver (red.) (1997): *The Future of International Relations – Masters in the Making?* London: Routledge.
- Neumann, Iver B. & Ståle Ulriksen (1995): "Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk", s.80-105 i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar M. Sørbo & Svein Gjerdåker (red.), *Norges Utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen.
- Neumann, Iver B. (1999): *Uses of the Other. 'The East' in European Identity Formation*. Manchester: Manchester University Press.
- Neumann, Iver B. (2001a): *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Neumann, Iver B. (2001b): *Norge – en kritikk. Begrepsmakt i Europa-debatten*. Oslo: Pax.
- Neumann, Iver B. (kommer): "Privileging Practice after the Linguistic Turn", *Millennium Special Issue* 2002.
- Nobelinstittuttet (2001a) *Frédéric Passy – Biography*. Hentet fra <http://www.nobel.se/peace/laureates/1901/passy-bio.html> (7/11-01).
- Nobelinstittuttet (2001b) *Fredrik Bajer – Biography*. Hentet fra <http://www.nobel.se/peace/laureates/1908/bajer-bio.html> (29/10-01).
- Nobelinstittuttet (2001c) *Klas Pontus Arnoldson – Biography*. Hentet fra <http://www.nobel.se/peace/laureates/1908/arnoldson-bio.html> (29/10-01)
- Oestreich, Gerhard (1982): *Neostoicism and the early modern state*. (red.) Brigitta Oestreich & H.G. Koeningsberger. Cambridge: Cambridge University Press.
- Osiander, Andreas (1994): *The states system of Europe, 1640-1990: peacemaking and the conditions of international stability*. Oxford: Clarendon Press.
- Pedersen, Ole Karup (1970): *Udenrigsminister P. Munchs oppfattelse af Danmarks stilling i international politik*. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Referater fra møter i Stortingets Utvidede Utenriks- og Konstitusjonskomité 1935.*
- Referater fra møter i Stortingets Utvidede Utenriks- og Konstitusjonskomité 1936*
- Rich, Paul (2002), "Reinventing Peace: David Davies, Alfred Zimmern and Liberal Internationalism in Interwar Britain", *International Affairs* 16(1):117-133.
- Richter, Melvin (1995): *The History of Political and Social Concepts: A Critical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Risse-Kappen, Thomas (1994): "Ideas do not float freely: transnational coalitions, domestic structure, and the end of the cold war", *International Organisation* 48(2): 185-214.
- Said, Edward (1978): *Orientalism*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Sars, Johan Ernst (1882): *Historisk Indledning til Grundloven*. Kristiania: Folkeskriftselskabet.
- Schjøtt, Mathilde (1902): "Dikka Møller", *Freds-tidende* 2(3): 35-40.
- Schmidt, Brian C. (2002): "Anarchy, World Politics and the Birth of a Discipline: American International Relations, Pluralist Theory and the Myth of Interwar Idealism", *International Relations* 16(1):9-32.
- Skard, Halvdan (1974): *Halvdan Kobb. Ein Bibliografi II*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skard, Sigmund (1982): *Mennesket Halvdan Kobb*. Oslo: Det Norske Samlaget.

-
- Skinner, Quentin (1989): "Language and Political Change", s.6-23 i Terence Ball, James Farr & Russel L. Hanson (red.): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slagstad, Rune (1998): *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.
- Smith, Steve (1996): "Positivism and beyond", s.11-44 i Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalewski (red.): *International theory: positivism & beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Steve (1999): "Social constructivisms and European studies: a reflectivist critique", *Journal of European Public Policy* 6(4): 682-691.
- Sørensen, N.J. (1896a): *'Fred paa Jorden!' Første Fredsbog med Foredrag om Fredssagen*. Kristiania: P. Omtvedts Forlag.
- Sørensen, N.J. (1896b): "Fredsvenerne – Stocholms-Udstillingen", *Verdens Gang* 16/4.
- Sørensen, Øystein (1988): *Anton Martin Schweigaards politiske tenkning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sørensen, Øystein (2001): *Kampen om Norges sjel. Norsk Idéhistorie bind 3*. Oslo: Aschehoug.
- Stortingsforhandlinger 1864.*
- Stortingsforhandlinger 1865.*
- Stortingsforhandlinger 1890.*
- Stortingsforhandlinger 1891.*
- Stortingsforhandlinger 1896.*
- Stortingsforhandlinger 1901-1902.*
- Stortingsforhandlinger 1905-1906.*
- Stortingstidende 1927.*
- Stortingstidende 1935.*
- Stortingstidende 1936.*
- Stortingstidende 1937.*
- Stortingstidende 1938.*
- Stourzh, Gerald (1969): *Benjamin Franklin and American Foreign Policy. Second Edition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Svenson, Axel (1904): *En livsgjerning for freden. Några erindrande ord på K.P. Arnoldsons sextioårsdag*. Stocholm: Wilhelmssons boktr.
- Tacitus, Cornelius (1928): *Folk og seder i Germania. Frå Latin ved Halvdan Koht. 2. utgåva*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Thies, Cameron G. (2002): "Progress, History and Identity in International Relations theory: The Case of the Idealist-Realist Debate", *European Journal of International Relations* 8(2):147-185.
- Thorkildsen, Dag (1998): "En nasjonal og moderne utdanning", s.265-284 i Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske – Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Thucydides (1998): *The Peloponnesian War*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Thune, Henrik & Torgeir Larsen (2000): "Utenrikspolitikk uten software. En teori om omdømme, populisme og andre politiske trekkrefter i små staters utenrikspolitikk", s. 70-89 i Geir Dale (mfl.) *Grenser for alt. Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*. Oslo: Spartacus.
- Tuck, Richard (1993): *Philosophy and government 1572-1651*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuck, Richard (1999): *The Rights of War and Peace. Political Thought and the International Order From Grotius to Kant*. Oxford: Oxford University Press.

- Ulriksen, Ståle (2001): "Den norske forsvarstradisjonen. Del 1: 1905", *Internasjonal Politikk* 59(1):41-63.
- Underdal, Arild (1997): "Studiet av internasjonal politikk", *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 13(3): 299-324.
- Underdal, Arild (1999): "Den klassiske realismens hovedverk: Hans J. Morgenthau's *Politics Among Nations*", *Internasjonal Politikk* 57(2): 323-337.
- Utne, Bjørn S. & Hans Eirik Aarek (red.) (1993): "Dette Ukrudt fra Engellands septrige og geile Jordbund". Rapport fra forskningsseminar om: Den rolle kristne dissenterbevegelser – spesielt kvekerne – spilte i norsk kulturutvikling på 1800-tallet. Rogaland: Høgskolesenteret. Arbeidspapirer fra Høgskolesenteret i Rogaland nr. 184.
- Van Roon, Ger (1993): "The Neutralism of the Oslo States", s.159-170 i Jukka Nevakivi (red.): *Neutrality in History*. Helsinki: SHS.
- Varden (1901): "Fredskongresen Onsdag Formiddag – Debatten om Neutralitetssagen" 26/7.
- Vincent, John (1982): "Realpolitikk", s.73-84 i James Mayall (red.): *The Community of States -A Study in International Political Theory*. London: George Allen & Unwin.
- Wæver, Ole (1992): *Introduktion til Studiet af International Politik*. København: Forlaget Politiske Studier.
- Wæver, Ole (1994): "Resisting the Temptation of Post Foreign Policy Analysis", s.238-273 i Walter Carlsnaes & Steve Smith (red.): *European Foreign Policy: The EC And Changing Perspectives in Europe*. London: Sage.
- Wæver, Ole (1995): "Securitization and Desecuritization", s.46-86 i Ronnie D. Lipschutz (red.): *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Wæver, Ole (1997): "Figures of international thought: introducing persons instead of paradigms", s.1-37 i Neumann, Iver B. & Ole Wæver (red.): *The Future of International Relations – Masters in the Making?* London: Routledge.
- Wæver, Ole (2000): "Identities, Communities and Foreign Policy: Discourse Analysis as Foreign Policy Analysis", København: COPRI. Paper.
- Walker, Thomas C. (2000): "The Forgotten Prophet: Tom Paine's Cosmopolitanism and International Relations", *International Studies Quarterly* 44(1): 51-72.
- Weldes, Jutta (1996): "Constructing National Interests", *European Journal of International Relations* 2(3): 275-318.
- Wilson, Peter (1998): "The myth of the 'First Great Debate'", s.1-15 i Tim Dunne, Michael Cox & Ken Booth (red.): *The Eighty Years' Crisis: International Relations 1919-1999*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, Peter (2000): "Carr and his Early Critics: Responses to *The Twenty Years' Crisis, 1939-46*", s. 165-197 i Michael Cox (red.): *E.H. Carr. A Critical Appraisal*. London: Palgrave.
- Wilson, Peter (2001): "Radicalism for a Conservative Purpose: The Peculiar Realism of E.H. Carr", *Millennium* 30(1): 123-136.
- Wolfers, Arnold (1962): *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore and London: The Johns Hopkins Press.
- Ørvik, Nils (1960): *Sikkerhetspolitikken 1920-1939. Fra forhistorien til 9. april 1940. Bind 1 – Solidaritet eller nøytralitet?* Oslo: Tanum Forlag.
- Ørvik, Nils (1962): "Nøytralitet og nøytralisme" *Internasjonal Politikk* 2:125-164.
- Aarek, Hans Eirik (1985): "Pionertiden i norsk fredsbevegelse", s.9-20 i Martin Nag: *I strid for fred. Tre kapitler av fredsbevegelsens pionértid i Norge*. Ås: Kvekerforlaget.